

Utkast till lagrådsremiss

Slopad straffrabatt för unga myndiga vid allvarlig brottslighet

Stockholm Klicka här för att ange datum.

Klicka här för att ange namnunderskrift1.

Klicka här för att ange namnunderskrift2.
(Justitiedepartementet)

Utkastets huvudsakliga innehåll

Den nuvarande ordningen för straffrättslig särbehandling av lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år innebär att det vid påföljdsbestämningen i vissa fall tas en alltför stor hänsyn till den tilltalades ålder på bekostnad av att utgångspunkten ska vara hur svårt brottet är. Det medför att utdömda straff inte tillräckligt återspeglar brottslighetens allvar. Det finns därför ett behov av förändringar av regelverket.

I utkastet lämnas förslag som innebär att om någon som är 18–20 år har begått ett brott, och det för brottet är föreskrivet fängelse i lägst ett år eller mer, ska hans eller hennes ungdom inte beaktas särskilt vid straffmätningen. Det ska inte heller krävas särskilda skäl för att döma lagöverträdare i den åldersgruppen till fängelse, och samma straff ska kunna dömas ut som för andra myndiga lagöverträdare, t.ex. fängelse på livstid. Vidare föreslås att de särskilda ungdomspåföljderna i princip ska vara förbehållna personer som inte fyllt 18 år vid tidpunkten för brottet. Den som är över 18 år ska få dömas till någon av ungdomspåföljderna endast om det finns särskilda skäl för det. Vidare föreslås att vissa allvarliga brott, t.ex. mord eller våldtäkt mot barn, inte ska kunna preskriberas om brottet begåtts av någon som fyllt 18 år.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 2022.

Innehållsförteckning

1	Beslut	4
2	Förslag till lag om ändring i brottsbalken	5
3	Ärendet och dess beredning	10
4	Bakgrund och allmänna utgångspunkter	11
4.1	Straffmätning och påföljdsval	11
4.2	Påföljdssystemet för unga lagöverträdare.....	13
4.3	Ordningen i övriga Norden.....	17
4.4	Behov och allmänna utgångspunkter.....	19
4.4.1	Ungdomsbrottslighet – utveckling och insatser.....	19
4.4.2	Den straffrättsliga särbehandlingen av unga myndiga lagöverträdare bör förändras	21
5	Förändringar i den straffrättsliga särbehandlingen av unga myndiga lagöverträdare	23
5.1	Slopad ungdomsreduktion vid straffmätningen för allvarliga brott	23
5.2	Inga särskilda bestämmelser om straffmaximum	31
5.3	Ingen särbehandling vid påföljdsvalet.....	34
6	Allvarliga brott som begås av unga myndiga lagöverträdare ska undantas från preskription	38
7	Särbehandlingen av unga myndiga lagöverträdare i rättegången slopas inte	39
8	Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser	43
9	Konsekvenser av förslagen	45
10	Författningskommentar	48
Bilaga 1	Utdrag ur sammanfattning av betänkandet Nya påföljder (SOU 2012:34).....	53
Bilaga 2	Utdrag ur lagförslaget i betänkandet Nya påföljder (SOU 2012:34)	61
Bilaga 3	Förteckning över remissinstanserna (SOU 2012:34).....	70
Bilaga 4	Sammanfattning av departementspromemorian Processrättsliga konsekvenser av Påföljdsutredningens förslag (Ds 2012:54)	71
Bilaga 5	Utdrag ur lagförslaget i departementspromemorian Processrättsliga konsekvenser av Påföljdsutredningens förslag (Ds 2012:54)	78
Bilaga 6	Förteckning över remissinstanserna (Ds 2012:54)	81
Bilaga 7	Sammanfattning av betänkandet Slopade straffrabatt för unga myndiga (SOU 2018:85).....	82

Bilaga 8	Lagförslaget i betänkandet Slopad straffrabatt för unga myndiga (SOU 2018:85).....	89
Bilaga 9	Förteckning över remissinstanserna (SOU 2018:85).....	95

1 Beslut

2 Förslag till lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs att 26 kap. 3 §, 29 kap. 7 §, 30 kap. 5 §, 32 kap. 1, 2 och 3 a §§ och 35 kap. 2 § brottsbalken ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

26 kap.

3 §¹

Har någon dömts till fängelse i lägst två år och begår han eller hon, sedan domen har *vunnit* laga kraft, brott som är belagt med fängelse i mer än sex år, får *för återfallet dömas* till fängelse på viss tid som med fyra år överstiger det högsta straff som kan följa på brottet eller, om det är fråga om flera brott, det högsta straff som med tillämpning av 2 § kan följa på brotten. Straffet får dock inte överstiga arton år.

Brott som någon har begått innan han eller hon *har* fyllt *tjugoett* år får inte läggas till grund för sådan förhöjning som anges i första stycket.

En utländsk dom får tillmätas samma verkan som en svensk.

Har någon dömts till fängelse i lägst två år och begår han eller hon, sedan domen har *fått* laga kraft, brott som är belagt med fängelse i mer än sex år, får *han eller hon dömas för återfallet* till fängelse på viss tid som med fyra år överstiger det högsta straff som kan följa på brottet eller, om det är fråga om flera brott, det högsta straff som med tillämpning av 2 § kan följa på brotten. Straffet får dock inte överstiga arton år.

Brott som någon har begått innan han eller hon fyllt *arton* år får inte läggas till grund för *en* sådan förhöjning som anges i första stycket.

29 kap.

7 §²

Har någon begått brott innan han eller hon fyllt tjugoett år, ska hans eller hennes ungdom beaktas särskilt vid straffmätningen. Rätten får då döma till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet.

För brott som någon har begått innan han eller hon fyllt *tjugoett* år får inte dömas till svårare straff än fängelse i tio år. Om fängelse på längre tid och på livstid är föreskrivet för brottet eller om det följer av 26 kap. 2 §, får dock dömas till fängelse i högst fjorton år.

För brott som någon har begått innan han eller hon fyllt *arton* år får *det* inte dömas till svårare straff än fängelse i tio år. Om fängelse på längre tid och på livstid är föreskrivet för brottet eller om det följer av 26 kap. 2 §, får *det* dock dömas till fängelse i högst fjorton år.

Första stycket gäller inte vid straffmätningen i fråga om brott som någon har begått efter det att han eller hon fyllt arton år om det

¹ Senaste lydelse 2009:396.

² Senaste lydelse 2009:396.

för brottet är föreskrivet fängelse i lägst ett år eller mer, eller i fråga om försök, förberedelse eller stämpling till eller underlåtenhet att avslöja eller förhindra sådant brott.

30 kap.

5 §³

För brott som någon begått innan han eller hon fyllt arton år får rätten döma till fängelse endast om det finns synnerliga skäl. Att rätten därvid i första hand *skall* bestämma påföljden till sluten ungdomsvård i stället för fängelse framgår av 32 kap. 5 §.

För brott som någon begått efter det att han eller hon fyllt arton men innan han eller hon fyllt tjugooett år får rätten döma till fängelse endast om det med hänsyn till gärningens straffvärde eller annars finns särskilda skäl för det.

För brott som någon *har* begått innan han eller hon fyllt arton år får rätten döma till fängelse endast om det finns synnerliga skäl. Att rätten *då* i första hand *ska* bestämma påföljden till sluten ungdomsvård i stället för fängelse framgår av 32 kap. 5 §.

32 kap.

1 §⁴

Den som är under tjugooett år och som begått brott får dömas till ungdomsvård om han eller hon har ett särskilt behov av vård eller annan åtgärd enligt socialtjänstlagen (2001:453) eller lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga och sådan vård eller åtgärd kan beredas den unge. Vården och åtgärderna *skall* syfta till att motverka att den unge utvecklas ogynnsamt.

Den som *har* begått brott innan han eller hon fyllt arton år får dömas till ungdomsvård om han eller hon har ett särskilt behov av vård eller annan åtgärd enligt socialtjänstlagen (2001:453) eller lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga och sådan vård eller åtgärd kan beredas den unge. Vården och åtgärderna *ska* syfta till att motverka att den unge utvecklas ogynnsamt. *Även den som har begått brott efter det att han eller hon fyllt arton år får dömas till ungdomsvård om det finns särskilda skäl för det. Den som har fyllt tjugooett år får inte dömas till ungdomsvård.*

Ungdomsvård får dömas ut endast om socialtjänstens planerade åtgärder, i förekommande fall i förening med ungdomstjänst eller böter,

³ Senaste lydelse 2006:891. Ändringen innebär bl.a. att andra stycket tas bort.

⁴ Senaste lydelse 2006:891.

kan anses tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och art samt den unges tidigare brottslighet.

Skall åtgärderna vidtas med stöd av socialtjänstlagen, *skall* rätten *meddela* föreskrift om att den unge *skall* följa det ungdomskontrakt som upprättats av socialnämnden. Innehållet i kontraktet *skall* framgå av domen.

Skall åtgärderna vidtas med stöd av lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga, *skall* den vårdplan som upprättats av socialnämnden fogas till domen.

Om skada på egendom har uppkommit genom brottet och det bedöms vara ägnat att främja den unges anpassning i samhället, får rätten, i samband med att den dömer till ungdomsvård, föreskriva att den unge på tid och sätt som anges i domen *skall* biträda den skadelidande med visst arbete, som syftar till att avhjälpa eller begränsa skadan eller som annars i belysning av brottets och skadans art framstår som lämpligt. Sådan föreskrift får *meddelas* endast med den skadelidandes samtycke.

Om åtgärderna *ska* vidtas med stöd av socialtjänstlagen, *ska* rätten *besluta en* föreskrift om att den unge *ska* följa det ungdomskontrakt som upprättats av socialnämnden. Innehållet i kontraktet *ska* framgå av domen.

Om åtgärderna *ska* vidtas med stöd av lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga, *ska* den vårdplan som upprättats av socialnämnden fogas till domen.

Om skada på egendom har uppkommit genom brottet och det bedöms vara ägnat att främja den unges anpassning i samhället, får rätten, i samband med att den dömer till ungdomsvård, föreskriva att den unge på tid och sätt som anges i domen *ska* biträda den skadelidande med visst arbete, som syftar till att avhjälpa eller begränsa skadan eller som annars i belysning av brottets och skadans art framstår som lämpligt. Sådan föreskrift får *beslutas* endast med den skadelidandes samtycke.

2 §⁵

Den som *är under tjuugoett år och som begått brott* får dömas till ungdomstjänst om påföljden är lämplig med hänsyn till hans eller hennes person och övriga omständigheter. Den som döms till ungdomstjänst ska åläggas att utföra oavlönat arbete och delta i annan särskilt anordnad verksamhet i lägst tjuugo och högst etthundrafemtio timmar.

Den som *är över arton år* får dömas till ungdomstjänst endast om det finns särskilda skäl för det.

Den som *har begått brott innan han eller hon fyllt arton år* får dömas till ungdomstjänst om påföljden är lämplig med hänsyn till hans eller hennes person och övriga omständigheter. Den som döms till ungdomstjänst ska åläggas att utföra oavlönat arbete och delta i annan särskilt anordnad verksamhet i lägst tjuugo och högst etthundrafemtio timmar.

Den som *har fyllt arton år* får dömas till ungdomstjänst endast om det finns särskilda skäl för det. *Den som har fyllt tjuugoett år får inte dömas till ungdomstjänst.*

⁵ Senaste lydelse 2015:80.

Rätten får döma till ungdomstjänst om påföljden kan anses tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och den unges tidigare brottslighet och det inte finns skäl för att döma till ungdomsvård. I valet mellan ungdomstjänst och böter ska ungdomstjänst väljas om den påföljden inte är alltför ingripande.

Lydelse enligt SFS 2020:617

Föreslagen lydelse

3 a §

Den som är under tjugooett år och som begått brott får dömas till ungdomsövervakning om varken ungdomsvård eller ungdomstjänst är tillräckligt ingripande påföljder med hänsyn till brottslighetens straffvärde och art samt den unges tidigare brottslighet. Den som är över arton år får dömas till ungdomsövervakning endast om det finns särskilda skäl för det.

Den som har begått brott innan han eller hon fyllt arton år får dömas till ungdomsövervakning om varken ungdomsvård eller ungdomstjänst är tillräckligt ingripande påföljder med hänsyn till brottslighetens straffvärde och art samt den unges tidigare brottslighet. Den som har fyllt arton år får dömas till ungdomsövervakning endast om det finns särskilda skäl för det. Den som har fyllt tjugooett år får inte dömas till ungdomsövervakning.

Rätten får bestämma tiden för ungdomsövervakning till lägst sex månader och högst ett år.

Den som döms till ungdomsövervakning ska medverka i verkställighetsplanering och följa det som anges i verkställighetsplanen.

Bestämmelser om verkställighet finns i lagen (2020:616 om verkställighet av ungdomsövervakning.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

35 kap.

2 §⁶

Bestämmelserna i detta kapitel om bortfallande av påföljd gäller inte för

1. mord eller dråp enligt 3 kap. 1 eller 2 §,
2. våldtäkt eller grov våldtäkt enligt 6 kap. 1 § första eller tredje stycket, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år,
3. våldtäkt mot barn eller grov våldtäkt mot barn enligt 6 kap. 4 §,
4. brott enligt 2 § första eller tredje stycket lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år,
5. folkmord, brott mot mänskligheten eller grov krigsförbrytelse enligt 1, 2 eller 11 § lagen (2014:406) om straff för folkmord, brott mot mänskligheten och krigsförbrytelser,
6. terroristbrott enligt 3 § 1 eller 2 jämförd med 2 § lagen (2003:148) om straff för terroristbrott, eller
7. försök till brott som avses i 1, 5 eller 6.

Har någon begått brott som avses i första stycket innan han eller hon fyllt *tjuogoett* år, gäller dock bestämmelserna om bortfallande av påföljd i detta kapitel.

Har någon begått brott som avses i första stycket innan han eller hon fyllt *arton* år, gäller dock bestämmelserna om bortfallande av påföljd i detta kapitel.

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2022.
2. Bestämmelsen i 35 kap. 2 § andra stycket i den nya lydelsen tillämpas även på brott som har begåtts före ikraftträdandet, om inte möjligheten att döma till påföljd har bortfallit dessförinnan enligt äldre bestämmelser.

3 Ärendet och dess beredning

Regeringen beslutade den 25 juni 2009 att ge en särskild utredare i uppdrag att göra en översyn av påföljdssystemet för vuxna och unga lagöverträdare (dir. 2009:60). I uppdraget ingick bl.a. att ta ställning till om lagöverträdare som har fyllt 18 men inte 21 år ska behandlas som vuxna lagöverträdare vid straffmätningen och påföljdsvalet eller i något av dessa avseenden, och i så fall lämna förslag till ändringar. Utredningen, som antog namnet Påföljdsutredningen, överlämnade i maj 2012 betänkandet Nya påföljder (SOU 2012:34). En sammanfattning av betänkandet och lagförslagen i relevanta delar finns i *bilaga 1* respektive *bilaga 2*. Betänkandet har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna finns i *bilaga 3*. En sammanställning av remissyttrandena finns tillgänglig i Justitiedepartementet (dnr Ju2012/04191/L5). Den 24 april 2012 beslutade chefen för Justitiedepartementet att ge en utredare i uppdrag att biträda departementet med att överväga vilka processrättsliga konsekvenser Påföljdsutredningens förslag leder till och föreslå nödvändiga författningsändringar. Uppdraget redovisades i en departementspromemoria i december 2012, Processrättsliga konsekvenser av Påföljdsutredningens förslag (Ds 2012:54). En sammanfattning av promemorian och lagförslagen i relevanta delar finns i *bilaga 4* och *bilaga 5*. Promemorian har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna finns i *bilaga 6*. En sammanställning av remissyttrandena finns tillgänglig i Justitiedepartementet (dnr Ju2013/00356/L5).

Vissa av Påföljdsutredningens förslag avseende det befintliga påföljdssystemet för unga lagöverträdare har lett till lagstiftning, se prop. 2014/15:25 Tydligare reaktioner på ungas brottslighet och prop. 2019/20:118 Ungdomsövervakning. Även andra delar av utredningens förslag har genomförts, se prop. 2014/15:37 Straff lindring vid medverkan till utredning av egen brottslighet och prop. 2015/16:151 Ny påföljd efter tidigare dom.

I april 2017 tillkännagav riksdagen för regeringen att den bör göra en översyn av bestämmelsen om att gärningsmannens ungdom ska beaktas särskilt i fråga om personer som fyllt 18 år men inte 21 år vid tidpunkten för brottet (bet. 2016/17:JuU21 punkt 10, rskr. 2016/17:224). Regeringen gav i december 2017 en särskild utredare i uppdrag att överväga och föreslå ändringar beträffande den straffrättsliga särbehandlingen av lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år. I uppdraget ingick att lämna förslag som innebär att den åldersgruppen behandlas som andra myndiga lagöverträdare vid straffmätningen och när det gäller val av påföljd. Vidare skulle utredaren analysera vad en sådan ordning kan få för konsekvenser för lagöverträdare i åldern 15–17 år och mot den bakgrunden överväga olika modeller för hur straffmätningen för lagöverträdare i den åldersgruppen skulle kunna ske.

Utredningen lämnade betänkandet Slopad straffrabatt för unga myndiga (SOU 2018:85) den 18 december 2018. En sammanfattning av betänkandet finns i *bilaga 7*. Utredningens lagförslag finns i *bilaga 8*. Betänkandet har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna

finns i *bilaga 9*. En sammanställning av remissyttrandena finns tillgänglig i Justitiedepartementet (dnr Ju2018/05295/L5).

Vid remissbehandlingen har en majoritet av remissinstanserna ifrågasatt betänkandets förslag om en generell slopad straffrättslig särbehandling av unga myndiga i åldern 18–20 år och samtidigt rest frågan om det, i syfte att åstadkomma en skärpt reaktion mot allvarlig brottslighet av unga myndiga t.ex. i kriminella nätverk, vore lämpligare med en mer avgränsad lösning. Som ett led i den fortsatta beredningen av betänkandet har det utarbetats ett utkast till lagrådsremiss med ett sådant förslag.

Riksdagen har tillkännagett för regeringen att när det gäller straffen för brott mot person så bör dessa i högre grad än i dag grunda sig på den brottsliga handlingens straffvärde snarare än på brottslingens ålder och andra omständigheter som är knutna till honom eller henne (bet. 2016/17:JuU16 punkt 19, rskr. 2016/17:211). Vidare har riksdagen tillkännagett att regeringen skyndsamt bör återkomma till riksdagen med ett lagförslag som innebär att mord och vissa andra allvarliga brott ska kunna preskriberas endast om lagöverträdaren var under 18 år vid tidpunkten för brottet (bet. 2019/20:JuU4 punkt 4, rskr. 2019/20:34) samt att straffrabatten för unga lagöverträdare mellan 18 och 21 år bör avskaffas vid återfall i brott (bet. 2019/20:JuU30 punkt 14, rskr. 2019/20:177).

I detta lagstiftningsärende behandlas förslagen i betänkandet Slopad straffrabatt för unga myndiga och de förslag i Påföljdsutredningens betänkande och departementspromemorian Processrättsliga konsekvenser av Påföljdsutredningens förslag som rör slopad särbehandling av unga lagöverträdare.

4 Bakgrund och allmänna utgångspunkter

4.1 Straffmätning och påföljdsval

Påföljdssystemets utveckling och principer

Med brottsbalken infördes 1965 en påföljdsreglering som i huvudsak grundade sig på individualprevention, dvs. idén att påföljden genom behandling, avskräckning eller oskadliggörande skulle motverka återfall i brott på individnivå. Särskilt framträdande var behandlingstanken. Behandlingstanken kom emellertid att kritiseras för att den ledde till olikheter inför lagen och för att det var svårt att i enskilda fall göra säkra prognoser om återanpassning.

Den 1 januari 1989 reformerades brottsbalkens regler om påföljdsbestämning (prop. 1987/88:120 om ändring i brottsbalken m. m. [straffmätning och påföljdsval m. m.]). Reformen tydliggjorde att utgångspunkten för påföljdsbestämningen är hur allvarlig och klandervärd den brottslighet som den tilltalade döms för är. Flera förändringar har därefter genomförts i syfte att ytterligare betona principerna om proportionalitet mellan brott och straff, likabehandling, konsekvens och förutsebarhet. Dagens påföljdssystem vilar huvudsakligen på dessa principer.

Straffmätning

När ett straff mäts ut avgörs om brottsligheten ska föranleda ett bötesstraff eller en mer ingripande påföljd. Av 29 kap. 1 § brottsbalken följer att utgångspunkten för straffmätningen är brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde. Vid bedömningen av straffvärdet ska beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han eller hon haft. Det ska särskilt beaktas om gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person. Vid bedömningen av straffvärdet ska enligt 29 kap. 2 och 3 §§ brottsbalken hänsyn även tas till försvårande respektive förmildrande omständigheter, t.ex. enligt 3 § första stycket 3 om den tilltalades handlande stått i samband med hans eller hennes bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga. Av andra stycket i samma paragraf framgår att en sådan strafflindringsgrund kan motivera ett lindrigare straff än som är föreskrivet för brottet.

Återfall i brott kan enligt 29 kap. 4 § brottsbalken i viss utsträckning medföra ett högre straff än vad straffvärdet motsvarar. Återfall beaktas i första hand vid valet av påföljd, i andra hand genom förverkande av villkorligt medgiven frihet och sist vid straffmätningen.

Vid straffmätningen beaktas enligt 29 kap. 5 § brottsbalken vidare vissa omständigheter hänförliga till den tilltalades person eller till hans eller hennes handlande efter brottet som är av sådant slag att det skulle vara oskäligt att inte beakta dem i lindrande riktning, s.k. billighetsskäl. Av 29 kap 7 § brottsbalken följer att i lindrande riktning ska även beaktas om den tilltalade har begått brottet innan han eller hon fyllt 21 år. Det får då dömas till ett lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet.

Påföljdsval

Vid val av påföljd ska enligt 30 kap. 4 § brottsbalken särskilt avseende fästas vid omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än fängelse. Som skäl för fängelse beaktas brottslighetens straffvärde och art samt den tilltalades tidigare brottslighet. När straffvärdet motsvarar eller överstiger ett års fängelse gäller en presumtion för att välja fängelse. Denna presumtion kan brytas av den tilltalades låga ålder eller av billighetsskäl. Brottslighetens art som skäl för fängelse tar sikte på brottslighet som det anses lämpligt att ingripa mot med en sträng påföljd. Exempel på sådana brottstyper är grovt rattfylleri, narkotikabrott, mened och övergrepp i rättsak samt vissa former av misshandel och våld mot tjänsteman.

När det saknas skäl för fängelse ska villkorlig dom eller skyddstillsyn väljas, om det inte är aktuellt med överlämnande till särskild vård. Som skäl för att välja villkorlig dom ska enligt 30 kap. 7 § brottsbalken beaktas om det saknas särskild anledning att befara att den tilltalade kommer att göra sig skyldig till fortsatt brottslighet. Som skäl för skyddstillsyn beaktas enligt 30 kap. 9 § brottsbalken om det finns anledning att anta att den påföljden kan bidra till att avhålla den tilltalade från fortsatt brottslighet.

Även då det finns skäl för fängelse kan villkorlig dom eller skyddstillsyn väljas förutsatt att det finns särskilda skäl för ett sådant påföljdsval. Särskilda skäl kan vara att den tilltalade samtycker till en föreskrift om samhällstjänst och en sådan är lämplig med hänsyn till hans eller hennes

person och övriga omständigheter. Särskilda skäl för skyddstillsyn kan också vara t.ex. att missbruk av beroendeframkallande medel eller något annat särskilt förhållande som kräver vård eller annan behandling i väsentlig grad har bidragit till brottet och den tilltalade förklarar sig villig att gå igenom lämplig behandling enligt en behandlingsplan, s.k. kontraktsvård. Skyddstillsyn kan enligt 30 kap. 11 § brottsbalken även förenas med fängelse i högst tre månader om det är oundgängligen påkallat med hänsyn till straffvärdet eller tidigare brottslighet.

4.2 Påföljdssystemet för unga lagöverträdare

Unga lagöverträdare särbehandlas i påföljdssystemet

Unga lagöverträdare har sedan länge särbehandlats i straffrättsligt hänseende. Detta gäller särskilt åldersgruppen 15–17 år, men också lagöverträdare i åldern 18–20 år. Särbehandlingen görs både vid straffmätningen och när det gäller val av påföljd. Ett skäl som brukar framhållas för denna ordning är att unga typiskt sett inte anses ha nått sådan mognad och ansvarsförmåga att de bör behandlas som vuxna. De har också ansetts särskilt känsliga för de konsekvenser som straffrättsliga ingripanden kan leda till. Grunderna för den nuvarande regleringen om särbehandling för åldersgruppen 18–20 år infördes 1980 i samband med avskaffandet av ungdomsfängelse som påföljd (prop. 1978/79:212 om ändring i brottsbalken, m. m.). Regleringen fördes sedan över till 29 och 30 kap. brottsbalken i samband med 1989 års påföljdsreform.

Vid straffmätningen innebär särbehandlingen att om någon har begått ett brott innan han eller hon fyllt 21 år så ska dennes ungdom beaktas särskilt i mildrande riktning, se 29 kap. 7 § första stycket brottsbalken. Det kallas ibland för ungdomsreduktion. I doktrin och praxis har det utvecklats riktlinjer för hur den bör göras. Straffnedsättningen blir generellt större för den som vid tidpunkten för brottet var väsentligt yngre än 21 år än för den som nästan uppnått denna ålder. I princip blir det fråga om allt större straffnedsättning ju yngre lagöverträdaren är. Även om reduktionen inte bör ske helt schematiskt utan också differentieras utifrån t.ex. straffets längd (se NJA 2000 s. 421) tillämpas ofta – som en allmän utgångspunkt i praxis – kvotdelar av straffvärdet enligt en fallande skala utifrån ålder. Enligt den ordningen reduceras straffvärdet för t.ex. en person som var 15 år till 1/5, en 18-åring till 1/2 och en 20-åring till 3/4 av det värde som gällt för en vuxen lagöverträdare. Av 29 kap. 7 § andra stycket brottsbalken följer att ingen får dömas till strängare straff än 14 års fängelse, och följaktligen inte till livstids fängelse, för brott som begåtts före 21 års ålder.

Vid påföljdsvalet gäller delvis olika regler för åldersgrupperna 15–17 år respektive 18–20 år. För lagöverträdare som var under 18 år vid tidpunkten för lagföringen bestäms påföljden normalt till någon av de särskilda ungdomspåföljderna (se vidare nedan) eller till böter. Fängelse får enligt 30 kap. 5 § första stycket brottsbalken väljas som påföljd för den som begått brott före 18 års ålder endast om det finns synnerliga skäl. Om rätten anser att det finns sådana skäl ska påföljden i enlighet med

bestämmelserna i 32 kap. 5 § brottsbalken i stället för fängelse bestämmas till sluten ungdomsvård på viss tid, om inte särskilda skäl talar mot det.

Lagöverträdare som fyllt 18 men inte 21 år vid tidpunkten för lagföringen kan dömas till samma slag av påföljder som andra myndiga lagöverträdare. Fängelse får enligt 30 kap. 5 § andra stycket brottsbalken väljas som påföljd för den som fyllt 18 men inte 21 år vid tidpunkten för brottet endast om det med hänsyn till gärningens straffvärde eller annars finns särskilda skäl för det. Under vissa förutsättningar kan det bli aktuellt att döma till någon av de särskilda ungdomspåföljderna.

Enligt 35 kap. 2 § första stycket brottsbalken preskriberas inte vissa allvarliga brott, t.ex. mord. Av andra stycket i samma paragraf följer emellertid att ett sådant brott som någon har begått före 21 års ålder alltid kan preskriberas.

I lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare, förkortad LUL, finns särskilda bestämmelser om handläggningen av mål och ärenden om brott hos Polismyndigheten, åklagare och domstol. Lagen innehåller särskilda bestämmelser om bl.a. förundersökning, åtalsprövning, personutredning, häktning och rättegången som ersätter och fyller ut regleringen i rättegångsbalken. Till skillnad från övriga bestämmelser i LUL, som i huvudsak avser mål och ärenden där den dömda inte har fyllt 18 år, avser flera av bestämmelserna om rättegången i 25–30 a §§ i LUL även mål där den tilltalade inte har fyllt 21 år. De bestämmelserna handlar bl.a. om krav på särskilt utsedda domare i ungdomsmål, offentlighet vid förhandling och skyndsam handläggning.

Mer om påföljderna för unga lagöverträdare

I 32 kap. brottsbalken finns bestämmelser om de särskilda ungdomspåföljderna ungdomsvård, ungdomstjänst och slutna ungdomsvård. Den 1 januari 2021 införs en ny påföljd för unga lagöverträdare, ungdomsovervakning (prop. 2019/20:118 Ungdomsovervakning, bet. 2019/20:JuU34, rskr. 2019/20:333, se nedan).

Ungdomsvård kan tillämpas om den tilltalade är under 21 år och har ett särskilt behov av vård eller annan åtgärd enligt socialtjänstlagen (2001:453), förkortad SoL, eller lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, förkortad LVU, samt påföljden är tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och art samt den unges tidigare brottslighet. Om ett sådant behov av vård finns har ungdomsvård företräde framför ungdomstjänst. Åtgärderna ska framgå av ett ungdomskontrakt (när det gäller vård enligt SoL) eller en vårdplan (när det gäller vård enligt LVU). Frågan om ungdomsvård är tillräckligt ingripande bedöms utifrån innehållet i de föreslagna åtgärderna. Om de planerade åtgärderna inte kan sägas vara tillräckligt ingripande i förhållande till brottsligheten kan domstolen förena ungdomsvården med böter eller ungdomstjänst och på så vis upprätthålla proportionalitet mellan brottsligheten och påföljden. Om inte det heller är tillräckligt får en annan mer ingripande påföljd väljas.

När det inte finns förutsättningar för ungdomsvård kan påföljden bestämmas till ungdomstjänst. Antalet timmar ungdomstjänst ska bestämmas med utgångspunkt i straffvärdet och andra omständigheter som är relevanta för straffmätningen, till lägst 20 och högst 150 timmar. En

förutsättning för att domstolen ska kunna välja ungdomstjänst som påföljd är att påföljden är lämplig med hänsyn till den unges person och övriga omständigheter. En ytterligare förutsättning är att den anses tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och den unges tidigare brottslighet. Utgångspunkten enligt praxis är att ungdomstjänst som självständig påföljd kan anses vara tillräckligt ingripande om det fängelsestraff som den unge med hänsyn till bl.a. dennes ålder skulle ha dömts till i det enskilda fallet inte överstiger sex månader (NJA 2007 s. 636). I valet mellan ungdomstjänst och böter ska ungdomstjänst väljas om den påföljden inte är alltför ingripande. För att döma någon som är över 18 år men yngre än 21 år till ungdomstjänst krävs att det finns särskilda skäl för det.

Om det finns synnerliga skäl för att bestämma påföljden för brott som någon begått före 18 års ålder till fängelse ska påföljden i stället bestämmas till sluten ungdomsvård på viss tid, om inte särskilda skäl talar emot det. Med särskilda skäl som kan tala emot att påföljden bestäms till sluten ungdomsvård avses i första hand den tilltalades ålder vid lagföringen. Tiden för verkställighet av sluten ungdomsvård kan bestämmas till lägst 14 dagar och högst fyra år. Vid straffmätningen ska beaktas att villkorlig frigivning inte förekommer vid sluten ungdomsvård. Statens institutionsstyrelse (SiS) ansvarar för verkställigheten av sluten ungdomsvård.

Till skillnad från vad som gäller för fängelse finns det inga begränsningar när det gäller val av skyddstillsyn eller villkorlig dom som påföljd för lagöverträdare under 18 år. Eftersom det finns ett system med särskilda ungdomspåföljder utgör de påföljderna dock i praktiken ett andrahandsalternativ.

Tidigare reformer

Påföljdssystemet för unga lagöverträdare genomgick en större förändring 1999 och systemet reformerades sedan ytterligare 2007 (se prop. 1997/98:96 Vissa reformer av påföljdssystemet och prop. 2005/06:165 Ingripanden mot unga lagöverträdare). Avsikten med de förändringar som genomfördes 1999 var att förutsebarhet, konsekvens och proportionalitet skulle ges ett större utrymme. Utgångspunkterna för reformen var att unga lagöverträdare så långt som möjligt fortfarande skulle hållas utanför kriminalvården och i stället bli föremål för åtgärder inom socialtjänsten. Bakgrunden till förändringarna var bl.a. den kritik om bristande trovärdighet som riktats mot påföljden överlämnande till vård inom socialtjänsten. Därför gavs domstolarna större förutsättningar att pröva ingripandegraden av de åtgärder som socialtjänsten planerat för den unge inom ramen för påföljden. Ungdomstjänst infördes också som en tilläggsstraffsanktion till överlämnandepåföljden för att brottets allvar skulle kunna beaktas i ökad utsträckning. Vidare infördes sluten ungdomsvård som en ny frihetsberövande påföljd för att så långt som möjligt ersätta fängelse för unga under 18 år.

De förändringar som genomfördes i samband med 2007 års reform gick i samma riktning som 1999 års förändringar och innebar en ytterligare konkretisering av reaktionerna på brott av unga. Att åtgärder mot unga lagöverträdare i första hand ska vidtas inom socialtjänsten var en

utgångspunkt även för den reformen. Överlämnande till vård inom socialtjänsten bytte namn till ungdomsvård. Tillämpningsområdet för påföljden fick också en annan avgränsning genom att det föreskrevs att den unge ska ha ett särskilt behov av vård eller annan åtgärd för att påföljden ska komma i fråga. Vården och åtgärderna skulle enligt den nya lydelsen syfta till att motverka att den unge utvecklas ogynnsamt. Dessutom infördes ungdomstjänst som en självständig påföljd i syfte bl.a. att minska användningen av böter och korta frihetsberövande straff för unga.

Påföljdsutredningen och genomförda förslag avseende unga lagöverträdare

I Påföljdsutredningens översyn av påföljdssystemet ingick bl.a. att se över de särskilda påföljderna för unga lagöverträdare. Inom ramen för den delen av uppdraget skulle utredaren ta ställning till om lagöverträdare som har fyllt 18 men inte 21 år ska behandlas som vuxna lagöverträdare vid straffmätningen och påföljdsvalet eller i något av dessa avseenden, och i så fall lämna förslag till ändringar (dir. 2009:60).

I betänkandet gjordes bedömningen att bestämmelsen om särbehandling vid straffmätningen i form av ungdomsreduktion bör finnas kvar för lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år om straffvärdet är sådant att fängelse kan följa på brottet. Motsvarande bedömning gjordes inte i fråga om straffmätning av brott vars straffvärde endast motiverar ett bötesstraff.

När det gäller påföljdsvalet föreslogs att särbehandlingen av lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år bör slopas och att de särskilda ungdomspåföljderna i princip bör vara förbehållna personer som inte hade fyllt 18 år vid tidpunkten för brottet. Vidare föreslogs att det inte bör förutsättas särskilda skäl för att döma lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år till fängelse, oavsett om fängelsestraffet är villkorligt eller inte. Det sistnämnda hör samman med att det i betänkandet föreslogs ett system med villkorligt fängelse för vuxna lagöverträdare. Som en följd av utredningens förslag att lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år inte bör särbehandlas vid påföljdsvalet bedömdes det vara rimligt att de behandlas som vuxna lagöverträdare även under rättegången (Processrättsliga konsekvenser av Påföljdsutredningens förslag, Ds 2012:54). I promemorian föreslogs därför att samtliga bestämmelser i LUL om rättegången bör avse mål mot den som inte har fyllt 18 år.

Påföljdsutredningen gjorde även bedömningen att det finns behov av nya inslag i påföljdssystemet för unga lagöverträdare i åldersgruppen 15–17 år. Regeringen behandlade vissa av Påföljdsutredningens förslag avseende det befintliga påföljdssystemet för unga lagöverträdare i prop. 2014/15:25 Tydligare reaktioner på ungas brottslighet. Ändringarna innebär bl.a. att det inte längre finns något krav på att den unge ska lämna samtycke för att ungdomstjänst ska kunna väljas som påföljd. Vidare infördes en lagreglerad samverkan för kommuner och de myndigheter som handlägger ärenden om unga lagöverträdare. Regeringen lämnade också förslag till hur en mer enhetlig tillämpning av ungdomsvård kan främjas och föreslog förstärkningar av insatserna efter verkställighet av slutna ungdomsvård. Vidare föreslogs att åtalsunderlåtelse för unga

lagöverträdare i åldersgruppen 15–17 år ska benämnas straffvarning. Lagändringarna trädde i kraft den 1 juli 2015.

I prop. 2019/20:118 Ungdomsövervakning behandlades förslagen i departementspromemorian Nya ungdomspåföljder (Ds 2017:25) och de förslag i Påföljdsutredningens betänkande som rör nya påföljdsslag för unga lagöverträdare (ungdomsövervakning och kontaktskyldighet för unga). Genom förslagen som träder i kraft den 1 januari 2021 införs en ny påföljd för unga lagöverträdare, ungdomsövervakning. Påföljden ska tillämpas i fall där varken ungdomsvård eller ungdomstjänst utgör en tillräckligt ingripande straffrättslig reaktion med hänsyn till brottslighetens straffvärde och art samt den unges tidigare brottslighet. Rätten ska få bestämma tiden för ungdomsövervakning till lägst sex månader och högst ett år. Den som döms till ungdomsövervakning ska medverka i en verkställighetsplanering som ska mynna ut i en individuellt utformad verkställighetsplan. Verktällighetsplanen ska alltid innehålla föreskrifter om möten med en koordinator och om inskränkningar i den dömdes rörelsefrihet samt en föreskrift om förbud mot bruk av narkotika och alkohol samt vissa andra medel och hälsofarliga varor. Inskränkningarna i rörelsefriheten ska bestå i antingen ett förbud att lämna bostaden under helgkvällar och helgnätter eller andra rörelseinskränkningar som t.ex. ett förbud att vistas på en viss plats eller inom ett visst område. Rörelseinskränkningarna ska kontrolleras med hjälp av elektroniska hjälpmedel. Kriminalvården ska ansvara för verkställigheten av ungdomsövervakning.

Som redovisas i avsnitt 3 har en utredare haft i uppdrag att överväga och föreslå ändringar beträffande den straffrättsliga särbehandlingen av lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år. Utredningen lämnade, i enlighet med uppdraget, bl.a. förslag som innebär att den åldersgruppen behandlas som andra myndiga lagöverträdare vid straffmätningen och när det gäller val av påföljd. För lagöverträdare i åldern 15–17 år förordades en lösning som innebär att regleringen skulle vara oförändrad. I ett särskilt yttrande till utredningen lämnades ett alternativt förslag om en slopad straffrättslig särbehandling för åldersgruppen 18–20 år vid återfall i allvarlig brottslighet som är kopplad till organiserad brottslighet eller annan kriminalitet förenad med gängbildning. Bland annat med anledning av de synpunkter som framfördes vid remissbehandlingen föreslås i detta utkast till lagrådsremiss en avgränsad lösning (se avsnitt 4.4.2).

4.3 Ordningen i övriga Norden

I de andra nordiska länderna särbehandlas lagöverträdare under 18 år. Någon motsvarighet till den svenska regleringen i fråga om ungdomsreduktion vid straffmätningen och särbehandling vid påföljdsvalet för lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år förekommer emellertid inte i något annat nordiskt land. I några av länderna finns dock vissa särskilda regler kopplade till regleringen om villkorlig frigivning.

I övriga nordiska länder finns det inte heller särskilda bestämmelser om svåraste straff för lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år. I Danmark, Finland och Island finns möjlighet att döma till livstids fängelse. I Norge

finns påföljden förvar, vilket är ett tidsbestämt straff som kan användas om ett tidsbestämt straff inte anses tillräckligt för att värna samhället.

I *Danmark* kan lagöverträdare under 18 år dömas till samma slags påföljder som myndiga lagöverträdare men också till de särskilda ungdomspåföljderna ungdomskontrakt och ungdomssanktion. Att den tilltalade var under 18 år vid brottstillfället beaktas som en förmildrande omständighet vid straffmätningen och det får i sådana fall dömas till ett mildare straff än vad som är föreskrivet för brottet. Lagöverträdare som var under 18 år när brottet begicks får inte dömas till livstids fängelse utan som mest till 20 års fängelse. Även vid bedömningen av om villkorlig frigivning ska ske ska hänsyn tas till den dömdes ålder. För dömda under 21 år kan villkorlig frigivning komma i fråga även om omständigheterna i övrigt talar mot det.

Även i *Finland* kan personer under 18 år dömas till samma slags påföljder som äldre lagöverträdare. Det finns också en särskild ungdomspåföljd som benämns ungdomsstraff. Den som var under 18 år vid tiden för brottet får inte dömas till ett ovillkorligt fängelsestraff, om det inte finns vägande skäl för det. Straffet för den som var under 18 år vid brottstillfället får bestämmas till högst tre fjärdedelar av det för brottet föreskrivna maximistraffet. Om livstids fängelse är föreskrivet för brottet får straffet bestämmas till fängelse i högst tolv år. Om den tilltalade var under 21 år vid brottstillfället finns ett större utrymme än annars att döma till ett villkorligt fängelsestraff med övervakning. Om den dömde var under 21 år vid brottet ska vidare villkorlig frigivning från ett ovillkorligt fängelsestraff normalt ska ske efter att hälften eller, i vissa fall, en tredjedel av straffet har avtjänats. I de fall brotten begåtts efter att den dömde fyllt 21 år sker villkorlig frigivning normalt efter att två tredjedelar eller, i vissa fall, hälften av straffet har avtjänats.

I *Island* finns inte särskilda ungdomspåföljder. Straffen är fängelse eller böter vilka kan ersättas av ett villkorligt straff som kan förenas med föreskrifter om exempelvis övervakning. Om den tilltalade var under 18 år vid tiden för brottet får straffet bestämmas till högst åtta års fängelse och det är tillåtet att för sådana unga lagöverträdare i vissa fall döma ut ett lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet. Att den tilltalade är under 21 år kan vidare utgöra skäl för att döma ut ett villkorligt i stället för ett ovillkorligt straff samt att låta villkorlig frigivning från ett fängelsestraff ske efter att en tredjedel av straffet avtjänats i stället för efter två tredjedelar.

I *Norge* kan lagöverträdare under 18 år dömas till samma slags påföljder som äldre lagöverträdare. De kan också dömas till ett så kallat ungdomsstraff. Det krävs särskilda skäl för att döma den som var under 18 år vid tiden för brottet till fängelse och i sådana fall får straffet bestämmas till fängelse i högst 15 år. Att den tilltalade var under 18 år vid brottstillfället ska även i allmänhet beaktas som en förmildrande omständighet vid påföljdsbestämningen. Straffet får i sådana fall sättas under vad som är föreskrivet för brottet. För att döma någon som är under 18 år till påföljden förvar krävs extraordinära omständigheter och förvarstiden får i sådana fall inte överstiga 15 år.

4.4 Behov och allmänna utgångspunkter

4.4.1 Ungdomsbrottslighet – utveckling och insatser

Ungdomsbrottslighet

Ungdomar som grupp begår brott i förhållandevis stor utsträckning. De är överrepresenterade i statistik över misstänkta och när det gäller antal lagföringar. Under år 2019 utgjorde beslut avseende lagföringar mot lagöverträdare i åldersgruppen 15–20 år 20 procent av samtliga lagföringsbeslut, trots att denna åldersgrupp endast utgör 8 procent av den straffmyndiga befolkningen. Sett över en tioårsperiod har dock antalet lagföringsbeslut minskat såväl för åldersgruppen 15–17 år som för åldersgruppen 18–20 år.

År 2019 meddelades 8 709 lagföringsbeslut (dom, strafföreläggande, straffvarning eller åtalsunderlåtelse) avseende personer som vid tiden för lagföringen var 15–17 år. De vanligaste påföljderna i domslut för denna åldersgrupp var böter respektive ungdomsvård, cirka 1 300 respektive 1 500 beslut, samt ungdomstjänst, cirka 1 100 beslut. Påföljden bestämdes till sluten ungdomsvård i 71 fall och fängelse i 2 fall. När det gäller villkorlig dom och skyddstillsyn dömdes dessa påföljder ut i 8 respektive 14 domslut. Strafförelägganden meddelades i cirka 1 700 fall och beslut om straffvarning alternativt åtalsunderlåtelse i cirka 3 000 fall.

När det gäller personer som vid tiden för lagföringen var 18–20 år meddelades totalt 11 942 lagföringsbeslut. De vanligaste påföljderna i domslut för denna åldersgrupp var böter, cirka 3 900 beslut, villkorlig dom, cirka 970 beslut, och skyddstillsyn, cirka 930 beslut. Påföljden bestämdes till fängelse i cirka 600 fall. När det gäller ungdomsvård och ungdomstjänst dömdes dessa påföljder ut i cirka 180 respektive 200 domslut. Till sluten ungdomsvård dömdes i 15 fall och till rättspsykiatrisk vård i 14 fall. Strafförelägganden meddelades i cirka 3 900 fall och beslut om åtalsunderlåtelse meddelades i cirka 1 100 fall.

De vanligaste brottstyperna som unga lagförs för är narkotikabrott, framför allt ringa narkotikabrott, samt ringa stöld och stöld. Även misshandel och andra brott mot person samt skadegörelse förekommer oftare i lagföringar bland unga jämfört med äldre åldersgrupper. Vissa brottstyper är vanliga bland unga som döms tidigt och därefter fortsätter att begå brott, s.k. strategiska brott. Sådan brottslighet är rån, tillgrepp av fortskaffningsmedel, hot och våld mot tjänsteman samt övergrepp i rättssak enligt en studie som gjorts av Brå (Strategiska brott bland unga på 00-talet, Rapport 2011:21). Under hösten 2019 gavs Brå i uppdrag av regeringen att genomföra en ny studie över strategiska brott bland unga.

När det gäller vissa allvarigare brottstyper meddelades under 2019 beträffande åldersgruppen 15–17 år 14 lagföringsbeslut för mord, 1 för dråp, 27 för grov misshandel, 1 för synnerligen grov misshandel, 6 för människorov, 8 för olaga frihetsberövande, 14 för våldtäkt, 26 för våldtäkt mot barn, 2 för grov våldtäkt mot barn, 205 för rån, 9 för grovt rån, 1 för grov utpressning, 9 för mordbrand, 1 för grov mordbrand, 8 för grovt narkotikabrott, 1 för grov narkotikasmuggling och 7 för grovt vapenbrott. Totalt meddelades under 2019 drygt 340 lagföringsbeslut där det för huvudbrottet inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år.

När det gäller vissa allvarigare brottstyper för lagöverträdare som var 18–20 år meddelades under samma period 21 lagföringsbeslut för mord, 1 för dråp, 84 för grov misshandel, 1 för synnerligen grov misshandel, 13 för människorov, 18 för olaga frihetsberövande, 52 för våldtäkt, 5 för grov våldtäkt, 25 för våldtäkt mot barn, 3 för grov våldtäkt mot barn, 221 för rån, 9 för grovt rån, 8 för grov utpressning, 10 för mordbrand, 2 för grov mordbrand, 40 för grovt narkotikabrott, 7 för grov narkotikasmuggling och 34 för grovt vapenbrott. Totalt meddelades under 2019 drygt 550 lagföringsbeslut där det för huvudbrottet inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år.

Samlade och förstärkta insatser krävs för att möta ungdomsbrottsligheten

En av huvuduppgifterna för kriminalpolitiken är att förhindra att barn och unga hamnar i kriminalitet eller utsätts för brott. Att människor begår brott kan bero på olika och komplexa orsaker. Individer som börjar begå brott i unga år gör det ofta för att en rad nödvändiga skyddsfaktorer har saknats under uppväxten. Det kan handla om brister i hemmiljön, en skolgång som inte har fungerat eller att samhällets skyddsnät i något avseende har brutit. Psykisk sjukdom, missbruk, arbetslöshet eller ekonomisk otrygghet av annat slag kan också vara bidragande riskfaktorer.

Situationen i landets mest utsatta områden är oroväckande. De präglas av social utsatthet, fattigdom och segregation vilket tar sig uttryck i trångboddhet, försämrade skolresultat, hög arbetslöshet och ökad otrygghet. Att motverka brottslighetens grundorsaker handlar till stor del om att skapa en god välfärd för alla. Det är både en fråga om ekonomisk trygghet och om att skapa förutsättningar för människor att på lika villkor välja väg i livets olika skeden. En trygg barndom och en trygg uppväxt utan droger och våld, en god boendemiljö liksom utbildning och arbete är särskilt viktiga faktorer. En generell välfärd är således ett viktigt skydd mot utanförskap och kriminalitet.

Vid grova brott måste samhället kunna reagera med adekvata sanktioner och en kriminell livsstil ska kunna avbrytas i tid. För att minska brottsligheten och öka tryggheten i samhället behövs emellertid också ett effektivt brottsförebyggande arbete. Utöver de straffrättsliga åtgärder och satsningar som har gjorts under de senaste åren för att stärka rättsväsendets förmåga att utreda och lagföra brott finns det ett behov av att fortsätta utveckla det förebyggande arbetet. Under de senaste åren har flera åtgärder vidtagits.

Regeringen har presenterat ett nationellt brottsförebyggande program som ska bidra till att fler aktörer vidtar brottsförebyggande åtgärder och utvecklar samverkan på nationell, regional och lokal nivå (Tillsammans mot brott – ett nationellt brottsförebyggande program skr. 2016/17:126). En av målsättningarna i det brottsförebyggande programmet är att skyndsamma och samordnade insatser riktas till barn och unga som bedöms vara i riskzonen för att hamna i kriminalitet. Regeringen har också beslutat om en tioårig nationell strategi för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor (skr. 2016/17:10) samt beslutat om en samlad strategi för alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobakspolitiken (ANDT-politiken) för perioden 2016–2020. Vidare har regeringen förstärkt

Brotsförebyggande rådets stödjande roll gentemot andra aktörer samt inrättat regionala samordnare för brotsförebyggande arbete vid länsstyrelserna. Ett nationellt centrum mot våldsbejakande extremism har också inrättats vid Brotsförebyggande rådet.

Det finns dock behov av ytterligare insatser både inom och utanför rättsväsendet för att minska brottsligheten och öka människors trygghet. Det är av stor vikt att åtgärder mot kriminalitet är evidensbaserade och grundade i analyser av problemens orsaker och vilka åtgärder som är samhällsekonomiskt mest effektiva. Det gäller både åtgärder för att lagföra eller förhindra brott och för att motverka brottens uppkomst. Regeringen har därför tillsatt en parlamentariskt sammansatt kommitté i form av en trygghetsberedning som ska bistå regeringen med underlag till utformningen av en kunskapsbaserad och brett förankrad kriminalpolitik som ska bidra till att uppfylla de kriminalpolitiska målen att minska brottsligheten och öka människors trygghet (dir. 2020:32). I kommitténs uppdrag ingår bl.a. att genomföra en genomlysning av hur ett modernt straffsystem bör vara utformat för att kunna bidra till de kriminalpolitiska målen. Kommittén ska slutredovisa sitt arbete senast den 31 oktober 2024. Regeringen har också gett en särskild utredare i uppdrag att lämna förslag på hur kommunerna kan få ett lagstadgat ansvar för brotsförebyggande arbete (dir. 2019:94). Flera centrala brotsförebyggande verktyg finns inom den kommunala verksamheten och kommunerna utgör tillsammans med Polismyndigheten kärnan i det lokala brotsförebyggande arbetet. Utredaren ska redovisa sitt uppdrag senast den 15 juni 2021. Regeringen avser vidare att ge Kriminalvården i uppdrag att vidareutveckla sitt återfallsförebyggande arbete med unga lagöverträdare.

4.4.2 Den straffrättsliga särbehandlingen av unga myndiga lagöverträdare bör förändras

Som redovisas i avsnitt 4.2 har den hittillsvarande ordningen med straffrättslig särbehandling av unga lagöverträdare funnits under en lång tid. Den grundar sig på synsättet att unga personer typiskt sett har en outvecklad ansvarsförmåga vilket bl.a. påverkar förmågan till självkontroll. Unga är också generellt sett mer psykologiskt känsliga för bestraffning än vuxna. Samhället bör därför visa tolerans för den unges mognadsprocess. Det har också ansetts att frihetsberövanden, särskilt för unga lagöverträdare, kan motverka deras återanpassning i samhället och leda till att de fostras in i en kriminell livsstil och därmed öka risken för återfall i brott.

Dessa skäl för särbehandling är, framförallt när det gäller omyndiga lagöverträdare i åldern 15–17 år, som är barn, alltför viktiga. För barn under 18 år ska också beaktas att FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen), som sedan den 1 januari 2020 gäller som lag i Sverige, innehåller bestämmelser om barnets bästa och att det ska finnas lagar särskilt anpassade för barn (prop. 2017/18:186 Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter).

Materiellt sett får särbehandlingen till följd att brott begångna av unga lagöverträdare, genom ungdomsreduktionen vid straffmätningen och de särskilda regler som gäller vid påföljdsvalet, bestraffas lindrigare än om

motsvarande brott begåtts av en lagöverträdare som fyllt 21 år. Den grundläggande utgångspunkten vid påföljdsbestämningen, dvs. att ett brotts straff ska stå i proportion till dess allvar (proportionalitetsprincipen), får alltså vägas mot, och i dessa fall stå tillbaka för, intresset av straffrättslig särbehandling av unga lagöverträdare.

Att en avvägning mellan dessa intressen görs är en nödvändighet. För åldersgruppen 15–17 år har den nuvarande ordningen för påföljdsbestämning också goda skäl för sig (jfr prop. 2014/15:25 s. 25 och prop. 2019/20:118 s. 35). När det gäller lagöverträdare i åldern 18–20 år bör avvägningen emellertid kunna leda till mer differentierade resultat än i dag. För lagöverträdare i den åldersgruppen kan skälen för särbehandling fortfarande väga över i vissa fall. Ju allvarligare brottslighet det är fråga om, desto större vikt är det emellertid rimligt att tillmäta straffsystemets krav på en tillräckligt ingripande reaktion.

Unga vuxnas förmåga till ansvarstagande och mognad utvecklas successivt. Någon generell och allmänt giltig gräns för när de nått erforderlig mognadsgrad låter sig inte uppställas. På flera sätt anses den emellertid tillräckligt utvecklad i anslutning till myndighetsåldern. Myndighetsåldern har t.ex. betydelse för såväl vilket ansvar en person har för sina handlingar som hans eller hennes rättigheter och skyldigheter i olika avseenden. Lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år särbehandlas varken under förundersökningen, vid åtalsprövningen eller vid användande av straffprocessuella tvångsmedel såsom t.ex. häktning. De särbehandlas inte heller när det kommer till formerna för verkställighet av ett häktningsbeslut eller fängelsestraff.

Vid en internationell jämförelse framstår också det hittillsvarande hänsynstagandet till den tilltalades ålder för lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år som långtgående. Någon motsvarighet till det svenska systemet med ungdomsreduktion vid straffmätningen och särbehandling vid påföljdsvalet för myndiga lagöverträdare återfinns inte i något annat nordiskt land.

När det gäller allvarlig brottslighet som begås av personer över 18 år kan det med fog hävdas att den nuvarande regleringen kan leda till att reaktionen på allvarlig brottslighet blir alltför begränsad och inte står i proportion till brottets allvar. Vidare kan det ifrågasättas om genomslaget för hänsynstaganden till unga lagöverträdares bristande mognad och känslighet för ingripanden, ställt mot andra intressen, ges lämpliga proportioner i rättstillämpningen.

En ordning som innebär att myndiga personer kan begå allvarlig brottslighet och få sina straff nedsätta med hälften, kan riskera att undergräva straffsystemets trovärdighet och legitimitet. Den grundläggande utgångspunkten för påföljdsbestämningen ska vara brottets svårhet och vid grova brott måste samhället kunna reagera med adekvata sanktioner. Människor har ett rätt till skydd mot allvarlig brottslighet.

Sammanfattningsvis görs bedömningen att reglerna för påföljdsbestämningen för lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år i större utsträckning än enligt den nuvarande ordningen bör vara desamma som för andra myndiga lagöverträdare. Det finns ett behov av förändringar av regelverket för de som har fyllt 18 men inte 21 år i syfte att säkerställa att brottets svårhet i högre grad än tidigare är styrande för påföljdsbestämningen.

Det behovet bör tillgodoses genom ändringar i bestämmelserna om straffmätning och val av påföljd för lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år. De finns i samband med det skäl att också överväga förändringar av ungdomspåföljdernas tillämpningsområde och preskription samt de bestämmelser som handlar om rättegången för unga lagöverträdare.

5 Förändringar i den straffrättsliga särbehandlingen av unga myndiga lagöverträdare

5.1 Slopad ungdomsreduktion vid straffmätningen för allvarliga brott

Utkastets förslag: Om någon har begått brott efter det att han eller hon fyllt 18 men innan han eller hon fyllt 21 år, och det för brottet är föreskrivet fängelse i lägst ett år eller mer ska hans eller hennes ungdom inte beaktas särskilt vid straffmätningen. Detsamma ska gälla vid försök, förberedelse eller stämpling till ett sådant brott, liksom vid underlåtenhet att avslöja eller förhindra ett sådant brott. Det ska i sådana fall inte heller kunna dömas till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet.

Utkastets bedömning: Ungdomsreduktionens storlek bör inte regleras i lag.

Utredningens förslag stämmer delvis överens med utkastets. Utredningen föreslår att ungdomsreduktionen ska slopas vid straffmätningen för samtliga brott som begås av lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år samt att det beträffande lagöverträdare i åldersgruppen 15–17 år ska införas en reglering om reduktionens tillämpning.

Remissinstanserna: Några remissinstanser, t.ex. *Justitiekanslern, Luleå tingsrätt, Kammarrätten i Stockholm, Förvaltningsrätten i Jönköping, Polismyndigheten, Säkerhetspolisen, Diskrimineringsombudsmannen* och *Karolinska institutet* liksom *Göteborgs kommun, Ronneby kommun* och *Skurups kommun* har inte något att invända mot utredningens förslag att slopa den straffrättsliga särbehandlingen av lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år. *Göteborgs kommun* och *Brottsoffermyndigheten* framför att det finns sakliga skäl som talar för att unga som är inblandade i organiserad brottslighet och annan kriminalitet som är förenad med gängbildning ska dömas strängare än vad som är fallet i dag. *Polismyndigheten* framför bl.a. att det är viktigt att ungas brottsliga gärningar får omedelbara följdverkningar och att det skapas förutsättningar för att unga i riskzonen ska kunna tas ur sin destruktiva miljö.

En majoritet av remissinstanserna ifrågasätter emellertid behovet av eller motsätter sig en generellt slopad särbehandling för åldersgruppen

18–20 år, bl.a. med hänsyn till ungdomsbrottslighetens utveckling och ungdomars bristande mognad. *Säkerhetspolisen* framhåller att förslagen riskerar att öka ungdomars exponering för våldsbejakande extremism i anstaltsmiljöer. Flera remissinstanser, t.ex. *Helsingborgs tingsrätt*, *Stockholms tingsrätt*, *Uppsala tingsrätt*, *Brottsoffermyndigheten*, *Kriminalvården*, *Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet*, *Sveriges advokatsamfund* och *Sveriges kommuner och Regioner (SKR)*, hänvisar som ett alternativ till det särskilda yttrandet till utredningen där det förespråkas en slopad ungdomsreduktion för allvarlig upprepad brottslighet som är kopplad till organiserad brottslighet eller annan kriminalitet förenad med gängbildning. *Attunda tingsrätt* och *Åklagarmyndigheten* ställer sig emellertid tveksamma till en sådan modell eftersom det enligt deras uppfattning torde medföra bevissvårigheter. *Åklagarmyndigheten* förespråkar i stället en modell kopplad till straffskalan eller till det samlade straffvärdet för brottsligheten. *Svea hovrätt*, som anför att det kan finnas situationer där den nuvarande tillämpningen av straffreduktionen för unga vuxna kan göra det svårt att utmäta ett straff i proportion till brottslighetens allvar, lämnar också förslag till ett liknande alternativ men där även återfall ska tillmätas betydelse. Även *Ekobrottsmyndigheten* lyfter fram en sådan modell som ett tänkbart alternativ. *Attunda tingsrätt* framhåller att en lösning skulle kunna vara att rikta in sig på brottstyper som förknippas med gängbrottslighet. *Förvaltningsrätten i Falun* förordar att ungdomsreduktionen görs fakultativ beträffande åldersgruppen 18–20 år.

Några remissinstanser, t.ex. *Svea hovrätt* och *Kriminalvården*, påpekar att det redan finns en straffskärpningsgrund som hänför sig till brottslighet som utövats i organiserad form. Hovrätten pekar i det sammanhanget på möjligheten att utvidga den straffskärpningsgrunden till att exempelvis även omfatta brott som utövats inom ramen för gängbildning eller med utnyttjande av ett våldskapital. Även en slopad ungdomsreduktion skulle enligt hovrätten kunna kopplas till de sistnämnda faktorerna.

Helsingborgs tingsrätt framför att den föreslagna reformens konsekvenser för tillämpningen av strafflindringsgrunden i 29 kap. 3 § första stycket 3 brottsbalken bör belysas. *Hovrätten för Västra Sverige* instämmer i utredningens bedömning att tillämpningen av den regleringen torde öka eftersom den nuvarande begränsade tillämpningen av bestämmelsen delvis får anses bygga på det förhållandet att hänsynen till den tilltalades ungdom normalt anses helt tillgodosett genom den generella reduktionen för ungdomar enligt 29 kap. 7 § brottsbalken. *Uppsala tingsrätt* gör samma bedömning och framför också att det finns en påtaglig risk att tillämpningen av strafflindringsgrunden kommer medföra att praxis kommer att variera och att lika fall därmed inte kommer att behandlas lika. Tingsrätten och *Åklagarmyndigheten* betonar vidare att en ökad användning av den aktuella strafflindringsgrunden kan medföra längre förundersökningar och huvudförhandlingar. *Kriminalvården* ifrågasätter om tillämpningen av bestämmelsen kommer att öka.

Majoriteten av remissinstanserna yttrar sig inte särskilt i frågan om behovet av att närmare reglera ungdomsreduktionens tillämpning. Några remissinstanser, t.ex. *Åklagarmyndigheten*, *Statens institutionsstyrelse* och *Stiftelse Allmänna Barnhuset*, ställer sig bakom utredningens förslag. *Hovrätten för Västra Sverige* framför att det finns omständigheter som

talar för att det finns behov av en reglering men att en sådan bestämmelse inte bör anknyta till det konkreta straffvärdet för ett brott utan i stället till hur svårt straff som får dömas ut i förhållande till den tillämpliga straffskalan för ett brott. *Svea hovrätt* och *Malmö tingsrätt* avstyrker utredningens förslag. Enligt *Svea hovrätt* är storleken på ungdomsreduktionen väletablerad i praxis och det saknas därför skäl att införa den föreslagna regleringen. Enligt *Malmö tingsrätt* skulle bestämmelsen kunna vara svår att tillämpa när någon i samma rättegång ska dömas för brott som denne begått såväl före som efter det att han eller hon fyllt 18 år och dessutom skulle den kunna medföra oavsiktliga förändringar av rättsläget.

Skälen för förslaget och bedömningen

Ungdomsreduktionen slopas vid straffmätningen för allvarliga brott med ett minimistraff på fängelse i ett år

Utgångspunkten för påföljdsbestämningen är hur allvarlig eller klandervärd den begångna brottsligheten är. För brott som någon begått före 21 års ålder ska enligt 29 kap. 7 § första stycket brottsbalken hans eller hennes ungdom beaktas särskilt vid straffmätningen (den s.k. ungdomsreduktionen). Rätten får då döma till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet.

I avsnitt 4.4.2 redogörs för ståndpunkten att det finns ett behov av förändringar av regleringen i syfte att säkerställa att brottets svårhet i högre grad än tidigare är styrande för påföljdsbestämningen vid brottslighet som begås av någon i åldern 18–20 år. Ett tänkbart sätt att åstadkomma en sådan ordning är att, som föreslås i betänkandet, helt slopa den generella ungdomsreduktionen vid straffmätningen för den åldersgruppen. En majoritet av remissinstanserna motsätter sig emellertid utredningens förslag, bl.a. med hänvisning till vad som redovisas om att den lagförda ungdomsbrottsligheten minskar och att unga myndiga uppvisar en i förhållande till äldre personer i allmänhet bristande mognad och ansvarsförmåga.

För lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år kan också skälen för särbehandling vid straffmätningen fortfarande anses väga över när det gäller brottslighet av mindre allvarligt slag. Som några remissinstanser påpekar begår majoriteten av unga lagöverträdare ett eller ett par mindre allvarliga brott och slutar inte sällan att begå brott när de blir äldre. För att undvika onödiga repressionsökningar bör sådan mindre allvarlig brottslighet även fortsättningsvis omfattas av en generell ungdomsreduktion och unga myndiga lagöverträdare på så sätt även fortsättningsvis mötas av en större tolerans från samhällets sida. Utredningens förslag om en vid alla former av brottslighet slopad ungdomsreduktion för unga myndiga lagöverträdare bör därför inte genomföras.

Vid allvarligare brottslighet som begås av unga myndiga lagöverträdare är det emellertid rimligt att tillmäta straffsystemets krav på en tillräckligt ingripande reaktion en större tyngd. Vid grova brott måste samhället kunna reagera med adekvata sanktioner. Flera remissinstanser, t.ex. *Svea hovrätt*, *Stockholms tingsrätt*, *Förvaltningsrätten i Falun*, *Åklagarmyndigheten*, *Ekobrottsmyndigheten* och *Sveriges advokatsamfund*, som helt eller delvis

motsätter sig utredningens förslag, framför också att det kan finnas skäl att förändra den nuvarande ordningen för ungdomsreduktion vid straffmätningen av allvarlig eller mycket allvarlig brottslighet. I det särskilda yttrandet till utredningen och vid remissbehandlingen lyfts flera tänkbara alternativ till sådana förändringar fram.

De förändringar som övervägs bör så långt som möjligt stämma överens med påföljdssystemets uppbyggnad och brottsbalkens systematik och inte innebära större förändringar än nödvändigt. Det är viktigt att säkerställa en förutsebar rättstillämpning, att lika fall behandlas lika av domstolarna och att reformen får avsedd effekt samtidigt som utrymme ges till en nyanserad straffmätning i det enskilda fallet. Ändringarna får inte leda till att påföljdssystemet uppfattas som orättvist eller godtyckligt.

I det särskilda yttrandet till utredningen föreslås att den generella ungdomsreduktionen inte ska tillämpas vid återfall i allvarlig brottslighet som är kopplad till organiserad brottslighet eller annan kriminalitet förenad med gängbildning. Som framförs av några remissinstanser, t.ex. *Stockholms tingsrätt* och *Sveriges advokatsamfund*, kan det finnas fördelar med en sådan eller liknande lösningar, bl.a. på så sätt att de skulle träffa brottslighet i gängmiljö som förekommer även bland yngre lagöverträdare och där det inte sällan kan handla om att de som lagförs också tidigare har dömts för flera eller allvarliga brott. Att sådan brottslighet bland yngre lagöverträdare bör mötas av en skärpt reaktion är ett av skälen till det behov av förändringar i särbehandlingen av lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år som redovisas ovan.

Hur återfall i brott ska påverka straffmätningen regleras emellertid redan i 29 kap. brottsbalken och som t.ex. *Svea hovrätt* och *Kriminalvården* påpekar finns där också en straffskärpningsgrund som hänför sig till brottslighet som utövats i organiserad form. En ordning av ett slag som medger att en och samma omständighet tillåts påverka straffmätningen på flera olika sätt kan leda till att regelsystemet blir svårtillämpat och svåröverskådligt. Det finns också en risk för att återfallet eller att det är fråga om brottslighet som utövats i organiserad form – om de omständigheterna knyts till tillämpningen av ungdomsreduktionen – i det enskilda fallet får ett genomslag som inte motsvarar dess betydelse. I vissa fall kan det leda till avsevärda skillnader vid straffmätningen för brott med i övrigt likartade omständigheter. Exempelvis skulle en 18-åring som tidigare dömts för brott i vissa fall riskera ett dubbelt så långt fängelsestraff som den ostraffade 18-åring som gör sig skyldig till samma slags brott. Det skulle också kunna leda till att allvarligare brott straffas lindrigare än mindre allvarliga brott, exempelvis skulle en tidigare straffad 18-åring som gör sig skyldig till en våldtäkt straffas hårdare än den tidigare ostraffade 18-åringen som döms för två fall av våldtäkt. Det kan ifrågasättas om sådana effekter kan anses förenliga med den proportionalitet som bör prägla påföljdsbestämningen. Detsamma gäller de likartade effekter som skulle vara förbundna med de alternativ som förs fram av *Svea hovrätt* eller i det särskilda yttrandet till utredningen där sådana omständigheter som att det varit fråga brottslighet som utövats inom ramen för gängbildning eller med utnyttjande av ett våldskapital föreslås ensamt eller tillsammans andra faktorer kunna vara utslagsgivande för tillämpningen av ungdomsreduktionen. Till detta kommer att alternativ som hänför sig till brottslighet som utövats i organiserad form eller i gängmiljö inte

möjliggör en skärpt reaktion beträffande allvarlig brottslighet som normalt inte utövas under sådana former, t.ex. sexualbrott eller allvarlig våldsbrottslighet i nära relationer. Sammanfattningsvis är nackdelarna med att låta den omständigheten att det är fråga om återfall eller om brottslighet som utövats i organiserad form avgöra tillämpningen av den generella ungdomsreduktionen så pass betydande att dessa alternativ inte bör väljas.

Ett annat alternativ skulle, som *Attunda tingsrätt* framför, vara att slopa eller begränsa ungdomsreduktionen vid brottstyper som förknippas med gängbrottslighet. En teknik som innebär användning av en brottskatalog, dvs. att låta lagtexten innehålla en uttömmande uppräkningslista av de brott för vilka ungdomsreduktionen inte ska tillämpas, har emellertid flera nackdelar. Till exempel skulle en sådan katalog med nödvändighet bli omfattande och behöva ändras varje gång ett nytt brott tillkommer som bör upptas i förteckningen. Modellen kan också uppfattas som inkonsekvent i den utsträckning brottskatalogen inte innehåller brottstyper för vilka straffskalan helt eller delvis sammanfaller med vad som föreskrivs för något av de brott som omfattas, dvs. att det exempelvis ingår ett brott med ett lägsta föreskrivet straff om två år medan ett annat brott med samma minimistraff inte gör det.

Ytterligare ett sätt att åstadkomma en ordning som innebär en fortsatt särbehandling vid straffmätningen i mindre allvarliga fall samtidigt som den möjliggör en reaktion som i större utsträckning motsvarar brottslighetens allvar vid allvarlig brottslighet skulle kunna vara att använda sig av en avgränsning som knyter an till straffvärdet för brottsligheten eller till brottens straffskalor. Sådana förslag förespråkas bl.a. av *Svea hovrätt*, *Åklagarmyndigheten* och *Ekobrottsmyndigheten*.

För att göra tillämpningen av ungdomsreduktionen beroende av den enskilda gärningens bedömda straffvärde talar framförallt att det på ett tydligt sätt skulle ge uttryck för principen att det straff som mäts ut ska stå i proportion till brottets allvar, vilket bör präglade påföljdsbestämningen. En sådan straffvärdemodell skulle exempelvis kunna användas vid brott som i det enskilda fallet kan ha ett förhållandevis högt straffvärde men där brottstypen har en vid straffskala, t.ex. vissa förmögenhetsbrott som kan avse mycket betydande värden eller innehålla andra försvårande omständigheter. Vid flerfaldig brottslighet skulle den också ge utrymme för hänsyn till brottslighetens samlade straffvärde. Det finns dock vägande skäl emot att avgränsa ungdomsreduktionens tillämpning med utgångspunkt i brottslighetens straffvärde. Bristande förutsebarhet och risk för olikheter i rättstillämpningen är sådana nackdelar. Det skulle också kunna förekomma situationer där ungdomsreduktionen, med hänsyn till brottslighetens samlade straffvärde, inte skulle kunna tillämpas vid straffmätning av flerfaldig brottslighet trots att inget enskilt brott är av allvarligt slag. En ordning som skulle innebära att tillämpningen av en straffmättningsbestämelse som tar sikte på någons ungdom skulle bero av en straffvärdeomständighet som ger uttryck för motsvarande hänsynstagande vore också främmande i brottsbalkens system för påföljdsbestämning.

Ett alternativ som gör tillämpningen av ungdomsreduktionen avhängig av föreskriven straffskala skulle innebära en tydlig reglering som ger bättre förutsättningar för en enhetlig rättstillämpning. Straffskalan är ett mått på

hur allvarligt lagstiftaren ser på den aktuella brottstypen i förhållande till andra brott. Inom straffskalan (det abstrakta straffvärdet) fastställs sedan det enskilda brottets eller den samlade brottslighetens konkreta straffvärde. Att använda sig av straffskalan för att avgränsa tillämpningsområdet för en viss reglering är också en väl beprövad lagstiftningsteknik. Det gäller såväl föreskrivet maximi- som minimistraff för viss brottslighet.

I regleringen om anhållande och häktning sker det genom att regleringen knyter an till straffskalans *övre gräns*, dvs. att det på brottet ska kunna följa fängelse i exempelvis ett år eller mer för att tvångsmedlet skall få användas. Även de straffrättsliga reglerna om preskription anknyter till det straff som högst kan följa på brottet. En avgörande nackdel med att knyta tillämpningen av ungdomsreduktionen till ett föreskrivet maximistraff är emellertid att många brott har en vid straffskala och att den därför inte skulle kunna omfatta brott som i det enskilda fallet är mindre allvarligt. I stället bör utgångspunkten vara det *lägsta* föreskrivna straffet för en viss brottstyp. En sådan avgränsning skulle säkerställa att den generella ungdomsreduktionen även fortsättningsvis kan användas vid straffmätning av mindre allvarlig brottslighet samtidigt som den inte tillämpas vid straffmätningen för allvarliga brott. Så används exempelvis föreskrivet minimistraff för att i rättegångsbalken reglera användningen av beslag och hemliga tvångsmedel liksom i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare för att avgöra när en utredning om brott bör inledas mot någon som inte fyllt 15 år.

När det gäller frågan om vilket minimistraff som bör bilda utgångspunkt för avgränsningen görs följande överväganden. Om gränsen skulle dras vid ett minimistraff om två eller fyra år skulle allvarliga brott som exempelvis grov misshandel eller rån alltså vara föremål för ungdomsreduktion. Mot bakgrund av utgångspunkterna för reformen framstår sådana nivåer därför inte som ändamålsenliga. Avgränsningen får emellertid inte heller ske på en sådan lägre nivå som riskerar att medföra att även mindre allvarlig brottslighet omfattas av undantaget från särbehandling. Vid en samlad bedömning bedöms därför att det minimistraff som lämpligen bör användas är fängelse i ett år. En sådan nivå säkerställer att reformen i denna del enbart kommer att omfatta allvarlig brottslighet, exempelvis sådan brottslighet som kan begås av unga myndiga lagöverträdare bl.a. inom ramen för kriminella nätverk, liksom allvarliga sexualbrott. Det handlar t.ex. om mord, dråp, grov misshandel, synnerligen grov misshandel, människorov, människohandel, olaga frihetsberövande, våldtäkt, grov våldtäkt, våldtäkt mot barn, grov våldtäkt mot barn, grovt koppleri, rån, grovt rån, grov utpressning, mordbrand, grov mordbrand, allmänfarlig ödeläggelse, grovt övergrepp i rättssak, grovt narkotikabrott och synnerligen grovt narkotikabrott, grov narkotikasmuggling, synnerligen grov narkotikasmuggling, grovt vapenbrott, synnerligen grovt vapenbrott och terroristbrott. För sådana brott ska det inte heller kunna dömas till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet.

Försök, förberedelse och stämpling

Ett försöksbrott har enligt 23 kap. 1 § brottsbalken samma straffmaximum som ett fullbordat brott och det finns försöks gärningar som kan framstå som i princip lika allvarliga som fullbordade brott. Som exempel kan nämnas ett långt framskridet försök till mord som innebär att målsäganden får livsvariga invalidiserande skador, eller ett långt framskridet försök till rån eller våldtäkt där det endast är rena tillfälligheter, utanför gärningsmannens kontroll, som gör att brottet inte fullbordas. Att undanta sådana försöksbrott från den reform som föreslås förefaller olämpligt trots att straffet för försöksbrott får sättas lägre än det lägst föreskrivna straffet för fullbordat brott. Det finns visserligen brott för vilka skälen för att inkludera försöksbrott inte är lika starka som vid brott som innebär försök till exempelvis uppsåtligt dödande. Att dela upp reformen så att den beträffande försöksbrotten endast skulle omfatta vissa brottstyper framstår emellertid inte som en lämplig eller framkomlig väg. I stället framstår det utifrån utgångspunkterna för reformen som en mer rimlig och ändamålsenlig ordning att den generella ungdomsreduktionen inte ska tillämpas vid straffmätningen av sådana försöksbrott för vilka minimistraftet för fullbordat brott uppgår till fängelse i ett år eller mer. Detsamma bör gälla förberedelse- och stämplingsgärningar enligt 23 kap. 2 § brottsbalken.

När det gäller det straffansvar som enligt 23 kap. 6 § brottsbalken åvilar den som underlåter att avslöja eller förhindra brott görs följande överväganden. I regleringen om underlåtenhetsansvar ingår ett straffansvar för den som utövar ett bestämmande inflytande i en sammanslutning och som underlåter att förhindra ett brott inom ramen för sammanslutningen. Den regleringen infördes bl.a. för att utvidga möjligheterna att ingripa mot ledande personer inom den organiserade brottsligheten och omfatta – liksom straffansvaret för att underlåta att anmäla eller avslöja brott – vissa mycket allvarliga brott för vilka det ansetts särskilt angeläget att förhindra att ett fullbordat brott kommer till stånd (se prop. 2015/16:113 Bättre straffrättsliga verktyg mot organiserad brottslighet s. 52). Det handlar bl.a. om mord, dråp, grov misshandel, synnerligen grov misshandel, människorov, grovt koppleri, rån och grovt rån. I likhet med vad som anförs beträffande försöksbrotten framstår det som rimligt och ändamålsenligt att den generella ungdomsreduktionen inte ska tillämpas vid straffmätningen av sådana brott för vilka minimistraftet för fullbordat brott uppgår till fängelse i ett år eller mer. Detsamma bör gälla andra former av underlåtenhetsansvar.

Brott genom anstiftan eller medhjälp har samma straffskala som fullbordade brott. Bestämmelserna om anstiftan och medhjälp är generellt tillämplig på brottsbalksbrott och specialstraffrättsliga brott som har fängelse i straffskalan. Det medför att medverkan till sådana brott för vilka det är föreskrivet ett lägsta straff om fängelse i ett år inte heller kommer att omfattas av ungdomsreduktionen.

Fortsatta möjligheter att beakta den tilltalades ålder vid straffmätningen för allvarlig brottslighet

Den skärpta syn som kommer till uttryck genom den föreslagna ordningen när det gäller straffmätningen av allvarliga brott begångna av unga

myndiga lagöverträdare medför inte några ändringar beträffande straffmätningen för den stora majoritet av unga lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år som begår mindre allvarlig brottslighet, t.ex. ringa narkotikabrott samt ringa stöld och stöld. Detsamma gäller för andra brott vars straffvärde ofta inte utgör skäl för fängelse, t.ex. misshandel, skadegörelse och grovt rattfylleri. Däremot kommer allvarliga brott som begås av personer i den åldersgruppen mötas av en kraftigare reaktion än tidigare.

Det skulle visserligen kunna invändas att de skäl som bär upp den generella ungdomsreduktionen är lika relevanta oavsett allvaret i den brottslighet som har begåtts och att förslaget medför att tröskeffekter uppstår i påföljdsbestämningen för unga myndiga lagöverträdare. Som anføres ovan är det emellertid, när det gäller myndiga lagöverträdare, rimligt att väga skälen för ungdomsreduktionen mot intresset av att vid allvarlig brottslighet kunna mäta ut ett straff som i högre grad står i proportion till brottets allvar. I avsnitt 4.4.2 redogörs för ståndpunkten att ju allvarligare brottslighet det är fråga om, desto större vikt är rimligt att tillmäta straffsystemets krav på en tillräckligt ingripande reaktion. I de fall den tilltalades handlade har stått i samband med hans eller hennes bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga finns det också en kvarstående skyldighet att, oavsett brottslighetens allvar, i enlighet med 29 kap. 3 § första stycket 3 brottsbalken beakta den omständigheten i mildrande riktning vid bedömningen av brottslighetens straffvärde.

Utrymmet att beakta denna och andra förmildrande liksom försvårande omständigheter vid straffvärdebedömningen har vidgats genom 2010 års straffmättningsreform. Den nuvarande ordningen medför att det normalt sett inte finns anledning att göra en särskild bedömning av eller tillämpa den aktuella särskilda strafflindringsgrunden som till viss del tar sikte på samma omständigheter som den generella ungdomsreduktionen (jfr NJA 2000 s. 314). I likhet med vad utredningen, *Hovrätten för Västra Sverige*, *Helsingborgs tingsrätt*, *Malmö tingsrätt*, *Uppsala tingsrätt* och *Aklagarmyndigheten* bedömer kan det emellertid förmodas att den bestämmelsen kommer att tillämpas oftare i sådana fall som den tilltalades ungdom inte i allmänhet ska beaktas vid straffmätningen.

En ökad tillämpning av strafflindringsgrunden i 29 kap. 3 § första stycket 3 brottsbalken borde inte, på sätt som *Uppsala tingsrätt* befarar, riskera att påverka förutsebarheten och enhetligheten i praxis negativt. Domstolen ska fortfarande enligt den grundläggande straffmättningsbestämmelsen bestämma straffet med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning (jfr prop. 2009/10:147 Skärpta straff för allvarliga våldsbrott m.m. s. 28). Till skillnad från vad *Aklagarmyndigheten* anser finns det inte heller något behov av att se över innehållet i den aktuella strafflindringsgrunden i brottsbalken. Det handlar således inte om att nu föreslå nya omständigheter som ska beaktas i mildrande riktning vid straffvärdebedömningen. För att den aktuella strafflindringsgrunden ska tillämpas ska även fortsättningsvis krävas att den unge lagöverträdarens utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga varit bristande jämfört med andra i samma ålder och att det funnits en samband mellan denna brist och brottet (samma prop. s. 45).

Storleken på ungdomsreduktionen bör inte regleras i lag

I syfte att säkerställa att ungdomsreduktionen även fortsättningsvis ska kunna tillämpas oförändrad beträffande lagöverträdare i åldersgruppen 15–17 år föreslår utredningen att det ska införas en reglering om reduktionens tillämpning i 29 kap. 7 § brottsbalken. Förslaget stöds av *Åklagarmyndigheten*, *Statens institutionsstyrelse*, *Barnombudsmannen* och *Stiftelsen Allmänna Barnhuset*. *Svea hovrätt* och *Malmö tingsrätt* avstyrker emellertid förslaget.

Som *Svea hovrätt* påpekar är storleken på ungdomsreduktionen väletablerad i praxis. Utredningens förslag i denna del måste också ses i ljuset av förslaget att helt slopa straffrabatten för lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år. Nu föreslås den i stället kvarstå oförändrad för den åldersgruppen vid mindre allvarlig brottslighet. Utredningens förslag bör därför inte genomföras. Det förhållandet att ungdomsreduktionen för unga myndiga slopas vid straffmätningen för allvarliga brott är alltså inte avsett att påverka tillämpningen av ungdomsreduktionen vid annan brottslighet, t.ex. sådan som begås av lagöverträdare i åldersgruppen 15–17 år (se avsnitt 10.1).

5.2 Inga särskilda bestämmelser om straffmaximum

Utkastets förslag: För brott som någon har begått efter det att han eller hon fyllt 18 år ska det, om det är föreskrivet för brottet, vara möjligt att döma till fängelse i högst 18 år eller på livstid. Allvarliga brott som har begåtts av någon som har fyllt 18 år ska också kunna leda till ett förhöjt straffmaximum vid återfall i allvarlig brottslighet.

Utredningens förslag överensstämmer i huvudsak med utkastets. Utredningen föreslår att det beträffande lagöverträdare i åldersgruppen 15–17 år ska införas en reglering om att det strängaste fängelsestraff som kan komma i fråga för lagöverträdare i den åldersgruppen ska vara fängelse i nio år.

Remissinstanserna: Några remissinstanser yttrar sig särskilt i frågan om ett höjt straffmaximum för lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år. *Kriminalvården* anser att det skulle vara uppenbart olämpligt att införa en möjlighet att döma ut livstids fängelse för unga myndiga lagöverträdare, bl.a. eftersom risken för återfall i brott ökar utifrån längden på ett fängelsestraff och ett ökat bruk av sådana straff inte är ett lämpligt instrument för att uppnå en minskad brottslighet. En liknande uppfattning har *Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet* och *Örebro universitet* som bl.a. pekar på att ett tidsobestämt straff kan få genomgripande negativa effekter för en ung lagöverträdare. *Sveriges advokatsamfund* och *Göteborgs kommun* framhåller att det måste finnas ett absolut hinder mot att döma lagöverträdare under 21 år till livstids fängelse.

Majoriteten av remissinstanserna yttrar sig inte särskilt i frågan om brott som har begåtts i åldern 18–20 år ska kunna leda till att straffskalan

utvidgas vid återfall i allvarlig brottslighet. *Hovrätten för Västra Sverige* och *Aklagarmyndigheten* framför att en sådan förändring framstår som konsekvent i förhållande till utredningens förslag i övrigt. *Stiftelsen Allmänna Barnhuset* motsätter sig en förändring i den delen.

Skälen för förslaget

Inga särskilda bestämmelser om straffmaximum för unga myndiga

I 26 kap. 1 och 2 §§ brottsbalken finns det generella bestämmelser om minimi- och maximitider för fängelse på viss tid samt om förhöjt straffmaximum vid flerfaldig brottslighet. För brott som någon har begått före 21 års ålder finns i 29 kap. 7 § andra stycket brottsbalken särskilda regler om det högsta straff som får dömas ut. Dessa innebär att det längsta straff som får dömas ut enligt huvudregeln är fängelse i tio år. Om fängelse på längre tid och på livstid är föreskrivet för brottet eller vid flerfaldig brottslighet är det dock möjligt att döma ut fängelse i fjorton år.

Som en följd av förslaget om slopad ungdomsreduktion för lagöverträdare i åldern 18–20 år vid allvarlig brottslighet bör också övervägas om det finns ett behov av att förändra regleringen om svåraste straff för den åldersgruppen. Utredningen föreslår att de formella begränsningar som finns om högsta straff bara ska gälla den som var under 18 år vid tiden för brottet. Ett sådan förändring framstår som konsekvent även i förhållande till den mer begränsade reform som nu föreslås beträffande straffmätningen för åldersgruppen 18–20 år. Det är uteslutande vid straffmätningen av sådan allvarlig brottslighet för vilken den generella ungdomsreduktionen föreslås avskaffas som frågan om straffmätning i närheten av brottsbalkens generella straffmaximum aktualiseras. Om fjorton år skulle behållas som straffmaximum skulle det kunna leda till att utrymme saknas att göra en tillräckligt sträng straffmätning för de allra allvarligaste brotten, t.ex. mord. Det skulle därmed i praktiken bli fråga om en delvis bibehållen ungdomsreduktion vid straffmätningen i dessa fall. Ett längre tidsbestämt fängelsestraff än fjorton år bör alltså vara möjligt att döma ut för lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år.

En annan fråga är om en sådan höjning av straffmaximum för lagöverträdare i denna åldersgrupp bör innefatta även fängelse på livstid eller om den bör begränsas till att avse ett längre tidsbestämt straff, t.ex. fängelse i 18 år. Fängelse på livstid får dömas ut om det är föreskrivet för brottet eller, vid flerfaldig brottslighet, för något av brotten. Livstids fängelse är föreskrivet för ett antal brott i brottsbalken, t.ex. mord, människorov, grov mordbrand och allmänfarlig ödeläggelse, grovt brott. Vidare är livstids fängelse föreskrivet för folkmord enligt lagen (1964:169) om straff för folkmord (1 §) samt för terroristbrott enligt lagen (2003:148) om straff för terroristbrott (2 § andra stycket). Livstidsstraffet är formellt livsvarigt. I praktiken sker dock ofta tidsbestämning av livstidsstraff när viss tid förflutit, numera främst genom prövning i allmän domstol enligt lagen (2006:45) om omvandling av fängelse på livstid. Lagen innebär inte någon rätt att få ett livstidsstraff omvandlat till fängelse på viss tid. Straffet kan alltså även i praktiken vara livsvarigt.

Några remissinstanser tar avstånd från utredningens förslag att låta lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år kunna dömas till livstids fängelse.

Flera av dessa instansers invändningar, bl.a. att straffskärpningar och ett ökat användande av fängelse inte utgör effektiva åtgärder för att minska brottsligheten eller har någon återfallsförebyggande effekt, tar dock närmast sikte på ett ökat användande av fängelsestraff i allmänhet och gäller även andra myndiga lagöverträdare. Dessa synpunkter liksom andra liknande invändningar mot användande av livstidsstraffet har framförts i de lagstiftningsärenden som under senare år handlat om skärpningar av straffet för mord. Förändringar av straffet för det brottet har emellertid genomförts i syfte att livstidsstraffet ska kunna komma i fråga i betydligt större utsträckning än tidigare. I de lagstiftningsärendena har också getts uttryck för att livstidsstraffet fyller en viktig funktion som det yttersta fördömandet vid de mest klandervärda handlingarna som någon kan utföra (se prop. 2013/14:194 Skärpt straff för mord s. 14 och 15 och prop. 2018/19:138 Straffet för mord s. 15 och 16). I de övriga nordiska länderna finns inte några särskilda restriktioner i fråga om fängelsestraffets längd när det gäller lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år. I samtliga dessa länder, med undantag för Norge, finns det möjligheter att döma till fängelse på livstid.

Sammantaget görs bedömningen att det inte bör finnas några särskilda bestämmelser om svåraste straff för brott som någon har begått efter det att han eller hon fyllt 18 år. Om det är föreskrivet för brottet ska det alltså vara möjligt att döma lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år till fängelse i högst 18 år eller på livstid.

Förslaget är inte avsett att påverka den i praxis väletablerade ordningen för tillämpningen av ungdomsreduktionen vid brottslighet som begås av lagöverträdare i åldersgruppen 15–17 år (jfr avsnitt 5.1 och 10.1). Något behov av att som utredningen föreslår ändra bestämmelserna om vilket svåraste straff som kan dömas ut för den åldersgruppen finns därför inte.

Brott som begås av unga myndiga bör kunna leda till ett förhöjt straffmaximum vid återfall i allvarlig brottslighet

Om någon döms för ett brott och därefter gör sig skyldig till ny brottslighet är det fråga om återfall i brott. Är det fråga om återfall i allvarlig brottslighet kan enligt 26 kap. 3 § brottsbalken straffskalan utvidgas. Har någon dömts till fängelse i lägst två år och begår han eller hon ett nytt brott som är belagt med fängelse i mer än sex år får för återfallet således dömas till fängelse som med fyra år överstiger det högsta straff som kan följa på brottsligheten. Brott som begåtts av någon innan han eller hon fyllt 21 år får emellertid inte läggas till grund för en sådan förhöjning.

Utredningen föreslår att bestämmelsen om skärpt straffskala vid återfall i brott ska ändras så att den omfattar fall där den återfallsgrundande brottsligheten begåtts av lagöverträdare i åldern 18–20 år. Behovet av ett sådan ändring ökar som en konsekvens av förslaget att slopa ungdomsreduktionen för unga myndiga vid allvarlig brottslighet (se avsnitt 5.1). De straffnivåer som styr tillämpligheten av den bestämmelsen är också sådana att den förändring som föreslås framstår som påkallad. Om en ung myndig person har dömts till fängelse i två år och därefter återfaller i brott som har ett maximistraff som överstiger fängelse i sex år bör det finnas tillgång till ett förhöjt straffmaximum för att vid behov kunna lämna tillräckligt utrymme åt den återfallsskärpning som kan krävas vid

straffmätningen. Bestämmelsen om skärpt straffskala vid återfall i allvarlig brottslighet bör därför ändras på så sätt att den även ska omfatta fall när den återfallsgrundande brottsligheten begåtts av en ung myndig person.

5.3 Ingen särbehandling vid påföljdsvalet

Utkastets förslag: Det ska inte krävas särskilda skäl för att döma någon som har begått brott efter det att han eller hon fyllt 18 år men innan han eller hon fyllt 21 år till fängelse.

Ungdomsvård ska som utgångspunkt vara förbehållen personer som inte fyllt 18 år vid tidpunkten för brottet. Den som har begått brott efter det att han eller hon fyllt 18 år ska dock få dömas till ungdomsvård om det finns särskilda skäl för det. Ungdomstjänst och ungdomsövervakning ska vara förbehållna personer som inte fyllt 18 år vid tidpunkten för brottet. Den som har fyllt 18 år ska få dömas till ungdomstjänst eller ungdomsövervakning endast om det finns särskilda skäl för det. Den som har fyllt 21 år ska inte få dömas till ungdomsvård, ungdomstjänst eller ungdomsövervakning.

Utredningens förslag överensstämmer i huvudsak med utkastets. Utredningen föreslår inte att den som har begått brott efter att det att han eller hon fyllt 18 år ska få dömas till ungdomsvård om det finns särskilda skäl för det. Utredningen har inte lämnat något förslag beträffande ungdomsövervakning.

Remissinstanserna: Majoriteten av remissinstanserna yttrar sig inte särskilt om kravet på särskilda skäl för fängelse respektive tillämpningsområdet för ungdomsvård och ungdomstjänst. *Hovrätten för Västra Sverige* framhåller att den inte har någon erinran mot förslaget att slopa kravet på särskilda skäl för fängelse beträffande lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år även om inga förändringar görs beträffande straffmätningen för den åldersgruppen. Hovrätten anser också att de särskilda ungdomspåföljderna bör vara tillämpliga endast när den tilltalade begått brott före 18 års ålder. *Åklagarmyndigheten* anser att förslaget om en slopad särbehandling vid påföljdsvalet är en logisk följd av en avskaffad ungdomsreduktion för lagöverträdare i åldern 18–20 år. Vidare delar myndigheten bedömningen att tillämpningsområdet för ungdomspåföljderna bör knytas till åldern vid brottet i stället för tidpunkten för rättens dom. *Stiftelsen Allmänna Barnhuset* motsätter sig uttryckligen ett förändrat tillämpningsområde för de särskilda ungdomspåföljderna. *Förvaltningsrätten i Falun* motsätter sig ett slopande av särbehandlingen vid påföljdsvalet eftersom kravet på särskilda skäl för att kunna döma till fängelse, enligt förvaltningsrättens mening, regelmässigt torde vara uppfyllt beträffande den åldersgruppen vid allvarlig brottslighet.

Hovrätten för Västra Sverige anser att det bör övervägas att införa ett krav på att den som är över 18 år ska få dömas till ungdomsvård endast om det finns särskilda skäl för det. *Åklagarmyndigheten* lyfter behovet av en undantagsregel som innebär att ungdomsvård ska kunna komma i fråga

för lagöverträdare i åldern 18–20 år, t.ex. då den unge redan vårdas enligt LVU, om det finns särskilda skäl för det.

Flera remissinstanser, t.ex. *Förvaltningsrätten i Jönköping*, *Helsingborgs kommun* och *Örebro kommun*, ser ett behov av att analysera konsekvenserna för tillämpningen av lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga beträffande ungdomar i åldern 18–20 år i ljuset av utredningens förslag att ändra tillämpningsområdet för de särskilda ungdomspåföljderna, t.ex. ungdomsvård, till att inte längre omfatta lagöverträdare i den åldern. *Förvaltningsrätten i Falun* kan inte se att reformen i något beaktansvärt avseende påverkar tillämpningen av LVU. *Socialstyrelsen* påpekar att socialtjänstens möjligheter att inom ramen för påföljdssystemet hjälpa och stödja ungdomar i åldersgruppen 18–20 år med ett socialt nedbrytande beteende kan komma att minska som en konsekvens av utredningens förslag av att begränsa tillämpningsområdet för ungdomspåföljderna.

Skälen för förslaget

Det bör inte krävas särskilda skäl för att döma en ung myndig lagöverträdare till fängelse

Om den tilltalade har fyllt 18 men inte 21 år vid tidpunkten för brottet får rätten enligt 30 kap. 5 § andra stycket brottsbalken döma till fängelse endast om det med hänsyn till gärningens straffvärde eller annars finns särskilda skäl för det. Frågan om det finns tillräckliga skäl för fängelse med anledning av brottets straffvärde avgörs med beaktande av längden på det straff som skulle dömas ut om fängelse valts som påföljd med tillämpning av den s.k. ungdomsreduktionen (i praxis betecknat straffmättningsvärdet). Ett straffmättningsvärde motsvarande fängelse i ett år krävs för att det ska finnas en presumtion att välja fängelse som påföljd (se bl.a. NJA 2012 s. 849, NJA 2014 s. 559, NJA 2014 s. 990 och NJA 2015 s. 1024). Vid bedömningen av om det annars finns skäl för fängelse beaktas tidigare brottslighet eller brottets art. Kravet på särskilda skäl innebär att det behövs starkare skäl för att bestämma påföljden till fängelse när den tilltalade inte har fyllt 21 år vid tidpunkten för brottet än annars.

Utredningen föreslår att lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år inte ska särbehandlas vid valet av påföljd bl.a. på så sätt att det inte ska krävas särskilda skäl för att döma lagöverträdare i den åldersgruppen till fängelse. Samma förslag har tidigare lämnats av Påföljdsutredningen (SOU 2012:34 band 3, s. 822–828). I avsnitt 4.4.2 redogörs för ståndpunkten att reglerna för påföljdsbestämningen för lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år i högre grad än enligt den hittillsvarande ordningen bör vara desamma som för andra myndiga lagöverträdare. Som beskrivs i det avsnittet särbehandlas inte den åldersgruppen i förhållande till andra myndiga lagöverträdare enligt bestämmelserna i rättegångsbalken och lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare om förundersökning, åtalsprövning eller straffprocessuella tvångsmedel såsom t.ex. häktning. De särbehandlas inte heller när det gäller formerna för verkställighet av ett häktningsbeslut eller fängelsestraff enligt bestämmelserna i häkteslagen (2010:611) eller fängelselagen (2010:610). På nämnda områden är det endast misstänkta eller dömda personer under 18 år som omfattas av särskilda bestämmelser.

Mot bakgrund av utgångspunkterna för reformen finns det alltså flera omständigheter som talar för att det inte bör krävas särskilda skäl för att döma en lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år till fängelse. Ett slopande av särbehandlingen i det avseendet framstår som angelägen för att säkerställa den avsedda effekten av det förslag som lämnas beträffande ungdomsreduktionen; att allvarlig brottslighet som begås av unga myndiga lagöverträdare ska mötas av en kraftigare reaktion än tidigare. Om kravet kvarstod skulle en osäkerhet kunna uppstå i rättstillämpningen i frågan om vilken betydelse det skulle ges vid valet av påföljd beträffande brottslighet för vilken ungdomsreduktionen föreslås avskaffas, t.ex. rån, i de fall straffvärdet uppgår till eller överstiger ett år. Vid återfall i brott bör det också finnas en möjlighet till upptrappning i ingripandegrad från samhällets sida. Som Påföljdsutredningen påpekat kan det delvis på grund av de restriktioner som finns mot att döma unga myndiga lagöverträdare till fängelse ibland saknas förutsättningar att beakta återfallet i tillräcklig utsträckning vid valet av påföljd (se SOU 2012:34 band 3, s. 825).

I likhet med Påföljdsutredningen görs bedömningen att ett slopande av kravet på särskilda skäl för fängelse inte bör innebära någon betydande ökning av antalet frihetsberövande straff vid mindre allvarlig brottslighet (SOU 2012:34 band 3, s. 827 och 828). Utgångspunkten vid påföljdsbestämningen är att fängelse är den svåraste påföljden som ska väljas i sista hand. Domstolen ska således pröva om villkorlig dom eller skyddstillsyn är tillräckligt ingripande påföljder. Av betydelse beträffande påföljdsvalet för unga myndiga lagöverträdare är att ungdomsreduktionen vid straffmätningen för den åldersgruppen föreslås kvarstå oförändrad vid mindre allvarlig brottslighet. I enlighet med vad Högsta domstolen framhållit krävs det mer för att t.ex. brottslighetens art ska anses vara tillräcklig för att i ett enskilt fall motivera ett fängelsestraff när straffmättningsvärdet är förhållandevis lågt (se t.ex. NJA 2014 s. 559 p. 27 och NJA 2014 s. 990 p. 10 och 14).

Sedan införandet av kravet på särskilda skäl för att döma unga myndiga lagöverträdare till fängelse har vidare möjligheterna att välja en annan påföljd än fängelse vid artbrottslighet eller återfall i brott ökat genom de allteftersom utvidgade möjligheterna att förena en icke frihetsberövande påföljd med en föreskrift om samhällstjänst. Huvudsyftet med dessa reformer har uttryckligen varit att minska antalet korta fängelsestraff (jfr bl.a. prop. 1997/98:96 s. 83–88 och 95–99). I förarbetena framhålls att en föreskrift om samhällstjänst kan vara särskilt lämpad för unga lagöverträdare (samma prop. s. 99). Vidare har det, för vissa fall, införts en möjlighet att i enlighet med lagen (1994:451) om intensivövervakning med elektronisk kontroll avtjäna kortare fängelsestraff utanför anstalt med användande av s.k. fotboja.

Mot bakgrund av ovanstående görs sammanfattningsvis bedömningen att kravet på särskilda skäl för att döma lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år till fängelse bör tas bort.

De särskilda ungdomspåföljderna bör vara förbehållna personer som inte fyllt 18 år vid tidpunkten för brottet...

Av bestämmelserna i 32 kap. brottsbalken följer att ungdomspåföljderna ungdomsvård, ungdomstjänst och slutna ungdomsvård i viss utsträckning

kan tillämpas även för den som är över 18 år. Motsvarande föreslås gälla beträffande ungdomsövervakning (se prop. 2019/20: 118 s. 41–43). Förutsättningarna för det skiljer sig dock åt mellan påföljderna. Ungdomsvård kan tillämpas för den som är under 21 år vid tiden för domen, om han eller hon har ett särskilt behov av vård eller annan åtgärd enligt SoL eller LVU. Ungdomstjänst kan tillämpas för den som är över 18 år vid domstillfället om det finns särskilda skäl för det. Den nya ungdomspåföljden ungdomsövervakning föreslås få ett i det avseendet motsvarande tillämpningsområde som ungdomstjänst (se avsnitt 4.2 och prop. 2019/20:118 s. 41). Lagöverträdare över 18 år kan i vissa situationer även dömas till sluten ungdomsvård i stället för fängelse. Det förutsätter dock att den tilltalade var under 18 år vid tidpunkten för brottet.

Utredningen föreslår att ungdomsvård och ungdomstjänst ska vara förbehållna lagöverträdare som var under 18 år vid tiden för brottet. Det är också utgångspunkten för de förslag som lämnas av Påföljdsutredningen (SOU 2012:34 band 3, s. 816–822). Det finns flera skäl som talar för en förändring i den riktningen. Genom att, som är fallet med sluten ungdomsvård, utgå från åldern vid tiden för brottet skulle det skapas en med reglerna för påföljdsbestämning och personutredning i brottmål mer sammanhängande reglering. Det är således åldern vid brottstillfället som är avgörande för särbehandlingen av unga lagöverträdare vid såväl straffmätningen som påföljdsvalet enligt 29 och 30 kap. brottsbalken. Det är även i de fall den tilltalade var under 18 år vid tidpunkten för brottet som åklagaren enligt 11 § LUL är skyldig att inför beslut i åtalsfrågan inhämta yttrande från socialnämnden. Att på sätt som föreslås utgå från åldern vid tiden för brottet skulle också ytterligare tydliggöra lagstiftarens avsikt att ungdomspåföljderna i första hand ska komma i fråga för lagöverträdare i åldersgruppen 15–17 år (se prop. 1997/98:96 s. 200, prop. 2005/06:165 s. 77 och prop. 2019/20:118 s. 130).

Övervägande skäl talar därför för att de särskilda ungdomspåföljderna ungdomsvård, ungdomstjänst och ungdomsövervakning som utgångspunkt bör vara förbehållna personer som inte fyllt 18 år vid tiden för brottet.

... men undantag bör kunna komma i fråga om det finns särskilda skäl för det

Beträffande ungdomstjänst och ungdomsövervakning kan den ordningen åstadkommas genom att påföljderna ska kunna tillämpas endast i de fall brottsligheten begåtts före det att den tilltalade fyllt 18 år. I det avseendet överensstämmer förslaget med vad som gäller för sluten ungdomsvård (jfr 32 kap. 5 § brottsbalken). I likhet med vad utredningen föreslår bör det emellertid inte vara uteslutet att döma den som vid lagföringstillfället fyllt 18 år till ungdomstjänst eller ungdomsövervakning om det finns särskilda skäl för det. Bedömningen av om en sådan undantagssituation är för handen bör lämpligtvis göras på samma sätt och på samma grunder som gäller eller föreslås gälla för de påföljderna. Det innebär bl.a. att det kan finnas skäl att välja ungdomstjänst eller ungdomsövervakning som påföljd för en person som vid lagföringstillfället har fyllt 18 år om brottsligheten har skett strax före artonårsdagen (se prop. 2005/06:165 s. 132 och prop.

2019/20:118 s. 130). Den som har fyllt 21 år bör inte få dömas till ungdomstjänst eller ungdomsövervakning.

Även ungdomsvård bör som huvudregel endast tillämpas som påföljd beträffande brottslighet som begåtts före det att den unge fyllt 18 år. Eftersom det förekommer att personer som har fyllt 18 år kan vara föremål för åtgärder enligt socialtjänstlagen och lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga bör det, som Påföljdsutredningen och *Åklagarmyndigheten* föreslår, emellertid finnas en möjlighet att döma den som begått ett brott efter det att han eller hon fyllt 18 år till ungdomsvård, även om det bör ske med restriktivitet. På så vis ges, på sätt som *Socialstyrelsen* efterlyser, möjlighet för socialtjänsten att inom ramen för påföljdssystemet hjälpa och stödja ungdomar i åldersgruppen 18–20 år. Ibland kan det nämligen framstå som lämpligast att låta pågående vårdinsatser mot den tilltalade fortgå utan avbrott under förutsättning att åtgärderna framstår som tillräckligt ingripande (jfr SOU 2012:34 band 3, s. 820–822). Den som har begått brott efter det att han eller hon fyllt 18 år bör därför få dömas till ungdomsvård om det finns särskilda skäl för det. Även i de fallen kommer det finnas förutsättningar att enligt 32 kap. 1 § andra stycket brottsbalken besluta om ungdomstjänst som en tilläggssanktion till ungdomsvård. Den förändring som ovan föreslås beträffande tillämpningsområdet för ungdomstjänst som en fristående påföljd är inte avsedd att påverka det. Den som har fyllt 21 år bör inte få dömas till ungdomsvård.

6 Allvarliga brott som begås av unga myndiga lagöverträdare ska undantas från preskription

Utkastets förslag: Bestämmelserna om undantag från preskription för vissa allvarliga brott ska gälla den som har fyllt 18 år vid tidpunkten för brottet.

Utredningens förslag stämmer överens med utkastets.

Remissinstanserna: Majoriteten av remissinstanserna yttrar sig inte särskilt i frågan. *Hovrätten för Västra Sverige* och *Åklagarmyndigheten* godtar utredningens förslag, medan *Stiftelsen Allmänna Barnhuset* motsätter sig en förändring av den nuvarande regleringen.

Skälen för förslaget: Regler om straffrättslig preskription finns huvudsakligen i 35 kap. brottsbalken. De gäller även på specialstraffrättens område. De allmänna preskriptionstiderna, som utgår från brottens föreskrivna straffskalor, anges i 35 kap. 1 §.

Av 35 kap. 2 § första stycket brottsbalken framgår att vissa allvarliga brott inte blir föremål för preskription, nämligen

- mord eller dråp enligt 3 kap. 1 eller 2 §,
- våldtäkt eller grov våldtäkt enligt 6 kap. 1 § första eller tredje stycket, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år,

- våldtäkt mot barn eller grov våldtäkt mot barn enligt 6 kap. 4 §,
- brott enligt 2 § första eller tredje stycket lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år,
- folkmord, brott mot mänskligheten eller grov krigsförbrytelse enligt 1, 2 eller 11 § lagen (2014:406) om straff för folkmord, brott mot mänskligheten och krigsförbrytelser,
- terroristbrott enligt 3 § 1 eller 2 jämförd med 2 § lagen (2003:148) om straff för terroristbrott, och
- försök till brott som avses i första, femte och sjätte strecksatsen.

I 35 kap. 2 § andra stycket brottsbalken finns en undantagsregel som föreskriver att brott som avses i första stycket som någon begått före 21 års ålder kan alltid preskriberas. Som skäl för den ordningen har anförts att den straffrättsliga särbehandlingen av unga lagöverträdare borde komma till uttryck även vid preskriptionsreglernas utformning (se prop. 2009/10:50 Avskaffande av preskription för vissa allvarliga brott s. 21).

Utredningen föreslår att de brott som undantas från preskription enligt 35 kap. 2 § första stycket brottsbalken ska preskriberas endast om brottet har begåtts av någon innan han eller hon fyllt 18 år. Ett sådant förslag framstår som konsekvent i förhållande till de förändringar av den straffrättsliga särbehandlingen som föreslås beträffande straffmätning och påföljdsval. Vid sådana förhållanden finns det inte något skäl till fortsatt särbehandling i preskriptionshänseende av sådana allvarliga brott som inte preskriberas. Det gäller även försöksbrotten (jfr avsnitt 5.1). Det kan i det sammanhanget konstateras att de fullbordade brotten alla har ett lägsta föreskrivet straff på fängelse i minst två år. Åldersgränsen i 35 kap. 2 § andra stycket brottsbalken bör alltså ändras på sätt att brott som undantas från preskription ska kunna preskriberas om brottet begåtts av någon innan han eller hon fyllt 18 år.

7 Särbehandlingen av unga myndiga lagöverträdare i rättegången slopas inte

Utkastets bedömning: Förslagen att de bestämmelser i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare som gäller offentlighet vid förhandling, yttrande från socialnämnden, skyndsam handläggning och avkunnande av dom ska tillämpas endast i mål mot den som inte har fyllt 18 år bör inte genomföras. Inte heller bör förslaget att slopa kravet på särskilt utsedda domare i mål mot den som inte har fyllt 21 år genomföras.

Utredningens förslag stämmer inte överens med utkastets bedömning. Utredningen föreslår att bestämmelserna i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare som gäller offentlighet vid förhandling, yttrande från socialnämnden, skyndsam handläggning och avkunnande av dom ska tillämpas endast i mål mot den som inte har fyllt

18 år samt att kravet på att mål mot unga lagöverträdare ska handläggas av domare som särskilt har utsetts av domstolen ska tas bort även i mål mot den som inte har fyllt 18 år.

Remissinstanserna: Majoriteten av remissinstanserna yttrar sig inte särskilt i frågan. *Hovrätten för Västra Sverige* och *Malmö tingsrätt* tillstyrker utredningens förslag. *Åklagarmyndigheten* anser att förslagen om att de straffprocessuella rättegångsbestämmelserna i LUL inte ska gälla för åldersgruppen 18–20 år är en logisk följd av en avskaffad straffrättslig särbehandling av den åldersgruppen. *Riksdagens ombudsmän* och *Förvaltningsrätten i Falun* delar inte den uppfattningen, utan efterfrågar en utförligare motivering till varför rättegångsbestämmelserna ska ändras. *Malmö tingsrätt* anser att det särskilt bör övervägas om inte regeln om att en dom i mål mot unga lagöverträdare ska avkunnas muntligen vid huvudförhandlingen helt ska tas bort med hänsyn till att sådana mål ofta är mycket omfattande. *Attunda tingsrätt* framför att bestämmelsen om att det i målet ska finnas ett yttrande från socialnämnden för att rätten ska få döma den som inte har fyllt 21 år till fängelse i mer än tre månader inte är nödvändig och bör tas bort oavsett om utredningens förslag genomförs i övrigt. *Riksdagens ombudsmän*, *Hovrätten för Västra Sverige*, *Attunda tingsrätt* och *Malmö tingsrätt* tillstyrker utredningens förslag om att kravet på att särskilt utsedda domare ska handlägga mål mot unga lagöverträdare bör tas bort även beträffande lagöverträdare under 18 år. *Stiftelsen Allmänna Barnhuset* motsätter sig utredningens förslag till förändrade rättegångsbestämmelser.

Skälen för bedömningen

Bestämmelser om rättegången för unga lagöverträdare

Som anges i avsnitt 4.2 finns det en särskild reglering om rättegången för unga lagöverträdare i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare. Lagen, som enligt 1 § innehåller särskilda bestämmelser om handläggning hos Polismyndigheten, åklagare och domstol av mål och ärenden om brott där den misstänkte inte har fyllt 21 år, ersätter och fyller ut regleringen i rättegångsbalken. I den mån det inte finns några bestämmelser i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare gäller rättegångsbalkens regler.

Enligt 25 § första stycket LUL ska mål i tingsrätt och hovrätt mot den som inte har fyllt 21 år, om det inte möter hinder, handläggas av lagfarna domare som särskilt har utsetts av domstolen att handlägga sådana mål. Detsamma gäller i fråga om nämndemän. I andra stycket görs undantag för mål som handlar om brott på vilka endast böter kan följa. Sådana mål får handläggas även av andra än särskilt utsedda ungdomsdomare.

Enligt 27 § första stycket LUL ska mål mot den som inte har fyllt 21 år, om målet avser brott på vilket fängelse kan följa, om möjligt sättas ut till handläggning på ett sådant sätt att målet inte tilldrar sig uppmärksamhet. Enligt paragrafens andra stycke får rätten besluta att ett mål mot någon som inte har fyllt 21 år ska handläggas inom stängda dörrar, om offentlighet vid förhandlingen är till uppenbar olägenhet till följd av den uppmärksamhet den tilltalade kan antas bli föremål för. Om det finns skäl att besluta om stängda dörrar beträffande en tilltalad och det samtidigt finns en annan tilltalad i målet som har fyllt 21 år, ska rätten, om det kan

ske utan att utredningen avsevärt försvåras, handlägga åtalet mot den som är under 21 år som ett särskilt mål.

Enligt 28 § första meningen LUL får rätten döma till ungdomsvård endast om det i målet finns ett yttrande från socialnämnden i den kommun som har ansvaret för den unge. Om det inte finns särskilda skäl krävs enligt andra meningen i samma paragraf ett sådant yttrande också för att rätten ska få döma den som inte har fyllt 21 år till fängelse i mer än tre månader. Utformningen av yttrandet regleras i 11 § LUL, som innehåller bestämmelser om åklagarens skyldighet att inhämta yttrande innan beslut fattas i åtalsfrågan i fråga om den som är misstänkt för att ha begått brott innan han eller hon fyllt 18 år.

Enligt 29 § första stycket LUL ska mål mot den som inte har fyllt 21 år behandlas skyndsamt. Om åtal väcks mot någon som inte har fyllt 18 år för brott för vilket det är föreskrivet fängelse i mer än sex månader, ska enligt paragrafens andra stycke de tidsfrister som gäller för mål där den tilltalade är häktad tillämpas.

Av 30 § LUL följer att i mål mot den som inte har fyllt 21 år ska, om det inte möter synnerliga hinder, domen avkunnas muntligen vid huvudförhandlingen.

Det finns inte tillräckliga skäl att slopa den straffprocessuella särbehandlingen av unga myndiga

Utredningen föreslår att bestämmelserna i 27–30 §§ LUL ska ändras till att endast omfatta mål mot lagöverträdare under 18 år samt att bestämmelsen i 28 § samma lag om krav på yttrande från socialnämnden för att rätten ska få döma den som inte har fyllt 21 år till fängelse i mer än tre månader ska slopas. Samma förslag lämnas i departementspromemorian Processrättsliga konsekvenser av Påföljdsutredningens förslag (Ds 2012:54 s. 262–269).

Som påpekas av utredningen och i promemorian anknäver bestämmelserna om rättegången i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare delvis till de straffrättsliga bestämmelserna om val av påföljd. Det gäller särskilt bestämmelsen i 28 § LUL om inhämtande av yttrande från socialnämnden. Även bestämmelsen om särskilt utsedda domare i ungdomsmål har bl.a. när det gäller lagöverträdare i åldern 18–20 år motiverats med att särskilda bestämmelser om påföljdsvalet gäller för dem (prop. 1994/95:12 Handläggning av ungdomsmål s. 84). Att unga myndiga lagöverträdare enligt vad som föreslås i avsnitt 5.3 inte ska särbehandlas vid valet av påföljd talar alltså, som *Åklagarmyndigheten* ger uttryck för, i viss utsträckning för att den åldersgruppen inte bör omfattas av särskilda rättegångsbestämmelser. Som framhålls ovan särbehandlas lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år inte heller i förhållande till andra myndiga lagöverträdare när det gäller bestämmelser om förundersökning, åtalsprövning, straffprocessuella tvångsmedel eller verkställighet av ett häktningsbeslut eller fängelsestraff.

Bestämmelserna i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare om särskilt utsedda domare, offentlighet vid förhandling, yttrande från socialnämnden, skyndsamt handläggning och avkunnande av dom har emellertid tillkommit vid skilda tillfällen och mot olika bakgrund (se Ds 2012:54 s. 247–255). Lagstiftningen ger bl.a. uttryck för att det är

viktigt att mål mot unga lagöverträdare inte tilldrar sig större uppmärksamhet än nödvändigt och att de behandlas skyndsamt. Det anses vidare angeläget att domen kan förklaras muntligen för unga personer efter avslutad huvudförhandling. Dessa särskilda hänsynstaganden, som även gäller unga myndiga personer, har funnits under lång tid i den straffprocessuella lagstiftningen och motiven bakom dem framstår, som *Riksdagens ombudsmän* och *Förvaltningsrätten i Falun* anför, alltså som relevanta.

Som uttalas i avsnitt 4.4.2 kan skälen för särbehandling av unga myndiga lagöverträdare väga över i vissa fall och den tilltalades ungdom föreslås således även fortsättningsvis beaktas särskilt vid straffmätningen vid mindre allvarlig brottslighet som begås av unga myndiga (se avsnitt 5.1). Vidare föreslås det vara möjligt att i vissa särskilda fall kunna döma personer som har fyllt 18 år vid tiden för brottet till ungdomsvård (se avsnitt 5.3). Det kan därför hävdas att det finns ett fortsatt behov av ett utökat utredningskrav beträffande den unges personliga förhållanden i enlighet med 28 § andra meningen LUL.

Sammantaget görs därför bedömningen att det, i samband med de föreslagna förändringarna i den straffrättsliga särbehandlingen, inte finns tillräckliga skäl att utmönstra den straffprocessuella särbehandlingen av unga myndiga lagöverträdare vad avser bestämmelserna om offentlighet vid förhandling, yttrande från socialnämnden, skyndsam handläggning och avkunnande av dom i 27–30 §§ LUL. Utredningens förslag i de delarna bör därför inte genomföras.

Krav på särskilda domare i mål mot unga lagöverträdare?

Utredningen föreslår vidare att bestämmelsen i 25 § LUL om att särskilt utsedda domare ska handlägga mål mot lagöverträdare under 21 år ska upphöra att gälla. I promemorian föreslås att denna bestämmelse ska tillämpas endast mot den som inte har fyllt 18 år (se Ds 2012:54 s. 260 och 261).

Bestämmelser om särskilda nämndemän i ungdomsmål har funnits under lång tid. Kravet på att även lagfarna domare ska vara särskilt utsedda för att handlägga ungdomsmål tillkom 1995. När specialiseringen infördes angavs en rad fördelar med att det vid domstolarna finns särskilda domare som handlägger ungdomsmål. Det ansågs vara av stor betydelse att såväl ordföranden som rättens övriga ledamöter är väl insatta i kriminella ungdomars problem för att kunna bestämma en lämplig påföljd. En ytterligare fördel angavs vara vikten av personkontinuitet, dvs. att den unge om han eller hon återkommer efter att ha begått nya brott möter samma person (se prop. 1994/95:12 s. 83). Reformen utvärderades 2001 och skälen för en specialisering beträffande ungdomsmålen bedömdes fortfarande vara relevanta. Kravet på särskild lämplighet för de lagfarna domarna och nämndemännen ersattes dock med en bestämmelse om att de ska vara särskilt utsedda av domstolen (se prop. 2000/01:56 Ändringar i handläggningen av ungdomsmål m.m. s. 20–24).

Som utredningen påpekar har organisationen av de allmänna domstolarna genomgått stora förändringar sedan den senaste utvärderingen av ordningen med särskilda domare och nämndemän i ungdomsmål. Flera av domstolarna är större och handläggningen av målen

har förändrats. Den ändrade organisationen kan, som bl.a. några domstolar framför, medföra att vissa av de skäl som anfördes för en specialisering av domare, t.ex. vikten av personkontinuitet, inte längre är lika framträdande. Det finns dock fortfarande många små och mellanstora domstolar som behållit sin storlek och organisation. Det framstår vidare fortfarande som viktigt att de domare som handlägger mål mot unga lagöverträdare har upparbetade kunskaper om ungdomsbrottslighets karaktär och de omständigheter som kan leda till att unga begår brott samt är väl bekanta med det särskilda påföljdssystemet för unga lagöverträdare. Även om de förslag som lämnas i avsnitt 5 innebär att väsentliga delar av den straffrättsliga särbehandlingen av unga myndiga slopas kommer de även fortsättningsvis omfattas av vissa särskilda bestämmelser. Det är visserligen inte givet att en i lag reglerad specialisering alltid är nödvändig eller lämplig. Det måste emellertid beaktas att ordningen med särskilda domare i mål mot unga lagöverträdare har gällt under lång tid och att det alltså finns vissa skäl för den.

För målen mot barn under 18 år måste också beaktas att barnkonventionen innehåller bestämmelser om beaktande av barnets bästa och att det ska finnas lagar särskilt anpassade för barn (se avsnitt 4.4.2). Barnkonventionen har ställning som svensk lag och överväganden om lagstiftningens utformning ska därför genomsyras av ett barnrättsperspektiv. Enligt artikel 40 i konventionen ska staterna verka för speciellt anpassade förfaranden för barn som misstänks eller åtalas för att ha begått brott. Bestämmelserna i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare om handläggningen hos Polismyndigheten, åklagare och domstol av mål och ärenden mot barn under 18 år utgör därför en viktig del i uppfyllandet av konventionens bestämmelser. FN:s kommitté för barnets rättigheter (barnrättskommittén), som uppmanat Sverige att fortsätta arbetet med att tillse att rättsskipningssystemet för unga lagöverträdare fullt ut överensstämmer med konventionen, har också rekommenderat konventionsstaterna att säkerställa att specialiserade domare utses för att handlägga mål som gäller unga lagöverträdare.

Mot den bakgrunden och med hänsyn till de skäl för en specialisering som anförts ovan bör det även fortsättningsvis ställas krav på att mål mot den som är under 21 år ska handläggas av särskilda domare. Detsamma bör gälla i fråga om nämndemän. Utredningens förslag om att ta bort kravet på särskilt utsedda domare bör därför inte genomföras.

8 Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

Utkastets förslag: Lagändringarna ska träda i kraft den 1 januari 2022.

Bestämmelsen om avskaffad preskription i den nya lydelsen ska även tillämpas på brott som vid lagens ikraftträdande ännu inte har preskriberats.

Utredningens förslag överensstämmer inte med utkastets när det gäller föreslaget ikraftträdandedatum. Utredningen lämnar inte något förslag avseende retroaktiv tillämpning av förslaget om avskaffad preskription.

Remissinstanserna: Det är enbart *Malmö tingsrätt* som kommenterar behovet av övergångsbestämmelser. Enligt tingsrätten torde en frånvaro av särskilda övergångsbestämmelser medföra att den föreslagna förändringen i beträffande bestämmelserna om straffskärpning vid återfall i allvarlig brottslighet i 26 kap. 3 § brottsbalken kommer att kunna tillämpas även i de fall den återfallsgrundande brottsligheten har begåtts före ändringen. En sådan retroaktivt skärpande effekt är olämplig enligt tingsrätten. Tingsrätten efterlyser också ett klargörande om huruvida de föreslagna förändringarna om preskription ska tillämpas retroaktivt.

Skälen för utkastets förslag: Lagändringarna bör träda i kraft så snart som möjligt. Det föreslås att detta sker den 1 januari 2022.

Förslagen om förhöjd straffskala vid straffmätning, återfall i brott och påföljdsval (se avsnitt 5) innebär straffskärpningar. Enligt 5 § lagen (1964:163) om införande av brottsbalken, förkortad promulgationslagen, och 2 kap. 10 § regeringsformen får straffbestämmelser inte ges retroaktiv verkan till den tilltalades nackdel. En bestämmelse med samma innebörd finns också i artikel 7 i den europeiska konventionen om angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen). Av detta följer att ändringarna i bestämmelserna om förhöjd straffskala vid straffmätning, återfall i brott och påföljdsval får tillämpas endast på gärningar som har begåtts efter ikraftträdandet. Några övergångsbestämmelser beträffande dessa ändringar behövs därför inte. Avsaknaden av sådana bestämmelser innebär inte att förslaget om förhöjd straffskala vid återfall i allvarlig brottslighet, som *Malmö tingsrätt* framför, får en retroaktiv verkan till den tilltalades nackdel.

I avsnitt 6 föreslås att brott som enligt 35 kap. 2 § brottsbalken undantas från preskription ska preskriberas endast om brottet har begåtts av någon innan han eller hon fyllt 18 år. Enligt den nuvarande ordningen preskriberas sådana brott om de har begåtts av någon innan eller hon fyllt 21 år. Av 12 § promulgationslagen följer att ändrade regler om preskription inte ska tillämpas på brott som begåtts innan de nya reglerna trädde i kraft. Bestämmelsen i 12 § kan dock ändras genom lag. Det är således enligt gällande rätt möjligt att besluta att nya bestämmelser om preskription även ska gälla för redan begångna men inte preskriberade brott. Utredningen har inte övervägt frågan särskilt.

När preskription avskaffades för bl.a. mord och senare för våldtäkts- och könsstympningsbrott mot barn infördes särskilda övergångsbestämmelser som innebar att ändringarna gavs retroaktiv verkan. Regeringen uttalade dock att möjligheten att göra avsteg från huvudregeln i 12 § promulgationslagen bör tillämpas med återhållsamhet och att det för att frångå den bör finnas goda skäl (se prop. 2009/10:50 s. 31 och prop. 2019/20:69 Barnpornografibrottet och preskription av brott mot barn s. 43 och 44). Preskriptionsbestämmelser har tidigare getts retroaktiv verkan även när det gäller förlängning av preskriptionstiden vid vissa brott som begås mot barn (se prop. 1994/95:2 Ökat skydd för barn Ytterligare åtgärder mot sexuella övergrepp, m.m., prop. 2004/05:45 En ny sexualbrottslagstiftning, prop. 2009/10:70 Barnpornografibrottet, prop.

2012/13:111 En skärpt sexualbrottslagstiftning och prop. 2012/13:194 Stärkt skydd för barn mot sexuella övergrepp).

I enlighet med vad som uttalats i tidigare lagstiftningsärenden bör det finnas goda skäl för att frånga huvudregeln i 12 § promulgationslagen. Regleringen i 35 kap. 2 § första stycket brottsbalken avser brott för vilka det finns starka allmänna respektive enskilda intressen av att lagföreläggning kan ske, vilket talar för att de föreslagna ändringarna bör gälla även för redan begångna brott. Det är vidare inte fråga om att undanta en ny brottstyp från preskription. Sammantaget finns vid den avvägning som måste göras mellan intresset av förutsebarhet i straffrättskipningen och behovet av retroaktiv tillämpning av de föreslagna ändrade preskriptionsbestämmelserna inte skäl att i detta fall avvika från de bedömningar som gjorts tidigare. Tvärtom bedöms det vara lämpligt att tillämpningen i fråga om retroaktivitet är densamma som vid tidigare gjorda ändringar avseende preskription (jfr prop. 2019/20:69 s. 44). Det bör alltså föreslås en särskild övergångsbestämmelse av innebörd att preskription avskaffas även för brott som har begåtts före ikraftträdandet, förutsatt att brottet inte preskriberats dessförinnan enligt äldre bestämmelser.

9 Konsekvenser av förslagen

Utkastets bedömning: Kostnaden för Kriminalvårdens genomförande av förslagen uppgår till cirka 450 miljoner kronor per år. För rättsväsendets myndigheter i övrigt och för kommunerna innebär förslagen inte några ökade kostnader.

Utredningens bedömning stämmer delvis överens med utkastets. I utredningen beräknas att Kriminalvården kommer att behöva tillföras 1,1 miljarder kronor per år för genomförande av utredningens förslag.

Remissinstanserna: *Kriminalvården* bedömer att förslagen – utöver de ökade kostnaderna för anstalt- och häktesverksamhet samt frivård som redovisas i utredningen – även kommer att medföra kostnadsökningar för myndighetens transportverksamhet med ungefär 27 miljoner kronor. Myndigheten betonar också de praktiska problem som kan uppstå på grund av en hög belägningsgrad på anstalt och häkten samt att det finns för få särskilda ungdomsplatser på anstalt. Dessa brister kan enligt myndigheten förmodligen bara lösas genom nyproduktion. Även *Statskontoret* lyfter fram Kriminalvårdens bristande platskapacitet och att en utökning av antalet platser tar mycket lång tid. *Malmö tingsrätt* påpekar att ett ökat antal häktade mål kan medföra påtagliga konsekvenser för sådana domstolar, likt tingsrätten, där det inte är ovanligt med mål med ungdomar som är misstänkta för allvarlig brottslighet. *Domstolsverket*, som delar den uppfattningen, anför att förutom en ökad arbetsbelastning och ökade kostnader för domstolarna innebär fler häktnings- och omhäkningsförhandlingar och fler överklaganden i häktningsfrågor dessutom att det allmännas kostnader för försvarare och tolkar kan antas

öka. Vidare anser myndigheten att det saknas en utförlig analys i betänkandet av hur stor påverkan utredningens förslag kan komma att ha på domstolarnas organisation och ekonomi.

Malmö kommun pekar på att de ekonomiska konsekvenserna för kommunerna av utredningens förslag behöver analyseras. *Åklagarmyndigheten* framför att förslaget kommer att kräva mer resurser hos myndigheten på flera olika områden till följd av bl.a. en ökad mängd frihetsberövanden, mer aktiv förundersökningsledning samt ett ökat antal huvudförhandlingar och överklaganden och att det krävs en fördjupad analys innan beslut om att genomföra reformen fattas.

Skälen för bedömningen

Kostnader för statliga myndigheter och kommunerna

Förslaget om förändringar i den straffrättsliga särbehandlingen av lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år kommer att innebära längre strafftider och att fler lagöverträdare i den åldern kommer att dömas till fängelse. Framförallt kommer de förlängda strafftiderna att medföra ökade kostnader för Kriminalvården.

Utredningen beräknar Kriminalvårdens ökade kostnader för förslagen avseende lagöverträdare i åldern 18–20 år till 1,1 miljarder kr. Beräkningen bygger emellertid på utredningens förslag att ungdomsreduktionen ska slopas vid straffmätningen för samtliga brott som begås av lagöverträdare i den åldersgruppen. I utkastet lämnas ett mer begränsat förslag som innebär att ungdomsreduktionen ska tas bort vid straffmätningen för brott för vilka det inte föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år (se avsnitt 5.1). Ett sådant avgränsat alternativ innebär att strafftiderna endast kommer att öka beträffande allvarlig brottslighet och att inte lika många unga myndiga kommer att dömas till fängelse som med utredningens förslag. När det gäller mindre allvarlig brottslighet kan förändringarna i påföljdsbestämningen för unga myndiga lagöverträdare överlag antas bli betydligt mindre (jfr avsnitt 5.3). Några nämnvärt utökade kostnader för ett ökat användande av icke frihetsberövande påföljder kan inte förutses.

Mot denna bakgrund kan det antas att kostnaderna för Kriminalvården kommer att bli väsentligt lägre än vad utredningen beräknat. Med utgångspunkt i tillgänglig lagföringsstatistik och en beräknad framtida dygnskostnad för en plats i anstalt kan kostnaderna för Kriminalvården uppskattas till cirka 450 miljoner kr per år. Anslag i den storleksordningen bör också kunna täcka eventuella kostnadsökningar för myndighetens transportverksamhet. Det finns emellertid skäl att noga följa utvecklingen för att kunna bedöma Kriminalvårdens långsiktiga resursbehov till följd av de förslag som lämnas.

Någon nämnvärd ökning av tvångsmedel i form av anhållande och häktning kan inte förutses med anledning av de förslag som lämnas i utkastet. Vid förundersökningar om sådan allvarlig brottslighet som omfattas av förslagen avseende slopad särbehandling vid straffmätningen torde de åtgärderna förekomma i hög utsträckning även med den nuvarande ordningen. Förslagen kan inte heller i övrigt antas leda till mer än marginella kostnadskonsekvenser för Polismyndigheten, åklagare och

domstolar eller staten i övrigt. Eventuella kostnadskonsekvenser bedöms därför rymmas inom befintliga anslag.

När det gäller frågan om kostnadsökningar för kommunerna överväger utredningen den främst med anledning av förslag till förändringar i påföljdssystemet för brott som begås av lagöverträdare i åldern 15–17 år. Några sådana förslag lämnas emellertid inte i utkastet (jfr avsnitt 4.4.2). De förslag som lämnas avseende unga myndiga lagöverträdare kan inte antas leda till kostnadsökningar för kommunerna. Tvärtom kan kostnaderna för kommunerna antas minska något som en konsekvens av förslaget att de särskilda ungdomspåföljderna ska vara förbehållna personer som inte fyllt 18 år vid tiden för brottet (se avsnitt 5.3).

Övriga konsekvenser

När det gäller jämställdhet mellan män och kvinnor är de förslag som lämnas könsneutrala. Även med bestämmelser som gäller lika för alla kan emellertid olika grupper påverkas av dem i olika utsträckning. Enligt den redovisade statistiken lagförs fler unga män än unga kvinnor för brott (se avsnitt 4.4.1). Detta innebär att fler män än kvinnor kommer att beröras av de nya reglerna. Män utsätts oftare än kvinnor för brott. I den mån kvinnor drabbas bedöms förslaget bidra till det jämställdhetspolitiska delmålet om att mäns våld mot kvinnor ska upphöra som har ett särskilt fokus på kopplingen mellan maskulinitet och våld.

Reformen bör följas upp

Den reform som nu föreslås innebär att myndiga lagöverträdare i åldern 18–20 år behandlas som andra myndiga lagöverträdare vid påföljdsbestämningen. Utformningen av en sådan reglering rymmer frågor om avvägningar mellan olika befogade intressen. Utgångspunkten vid påföljdsbestämningen, att ett brotts straff ska stå i proportion till dess allvar (proportionalitetsprincipen) vägs mot intresset av straffrättslig särbehandling för unga lagöverträdare.

Synen på brott och adekvata reaktioner på brott förändras och utvecklas över tiden och det är viktigt att lagstiftningen återspeglar de värderingar som finns i samhället. Det finns också skäl att fortlöpande följa utvecklingen på området för att vara uppmärksam på om tillämpningen av lagstiftningen står i överensstämmelse med dess syfte. Vidare kan det finnas anledning att utvärdera om lagstiftningen är lämpligt avgränsad i fråga om den brottslighet som omfattas av förslaget om slopad särbehandling vid straffmätningen. Regeringen kommer därför att ge Brottsförebyggande rådet (Brå) i uppdrag att följa upp tillämpningen av de lagändringar som nu föreslås och hur praxis utvecklas i dessa hänseenden.

10 Författningskommentar

Förslaget till lag om ändring i brottsbalken

26 kap.

3 § Har någon dömts till fängelse i lägst två år och begår han eller hon, sedan domen har *fått* laga kraft, brott som är belagt med fängelse i mer än sex år, får *han eller hon dömas för återfallet* till fängelse på viss tid som med fyra år överstiger det högsta straff som kan följa på brottet eller, om det är fråga om flera brott, det högsta straff som med tillämpning av 2 § kan följa på brotten. Straffet får dock inte överstiga arton år.

Brott som någon har begått innan han eller hon fyllt *arton* år får inte läggas till grund för *en* sådan förhöjning som anges i första stycket.

En utländsk dom får tillmätas samma verkan som en svensk.

Paragrafen innehåller bestämmelser om förhöjt straffmaximum vid återfall i särskilt allvarlig brottslighet. Övervägandena finns i avsnitt 5.2.

I *andra stycket* ändras den relevanta åldersgränsen på så sätt att brott som har begåtts av någon efter det att han eller hon fyllt 18 år får läggas till grund för en sådan förhöjning av straffskalan som anges i paragrafens första stycke. Tidigare fick endast återfallgrundande brott som begåtts efter det att den tilltalade fyllt 21 år beaktas.

Övriga ändringar är språkliga.

29 kap.

7 § Har någon begått brott innan han eller hon fyllt tjuogoett år, ska hans eller hennes ungdom beaktas särskilt vid straffmätningen. Rätten får då döma till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet.

För brott som någon har begått innan han eller hon fyllt *arton* år får *det* inte dömas till svårare straff än fängelse i tio år. Om fängelse på längre tid och på livstid är föreskrivet för brottet eller om det följer av 26 kap. 2 §, får *det* dock dömas till fängelse i högst fjorton år.

Första stycket gäller inte vid straffmätningen i fråga om brott som någon har begått efter det att han eller hon fyllt arton år om det för brottet är föreskrivet fängelse i lägst ett år eller mer, eller i fråga om försök, förberedelse eller stämpling till eller underlåtenhet att avslöja eller förhindra sådant brott.

Paragrafen innehåller bestämmelser om straffmätning för brott som har begåtts av unga lagöverträdare, den s.k. ungdomsreduktionen. Vidare innehåller paragrafen bestämmelser om svåraste straff för brott som har begåtts av unga lagöverträdare. Övervägandena finns i avsnitt 5.1 och 5.2.

Ändringen i *andra stycket* innebär att bestämmelserna om svåraste straff endast ska gälla för brott som någon har begått innan han eller hon fyllt 18 år, i stället för som tidigare 21 år. Omyndiga lagöverträdare får alltså inte dömas till svårare straff än fängelse i tio år. Om fängelse på längre tid eller på livstid är föreskrivet för brottet eller om det följer av bestämmelserna om en förhöjd straffskala vid flerfaldig brottslighet får det dock dömas till fängelse i högst 14 år.

Det nya *tredje stycket* innebär att den tilltalades ungdom inte ska beaktas särskilt vid straffmätningen i fråga om brott som har begåtts av någon efter det att han eller hon fyllt 18 år om det för brottet är föreskrivet fängelse i lägst ett år eller mer. I de fallen ska straffmätningen ske på samma sätt som för andra myndiga lagöverträdare. Detsamma gäller vid straffmätningen i

fråga om försök, förberedelse eller stämpling enligt 23 kap. 1 och 2 §§ brottsbalken till brott med ett sådant lägsta straff samt vid underlåtenhet att avslöja eller förhindra sådan brottslighet enligt 23 kap. 6 § brottsbalken. Brott genom anstiftan eller medhjälp har samma straffskala som fullbordat brott. Bestämmelsen i 23 kap. 4 § brottsbalken om anstiftan och medhjälp är generellt tillämplig på brottsbalksbrott och specialstraffrättsliga brott som har fängelse i straffskalan. Medverkan till sådana brott för vilka det är föreskrivet ett lägsta straff om fängelse i ett år omfattas därmed inte heller av ungdomsreduktionen i första stycket.

Vidare innebär tredje stycket att rätten vid sådan brottslighet som där avses inte får döma till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet med stöd av bestämmelserna i paragrafens första stycke.

Förändringen i andra stycket eller införandet av det nya tredje stycket är inte avsedd att påverka bestämmelserna i första stycket om att, eller hur, den tilltalades ungdom ska beaktas vid straffmätningen för annan brottslighet än den som avses i tredje stycket.

Övriga ändringar är språkliga.

30 kap.

5 § För brott som någon *har* begått innan han eller hon fyllt arton år får rätten döma till fängelse endast om det finns synnerliga skäl. Att rätten *då* i första hand *ska* bestämma påföljden till slutet ungdomsvård i stället för fängelse framgår av 32 kap. 5 §.

Paragrafen innehåller bestämmelser om val av påföljd för unga lagöverträdare. Övervägandena finns i avsnitt 5.3.

Paragrafen ändras på så sätt att *andra stycket* tas bort. Det innebär att det inte längre krävs särskilda skäl för att döma till fängelse för brott som någon har begått efter det att han eller hon fyllt 18 år men innan han eller hon fyllt 21 år. Påföljdsvalet för den åldersgruppen ska således ske utifrån samma regelverk som för andra myndiga lagöverträdare, men med fortsatt beaktande av den tilltalades ungdom vid straffmätningen för mindre allvarlig brottslighet enligt 29 kap. 7 § första stycket, dvs. för brott för vilka det inte är föreskrivet fängelse i lägst ett år eller mer.

Övriga ändringar är språkliga.

32 kap.

1 § Den som *har begått brott innan han eller hon fyllt arton år* får dömas till ungdomsvård om han eller hon har ett särskilt behov av vård eller annan åtgärd enligt socialtjänstlagen (2001:453) eller lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga och sådan vård eller åtgärd kan beredas den unge. Vården och åtgärderna *ska* syfta till att motverka att den unge utvecklas ogynnsamt. Även den som *har begått brott efter det att han eller hon fyllt arton år får dömas till ungdomsvård om det finns särskilda skäl för det. Den som har fyllt tjugoett år får inte dömas till ungdomsvård.*

Ungdomsvård får dömas ut endast om socialtjänstens planerade åtgärder, i förekommande fall i förening med ungdomstjänst eller böter, kan anses tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och art samt den unges tidigare brottslighet.

Om åtgärderna *ska* vidtas med stöd av socialtjänstlagen, *ska* rätten *besluta* en föreskrift om att den unge *ska* följa det ungdomskontrakt som upprättats av socialnämnden. Innehållet i kontraktet *ska* framgå av domen.

Om åtgärderna ska vidtas med stöd av lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga, ska den vårdplan som upprättats av socialnämnden fogas till domen.

Om skada på egendom har uppkommit genom brottet och det bedöms vara ägnat att främja den unges anpassning i samhället, får rätten, i samband med att den dömer till ungdomsvård, föreskriva att den unge på tid och sätt som anges i domen ska biträda den skadelidande med visst arbete, som syftar till att avhjälpa eller begränsa skadan eller som annars i belysning av brottets och skadans art framstår som lämpligt. Sådan föreskrift får *beslutas* endast med den skadelidandes samtycke.

Paragrafen innehåller bestämmelser om ungdomsvård. Övervägandena finns i avsnitt 5.3.

Paragrafen ändras på sätt att det av *första stycket* framgår att ungdomsvård som utgångspunkt ska vara förbehållen personer som inte fyllt 18 år vid tidpunkten för brottet. Vidare anges i första stycket att även den som har begått brott efter att det att han eller hon fyllt 18 år ska få dömas till ungdomsvård om det finns särskilda skäl för det samt att den som har fyllt 21 år vid domstillfället inte får dömas till ungdomsvård.

Exempel på när det kan finnas särskilda skäl att döma till ungdomsvård enligt första stycket är när det pågår insatser mot den tilltalade enligt 3 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, förkortad LVU. I sådana fall kan det finnas skäl att döma till ungdomsvård om de insatser som framgår av vårdplanen är tillräckligt ingripande. Så kan vara fallet om socialnämnden har beslutat om placering på ett särskilt ungdomshem enligt 12 § LVU. Även i de fall insatser pågår enligt ett ingripande ungdomskontrakt kan det undantagsvis finnas särskilda skäl att döma till ungdomsvård.

Övriga ändringar är språkliga.

2 § Den som *har begått brott innan han eller hon fyllt arton år* får dömas till ungdomstjänst om påföljden är lämplig med hänsyn till hans eller hennes person och övriga omständigheter. Den som döms till ungdomstjänst ska åläggas att utföra oavlönat arbete och delta i annan särskilt anordnad verksamhet i lägst tjugo och högst etthundrafemtio timmar.

Den som *har fyllt arton år* får dömas till ungdomstjänst endast om det finns särskilda skäl för det. *Den som har fyllt tjuogoett år får inte dömas till ungdomstjänst.*

Rätten får döma till ungdomstjänst om påföljden kan anses tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och den unges tidigare brottslighet och det inte finns skäl för att döma till ungdomsvård. I valet mellan ungdomstjänst och böter ska ungdomstjänst väljas om den påföljden inte är alltför ingripande.

Paragrafen innehåller bestämmelser om ungdomstjänst. Övervägandena finns i avsnitt 5.3.

Paragrafen ändras dels på så sätt att det av *första stycket* framgår att endast den som har begått brott innan han eller hon fyllt 18 år får dömas till ungdomstjänst, dels att det i *andra stycket* anges att den som är över 21 år vid domstillfället inte får dömas till ungdomstjänst. Särskilda skäl för att döma någon som vid domstillfället är över 18 år till ungdomstjänst kan exempelvis vara att brottet begåtts före 18 års ålder och att det blir aktuellt att bestämma påföljden kort efter det att den unge fyllt 18 år (jfr prop. 2005/06:165 s. 132).

3 a § Den som *har begått brott innan han eller hon fyllt arton år* får dömas till ungdomsövervakning om varken ungdomsvård eller ungdomstjänst är tillräckligt ingripande påföljder med hänsyn till brottslighetens straffvärde och art samt den unges tidigare brottslighet. Den som *har fyllt arton år* får dömas till ungdomsövervakning endast om det finns särskilda skäl för det. *Den som har fyllt tjugott år får inte dömas till ungdomsövervakning.*

Rätten får bestämma tiden för ungdomsövervakning till lägst sex månader och högst ett år.

Den som döms till ungdomsövervakning ska medverka i verkställighetsplanering och följa det som anges i verkställighetsplanen.

Bestämmelser om verkställighet finns i lagen (2020:616) om verkställighet av ungdomsövervakning.

Paragrafen innehåller bestämmelser om ungdomsövervakning. Övervägandena finns i avsnitt 5.3.

Paragrafen ändras på så sätt att det av *första stycket* framgår att endast den som har begått brott innan han eller hon fyllt 18 år får dömas till ungdomsövervakning samt att den som har fyllt 21 år vid domstillfället inte får dömas till ungdomsövervakning. Särskilda skäl för att döma någon som vid domstillfället fyllt 18 år till ungdomsövervakning kan exempelvis vara att brottet begåtts före 18 års ålder och att det blir aktuellt att bestämma påföljden kort efter det att den unge fyllt 18 år (jfr prop. 2019/20:118 s. 130).

35 kap.

2 § Bestämmelserna i detta kapitel om bortfallande av påföljd gäller inte för

1. mord eller dråp enligt 3 kap. 1 eller 2 §,
2. våldtäkt eller grov våldtäkt enligt 6 kap. 1 § första eller tredje stycket, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år,
3. våldtäkt mot barn eller grov våldtäkt mot barn enligt 6 kap. 4 §,
4. brott enligt 2 § första eller tredje stycket lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år,
5. folkmord, brott mot mänskligheten eller grov krigsförbrytelse enligt 1, 2 eller 11 § lagen (2014:406) om straff för folkmord, brott mot mänskligheten och krigsförbrytelser,
6. terroristbrott enligt 3 § 1 eller 2 jämförd med 2 § lagen (2003:148) om straff för terroristbrott, eller
7. försök till brott som avses i 1, 5 eller 6.

Har någon begått brott som avses i första stycket innan han eller hon fyllt *arton* år, gäller dock bestämmelserna om bortfallande av påföljd i detta kapitel.

Paragrafen innehåller bestämmelser om undantag från preskription. Övervägandena finns i avsnitt 6.

Av regleringen följer att brotten i *första stycket* inte blir föremål för åtalspreskription, påföljdspreskription eller absolut preskription. Det stycket är oförändrat. Paragrafens *andra stycke* ändras på så sätt att reglerna om avskaffad preskription inte gäller om de brott som avses i första stycket har begåtts av någon som var under 18 år, i stället för som tidigare 21 år. För dessa fall finns det i 35 kap. 4 § andra stycket bestämmelser om senarelagd utgångspunkt för beräkning av preskriptionstid vid de brott som anges i första stycket punkterna 2–4.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2022.

2. Bestämmelsen i 35 kap. 2 § andra stycket i den nya lydelsen tillämpas även på brott som har begåtts före ikraftträdandet, om inte möjligheten att döma till påföljd har bortfallit dessförinnan enligt äldre bestämmelser.

Enligt *punkt 1* träder lagen i kraft den 1 januari 2022.

Av övergångsbestämmelsen i *punkt 2* framgår att 35 kap. 2 § andra stycket ska tillämpas även på brott som har begåtts före ikraftträdandet, om inte möjligheten att döma till påföljd har bortfallit dessförinnan enligt äldre bestämmelser. De nya bestämmelserna om att reglerna om avskaffad preskription inte ska gälla om brottet begåtts av någon under 18 år ges alltså retroaktiv verkan.

Övervägandena finns i avsnitt 8.

Utdrag ur sammanfattning av betänkandet Nya påföljder (SOU 2012:34)

Bilaga 1

Vårt uppdrag

Vår övergripande uppgift har varit att göra en översyn av påföljdssystemet för såväl vuxna som unga lagöverträdare. Inom ramen för denna översyn har vi bl.a. haft i uppdrag att

- analysera och föreslå hur användningen av fängelse, i första hand de korta straffen, kan minska samtidigt som trovärdigheten i systemet kan upprätthållas
- analysera och föreslå hur det kan undvikas att små skillnader i straffvärde leder till stora skillnader i påföljdsval
- analysera och föreslå hur betydelsen av brottslighetens art kan begränsas och dess innebörd klart avgränsas
- ta ställning till och föreslå vilka kriterier som ska gälla för tidigare brottslighet och vilken betydelse sådan brottslighet ska tillmätas vid påföljdsvalet och straffmätningen samt i fråga om förverkande av villkorligt medgiven frihet
- analysera och föreslå hur valet av ingripanden som inte utgör fängelse i anstalt ska ske, vilket innehåll och vilken utformning i övrigt ingripandena ska ha samt hur de ska följas upp och hur reaktionerna vid återfall i brott och annan misskötsamhet ska utformas – när det gäller valet av ingripande ska bl.a. undersökas bättre möjligheter att anpassa ingripandena efter brottsligheten och i vilken utsträckning den tilltalades personliga förhållanden ska tillmätas betydelse
- analysera och föreslå hur användningen av dagsböter kan öka, hur dagsbotens belopp ska beräknas, hur verkställigheten av dagsböter kan effektiviseras och hur reaktionen ska se ut vid utebliven betalning, se över förhållandet mellan dagsböter och penningböter samt utreda andra frågor om böter som kan uppkomma
- ta ställning till om lagöverträdare som har fyllt 18 men inte 21 år ska behandlas som vuxna lagöverträdare vid straffmätning och påföljdsval eller något av dessa avseenden samt analysera hur ungdom bör beaktas vid straffmätningen i de fall straffnedsättning ska ske
- utvärdera om syftet med 2007 års reform av påföljderna ungdomsvård och ungdomstjänst har uppnåtts, med inriktning på domstolarnas påföljdsval och innehållet i påföljderna
- se över var och en av påföljderna sluten ungdomsvård, ungdomsvård och ungdomstjänst såvitt avser påföljdens ställning, huvudmannaskapet för påföljden, valet av påföljden, dess innehåll och utformning i övrigt samt uppföljning och reaktion vid återfall i brott eller annan misskötsamhet
- utreda om det bör utvecklas nya inslag som kan vara särskilt lämpliga för unga lagöverträdare
- lämna förslag till en slopad eller mer begränsad användning av böter för lagöverträdare som har begått brott före 18 års ålder

- se över regleringen om sammanträffande av brott och förändring av påföljd och därvid särskilt beakta intresset av att regleringen förenklas och utformas på ett principiellt mer sammanhängande sätt.

En övergripande fråga har varit att överväga om det bör införas ett system med villkorligt fängelse. För det fall att ett sådant system inte föreslås har vi haft i uppdrag att föreslå hur den i direktiven eftersträvade utvecklingen av påföljdssystemet kan ske inom ramen för den befintliga strukturen.

Påföljdssystemet för unga lagöverträdare

Övergripande utgångspunkter

Vi har haft följande utgångspunkter för våra överväganden.

- Påföljdssystemet för unga lagöverträdare fungerar relativt väl. Det finns dock behov av nya inslag.
- Socialtjänstens huvudansvar för unga lagöverträdare ska bibehållas. Samverkan med polis, åklagare och domstolar ska utvecklas och göras mer enhetlig.
- Det bör uppnås en större likabehandling och likformighet vid verkställigheten av ungdomspåföljderna i olika kommuner.
- Inte heller för unga lagöverträdare ska någon särbehandling vid påföljdsvalet ske på grund av brottets art.

Lagöverträdare under 18 år ska dömas till en ungdomspåföljd

Har någon begått brott innan han eller hon fyllt 18 år ska påföljden som huvudregel bestämmas till en ungdomspåföljd. Det ska krävas synnerliga skäl för att döma den som är under 18 år vid gärningstillfället till sluten ungdomsvård.

Om den tilltalade vid tidpunkten för domen har hunnit fylla 18 år och det skulle vara olämpligt att bestämma påföljden till en ungdomspåföljd med hänsyn till den tilltalades ålder, ska det finnas möjlighet att bestämma påföljd i enlighet med vad som gäller för vuxna lagöverträdare. Det ska då krävas synnerliga skäl för att döma ut ett ovillkorligt fängelsestraff.

Ungdomsvård och ungdomstjänst

Det finns ett fortsatt och kontinuerligt behov av såväl central som lokal samverkan mellan socialtjänsten och rättsväsendets aktörer, dvs. Åklagarmyndigheten, polismyndigheterna och domstolarna. För att säkerställa att samtliga berörda myndigheter medverkar i lokal samverkan om rutiner och handläggning av ärenden angående unga lagöverträdare,

ska det i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL) föreskrivas en skyldighet för myndigheterna att verka för att sådan samverkan sker. Bilaga 1

Ungdomsvård

Det nuvarande tillämpningsområdet för ungdomsvård, dvs. kravet på att det ska finnas ett särskilt behov av vård eller annan åtgärd, behålls. Det ska dock tydliggöras i socialtjänstlagen att det är socialnämndens ansvar att det görs en bedömning av om den unge har ett särskilt behov av åtgärder som syftar till att motverka en ogynnsam utveckling när det hämtas in ett yttrande enligt 11 § LUL. Detta kan möjliggöra för Socialstyrelsen att genom föreskrifter och/eller allmänna råd verka för en mer enhetlig tolkning av begreppet ”särskilt behov av vård eller annan åtgärd”. Utbildning och regional samverkan kan också göra att begreppet tolkas mer enhetligt i olika kommuner.

Att de åtgärder som ingår i ett ungdomskontrakt eller en vårdplan redan har fullgjorts i sin helhet vid tidpunkten för lagföringen ska inte utgöra något hinder mot att döma till ungdomsvård. Rätten ska då kunna förordna att påföljden ska anses verkställd.

Socialtjänsten bör alltid ha kunskap om den misstänkta brottsligheten och dess allvar när yttrande och förslag till åtgärder utarbetas. Det kan uppnås genom att regeln om socialtjänstens närvaro vid polisförhör efterlevs bättre och genom att åklagaren informerar socialtjänsten om den misstänkta brottsligheten.

Domstolens ansvar för att ungdomskontrakten och vårdplanerna uppfyller kraven på tydlighet och konkretion ska tydliggöras ytterligare i lagstiftningen.

Skyndsamhetskravet i 4 § LUL ska inte utgöra hinder mot att ge socialtjänsten tillräckligt med tid för att upprätta ungdomskontrakt och vårdplan inom åklagarens frist för att väcka åtal. Om det behövs för att socialtjänsten ska kunna färdigställa förslag till åtgärder, ska åklagaren därtill ha möjlighet att överskrida den särskilda åtalsfristen i 4 § LUL.

För att tillgodose behovet av utvärdering av de metoder och påföljdsformer som används i Sverige bör det övervägas att ge Socialstyrelsen i uppdrag att – i samverkan med andra aktörer – göra en utvärdering av vilka effekter olika metoder, program och påföljder som tillämpas för unga lagöverträdare har för att motverka återfall i brott.

Ungdomstjänst

Ett uttryckligt samtycke från den tilltalade ska inte vara en förutsättning för att döma ut ungdomstjänst som självständig påföljd eller som förstärkningspåföljd till ungdomsvård. Det förhållandet att den unge aktivt motsätter sig att utföra ungdomstjänst ska dock vägas in i lämplighetsbedömningen.

Bedömningen av om ungdomstjänst är en lämplig påföljd ska göras mer enhetligt i olika kommuner. Socialstyrelsen bör genom föreskrifter och/eller allmänna råd verka för en mer enhetlig tolkning av lämplighetsbegreppet. Utbildning och regional samverkan kan också göra att begreppet tolkas mer enhetligt.

Verkställighetstiden för ungdomstjänst bör göras mer enhetlig. Ungdomstjänst ska börja verkställas senast två månader från det att domen vunnit laga kraft, om inte särskilda skäl talar mot det. Om det inte finns särskilda skäl mot det ska ungdomstjänst som längst verkställas under en period av sex månader. Verkställighetstiden ska därutöver så långt möjligt anpassas till antalet utdömda timmar. Särskilda bestämmelser om det införs i socialtjänstlagen.

Det ska förtydligas i socialtjänstlagen att en mindre del av ungdomstjänsten alltid ska bestå av särskilt anordnad verksamhet. Det ska därtill anges uttryckligen att den särskilt anordnade verksamheten ska innehålla vägledande inslag som särskilt syftar till att avhålla den unge från att återfalla i brott.

Böter och varningsstraff

Enligt våra direktiv ska vi överväga vägar att slopa eller i vart fall minska användningen av dagsböter för lagöverträdare i åldersgruppen 15–17 år.

Vi har kommit fram till att tillämpningsområdet för ungdomstjänst eller andra ungdomspåföljder inte bör utvidgas till sådana fall där idag ungdomstjänst anses för ingripande, dvs. sådana fall som idag leder till ett mycket lindrigt dagsbotsstraff. I stället föreslår vi att om någon begått ett brott innan han eller hon fyllt 18 år och straffvärdet är sådant att det inte påkallas en mer ingripande påföljd än ett lågt antal dagsböter ska domstolen kunna döma till ett varningsstraff. Vid bedömningen av om varningsstraff är tillräckligt ingripande ska särskilt beaktas om den unge tidigare gjort sig skyldig till brott. Varningsstraff ska vara en av ungdomspåföljderna och den ska antecknas i belastningsregistret som andra påföljder.

Om brottsligheten är sådan att det kan förväntas att den unge skulle ha dömts till ett varningsstraff om åtal hade väckts, ska åklagaren kunna meddela åtalsunderlåtelse.

Sluten ungdomsvård

Vi har – såsom det anges i våra direktiv – övervägt om det finns behov av längre frihetsberövande vid sluten ungdomsvård för att möta även mycket allvarlig brottslighet. Vi har dock stannat vid att maximitiden för sluten ungdomsvård, fyra år, inte bör höjas.

Vi har också övervägt om det behövs bättre möjligheter till kontroll och stöd den första tiden efter att frihetsberövandet upphört. Socialnämndens ansvar för att tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som unga kan ha efter att ha verkställt sluten ungdomsvård ska tydlig-göras genom ett tillägg i socialtjänstlagen.

En något utvidgad möjlighet att besluta om förebyggande insatser utan den unges samtycke, s.k. mellantvång enligt 22 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, ska införas. I de fall den unge verkställt sluten ungdomsvård tonas kravet på aktualitet ned gällande den unges riskbeteende som en förutsättning för mellantvång.

I de fall den unge inte kan dömas till ungdomsvård och ungdomstjänst inte är en lämplig påföljd saknas i dag ofta en lämplig påföljd. I andra fall är vare sig ungdomsvård eller ungdomstjänst tillräckligt ingripande, utan att det föreligger synnerliga skäl för en frihetsberövande påföljd. Inte sällan döms det då till skyddstillsyn, vilket måste sägas vara en olämplig påföljd. I andra fall döms det till ett högt bötesstraff, vilket inte heller är någon lämplig påföljd för en ung person. För att täcka in dessa luckor i påföljdssystemet föreslår vi två nya påföljder.

Kontaktskyldighet för unga

Vi föreslår att det införs en ny ungdomspåföljd kallad *kontaktskyldighet för unga*. Innehållet i påföljden ska så långt möjligt fyllas med vad som i dag kan ingå i åtgärden särskilt kvalificerad kontaktperson enligt socialtjänstlagstiftningen. Socialnämnden i den unges hemort ska vara huvudman för påföljden.

Kontaktskyldighet för unga ska väljas som påföljd i de fall brottets allvar och den unges tidigare brottslighet påkallar en mer ingripande påföljd än låga böter eller ett varningsstraff men det inte finns förutsättningar för vare sig ungdomsvård eller ungdomstjänst. Valet av kontaktskyldighet för unga inte föregås av någon behovsbedömning eller någon bedömning av om påföljden är lämplig för den unge. Inte heller ska den förutsätta den unges eller vårdnadshavarens samtycke.

Den som döms till kontaktskyldighet för unga ska åläggas en skyldighet att hålla kontakt med en särskilt utsedd kontaktperson på en tid mellan två och sex månader. Domstolen ska bestämma kontaktskyldighetens längd utifrån brottslighetens straffvärde och övriga omständigheter som påverkar straffmätningen.

Innehållet i verkställigheten ska som utgångspunkt bestå av kontakt med kontaktpersonen. I den mån det anses verkningsfullt kan tiden delvis användas till deltagande i programverksamhet eller annan verksamhet som syftar till att motverka risken för återfall i brott.

Kontaktskyldighet för unga ska också kunna användas som förstärkningspåföljd till ungdomsvård under samma förutsättningar som ungdomstjänst.

Ungdomsövervakning

Vi föreslår att det införs en ny ungdomspåföljd kallad ungdomsövervakning. Påföljden ska tillämpas i de situationer där vare sig ungdomsvård, ungdomstjänst eller kontaktskyldighet för unga är en tillräckligt ingripande straffrättslig reaktion.

Valet av ungdomsövervakning ska inte föregås av någon behovsbedömning eller någon bedömning av om påföljden är lämplig för den unge. Inte heller ska den förutsätta den unges eller vårdnadshavarens samtycke.

För att ungdomsövervakning ska vara tillräckligt ingripande vid allvarlig brottslighet ska den innefatta tydliga inskränkningar i den unges

rörelsefrihet, utan att det innebär institutionsvistelse. Påföljden ska så långt möjligt ha ett behandlingsinriktat innehåll med intensiva påverkansåtgärder som syftar till att bryta begynnande brottskarriärer och kriminella tankemönster.

Statens institutionsstyrelse (SiS) ska vara huvudman för påföljden.

Ungdomsövervakning ska pågå under tid av lägst sex månader och högst ett år. Domstolen ska bestämma påföljdens längd utifrån brottslighetens straffvärde och övriga omständigheter som påverkar straffmätningen.

När någon dömts till ungdomsövervakning ska det göras en individuell utformad verkställighetsplan, baserad på en omfattande och allsidig kartläggning och utredning av den unges förhållanden.

Verkställighetsplanen ska kunna reglera frågor om den unges boende, skolgång, sysselsättning och fritid, missbruksbehandling, annan vård och behandling eller andra motsvarande åtgärder som syftar till att den unge ska avhålla sig från brott och annars utvecklas gynnsamt.

Verkställighetsplanen ska därtill innehålla tvingande beslut om skyldighet för den unge att hålla kontakt med en särskilt förordnad koordinator samt vissa rörelseinskränkningar. Inskränkningarna i rörelsefriheten ska bestå av antingen förbud att lämna bostaden under helgkvällar och helgnätter eller andra rörelseinskränkningar som kan antas verka brottsförebyggande, till exempel förbud att vistas på vissa platser eller inom vissa områden. Efterlevnaden av frihetsinskränkningarna ska kunna kontrolleras bl.a. med hjälp av elektroniska hjälpmedel. De frihetsinskränkande inslagen ska kunna trappas ned om den unge följer övriga delar av verkställighetsplanen.

Verkställighetsplanen ska också innehålla beslut om drogfrihet och drogkontroll.

Om den dömde inte kommer till sammanträffanden med koordinatören ska han eller hon på begäran av SiS kunna hämtas genom polishandräckning. Även de frihetsinskränkande inslagen ska i vissa fall kunna genomdrivas med hjälp av polis.

Ny påföljdsbestämning efter tidigare ungdomspåföljd

Om den som dömts till ungdomsvård, ungdomstjänst, kontaktskyldighet för unga, ungdomsövervakning eller sluten ungdomsvård begår annat brott innan påföljden helt har verkställts, ska rätten i stället för att bestämma ny påföljd för den tillkommande brottsligheten under vissa förutsättningar kunna besluta att den tidigare utdömda påföljden ska avse också det andra brottet (s.k. konsumtionsdom). Ett sådant beslut ska kunna meddelas endast om det tillkommande brottet i jämförelse med den brottslighet som omfattas av den tidigare domen med hänsyn till påföljden är utan nämnvärd betydelse eller det annars finns särskilda skäl.

Rätten ska också under vissa förutsättningar kunna undanröja den tidigare utdömda ungdomspåföljden och döma till gemensam påföljd för den samlade brottsligheten. Som huvudregel ska då endast en ny ungdomspåföljd kunna dömas ut. Ett sådant beslut ska kunna meddelas endast om det finns särskilda skäl och om dom meddelas innan den tidigare påföljden helt har verkställts.

Vi har enligt direktiven haft att överväga om lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 ska behandlas som vuxna lagöverträdare vid straffmätningen och påföljdsvalet eller i något av dessa avseenden.

Vi föreslår att det inte ska förutsättas särskilda skäl för att döma lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år till fängelse oavsett om fängelsestraffet är villkorligt eller ovillkorligt.

De särskilda ungdomspåföljderna ungdomsvård, ungdomstjänst och sluten ungdomsvård ska vara förbehållna personer som inte hade fyllt 18 år vid tidpunkten för brottet. Detsamma ska gälla påföljderna varningsstraff, kontaktskyldighet för unga och ungdomsövervakning. Den som har begått brott efter att ha fyllt 18 men inte 21 år ska dock kunna dömas till ungdomsvård om det finns särskilda skäl.

Om straffvärdet är sådant att fängelse kan följa på brottet och gärningsmannen är under 21 år ska hans eller hennes ungdom även fortsättningsvis beaktas vid straffmätningen. Vid brott vars straffvärde endast motiverar ett bötesstraff ska dock inte gärningsmannens ungdom beaktas särskilt vid straffmätningen, om han eller hon fyllt 18 år vid tidpunkten för brottet.

Ekonomiska konsekvenser av våra förslag

Våra förslag kommer att påverka framför allt Kriminalvården i relativt stor omfattning.

Förslagen innebär att det inte ska göras någon särbehandling av vissa brott eller brottstyper till följd av att de är av viss art. Som utgångspunkt ska gälla att fängelsestraff som understiger ett år ska dömas ut villkorligt, om inte den tilltalade tidigare har gjort sig skyldig till brott i sådan omfattning att ett villkorligt fängelsestraff är uteslutet. En följd av detta bör bli en förhållandevis kraftig minskning av antalet utdömda ovillkorliga fängelsestraff som understiger ett år.

Våra förslag innebär vidare att de icke frihetsberövande påföljderna för vuxna lagöverträdare, dvs. villkorligt fängelse med olika tilläggssanktioner, kommer att få ett tydligare och i många fall mer ingripande innehåll. Behovet av insatser från frivården kommer därmed att öka påtagligt.

Våra förslag innebär dessutom att ett villkorligt fängelsestraff alltid ska verkställas. Om verkställighet inte kan ske genom att den dömde fullgör den tilläggssanktion som det villkorliga fängelsestraffet förenats med, måste tilläggssanktionen bytas ut eller – i sista hand – det villkorliga fängelsestraffet verkställas i anstalt.

Våra förslag angående påföljder för unga lagöverträdare innebär nya och utvidgade åtaganden för socialtjänsten och Statens institutionsstyrelse. Antalet ungdomar som döms till de nya påföljderna kontaktskyldighet för unga och ungdomsövervakning kan dock antas bli förhållandevis begränsat, några hundra per år.

Den omställning som förslagen innebär för Kriminalvården kommer att leda till omställningskostnader för myndigheten. Initialt kan dessa kostnader antas medföra att myndigheten får ökade kostnader jämfört med

i dag. På sikt gör vi dock bedömningen att kostnaden för Kriminalvårdens nya åtaganden uppvägs av minskningen av antalet intagna i anstalt.

Kostnaderna för verkställighet av ungdomspåföljder kan antas öka något, framför allt till följd av införandet av påföljden ungdomsövervakning. Även de föreslagna förändringarna när det gäller ungdomsvård och ungdomstjänst samt införandet av påföljden kontaktskyldighet för unga kan förväntas bidra till att verkställigheten av påföljderna för unga blir något dyrare än i dag.

Förutom för Kriminalvården kan våra förslag förväntas leda till utbildnings- och omställningskostnader för andra myndigheter som har att tillämpa de nya bestämmelserna, som t.ex. de allmänna domstolarna, Åklagarmyndigheten, SiS, polismyndigheterna och Kronofogdemyndigheten. Förslagen kommer också att få processrättsliga konsekvenser, vilka kommer att utredas i ett annat sammanhang.

Ett genomförande av våra förslag till förändringar av bötesstraffet skulle leda till en betydande intäktsökning för staten.

Vi gör bedömningen att våra förslag sammantaget inte kommer att öka det allmännas utgifter. Det bör dock betonas att effekterna av våra förslag i hög utsträckning är beroende av andra förändringar som sker inom kriminalpolitiken.

Förslag till lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om brottsbalken

dels att 1 kap. 3–5 §§, 25 kap. 1–3 och 8 §§, 26 kap. 1, 5, 6 och 8 §§, 27 kap. 1–2 och 3–7 §§, 29 kap. 4, 5 och 7 §§, 30 kap. 1, 3 och 5 §§, 31 kap. 2 och 3 §§, 32 kap. 1–5 §§, 33 kap. 6 §, 34 kap. 1–8, 10 och 11 §§, 35 kap. 7–10 §§, 36 kap. 11 §, 37 kap. 10 och 11 §§ samt 38 kap. 1, 2 a–6, 8, 9, 12, 19 och 20 §§ ska ha följande lydelse,

dels att 27 kap. 2 a §, hela 28 kap., 30 kap. 4 och 6–11 §§, 34 kap. 18 §§, 35 kap. 11 §, 37 kap. 8 § samt 38 kap. 2 § ska upphöra att gälla,

dels att rubrikerna till 27, 30, 31, 32 och 34 kap. ska ha följande lydelse,
dels att det i 27 kap. ska införas tio nya paragrafer, 8–17 §§, att det i 29 kap. ska införas en ny paragraf, 1 a §, att det i 31 kap. ska införas tio nya paragrafer, 1 och 4–12 §§, att det i 32 kap. ska införas elva nya paragrafer, 6–16 §§, samt att det i 34 kap. ska införas två nya paragrafer, 9 och 12 §§, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 kap.

3 §¹

Med påföljd för brott förstås i denna balk straffen böter och fängelse samt *villkorlig dom, skyddstillsyn och överlämnande till särskild vård*.

Med påföljd för brott förstås i denna balk straffen böter och fängelse samt *de påföljder för unga lagöverträdare som anges i 32 kap.*

4 §

Om användningen av straffen gäller vad i bestämmelserna om de särskilda brotten är stadgat samt vad därutöver är särskilt föreskrivet. *Övriga* påföljder får, enligt vad därom är föreskrivet, tillämpas trots att de inte är nämnda i bestämmelserna om de särskilda brotten.

Om användningen av straffen gäller vad i bestämmelserna om de särskilda brotten är stadgat samt vad därutöver är särskilt föreskrivet. *Särskilda* påföljder för unga lagöverträdare får, enligt vad därom är föreskrivet, tillämpas trots att de inte är nämnda i bestämmelserna om de särskilda brotten.

32 kap. Om överlämnande till särskild vård för unga

32 kap. Om ungdomspåföljder

¹ Senaste lydelse SFS 1988:942.

Allmänna förutsättningar för att döma till en ungdomspåföljd

1 §

Har någon begått brott innan han eller hon fyllt arton år ska påföljden, om inte annat sägs i detta kapitel, bestämmas till en ungdomspåföljd eller till böter

Om den tilltalade vid tidpunkten för domen är över arton år och det skulle vara olämpligt att bestämma påföljden till en ungdomspåföljd, ska påföljden i stället bestämmas enligt vad som följer av 30 och 31 kap. Rätten får avstå från att besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt endast om det finns synnerliga skäl.

Även den som begått brott efter att ha fyllt arton men inte tjuogoett år får dömas till ungdomsvård om det finns särskilda skäl.

Varningsstraff

2 §

Rätten får döma till varningsstraff om det inte med hänsyn till brottslighetens straffvärde är påkallat med en mer ingripande påföljd än dagsböter

Vid bedömningen av om varningsstraff är tillräckligt ingripande ska särskilt beaktas om den unge tidigare gjort sig skyldig till brott.

Ungdomsvård

1 §²

Den som är under tjuogoett år och som begått brott får dömas till ungdomsvård om han eller hon har ett särskilt behov av vård eller annan åtgärd enligt socialtjänstlagen (2001:453) eller lagen (1990:52) med särskilda

3 §

Rätten får döma till ungdomsvård om den unge har ett särskilt behov av vård eller annan åtgärd enligt socialtjänstlagen (2001:453) eller lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga och sådan vård eller

bestämmelser om vård av unga och sådan vård eller åtgärd kan beredas den unge. Vården och åtgärderna *skall* syfta till att motverka att den unge utvecklas ogynnsamt.

Ungdomsvård får dömas ut endast om socialtjänstens planerade åtgärder, i förekommande fall i förening med ungdomstjänst eller böter, *kan anses* tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och *art samt* den unges tidigare brottslighet.

Skall åtgärderna vidtas med stöd av socialtjänstlagen, skall rätten meddela föreskrift om att den unge skall följa det ungdomskontrakt som upprättats av socialnämnden. Innehållet i kontraktet skall framgå av domen.

Skall åtgärderna vidtas med stöd av lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga, skall den vårdplan som upprättats av socialnämnden fogas till domen.

Om skada på egendom har uppkommit genom brottet och det bedöms vara ägnat att främja den unges anpassning i samhället, får rätten, i samband med att den dömer till ungdomsvård, föreskriva att den unge på tid och sätt som anges i domen skall biträda den skadelidande med visst arbete, som syftar till att avhjälpa eller begränsa skadan eller som annars i belysning av brottets och skadans art framstår som lämpligt. Sådan föreskrift får meddelas endast med den skadelidandes samtycke.

åtgärd kan beredas den unge. Bilaga 2
Vården och åtgärderna *ska* syfta till att motverka att den unge utvecklas ogynnsamt.

Ungdomsvård får dömas ut endast om socialtjänstens planerade åtgärder, i förekommande fall i förening med ungdomstjänst, *kontaktskyldighet för unga* eller böter, *är* tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och den unges tidigare brottslighet.

4 §

Ska åtgärder enligt 3 § vidtas med stöd av socialtjänstlagen, ska rätten meddela föreskrift om att den unge ska följa det ungdomskontrakt som upprättats av socialnämnden, om inte annat följer av sista stycket. Innehållet i kontraktet ska framgå av domen.

Ska åtgärderna vidtas med stöd av lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga, ska den vårdplan som upprättats av socialnämnden fogas till domen.

Ungdomsvård får dömas ut endast om arten, omfattningen och varaktigheten av åtgärderna i tillräcklig omfattning framgår av ungdomskontraktet eller vårdplanen.

Har de åtgärder som följer av ungdomskontraktet eller vårdplanen redan fullgjorts får rätten förordna att påföljden ska anses verkställd.

5 §

Om skada på egendom har uppkommit genom brottet och det bedöms vara ägnat att främja den unges anpassning i samhället, får rätten, i samband med att den dömer till ungdomsvård, föreskriva att den unge på tid och sätt som anges i domen ska biträda den skadelidande med visst arbete, som syftar till att avhjälpa eller begränsa skadan eller som annars i belysning av brottets och skadans art framstår som lämpligt. Sådan föreskrift får meddelas endast med den skadelidandes samtycke.

Ungdomstjänst

2 §³

Den som är under tjugooett år och som begått brott får dömas till ungdomstjänst om den unge samtycker till det och påföljden är lämplig med hänsyn till hans eller hennes person och övriga omständigheter. Den som döms till ungdomstjänst skall åläggas att utföra oavlönat arbete och delta i annan särskilt anordnad

6 §

Rätten får döma till ungdomstjänst om det inte finns skäl att döma till ungdomsvård och ungdomstjänst är lämplig med hänsyn till den unges person och övriga omständigheter. Den som döms till ungdomstjänst ska åläggas att utföra oavlönat arbete och delta i annan särskilt anordnad verksamhet i lägst tjugو och högst etthundrafemtio timmar.

verksamhet i lägst tjugo och högst etthundrafemtio timmar.

Den som är över arton år får dömas till ungdomstjänst endast om det finns särskilda skäl för det.

Rätten får döma till ungdomstjänst om påföljden *kan anses* tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och den unges tidigare brottslighet *och det inte finns skäl för att döma till ungdomsvård*. I valet mellan ungdomstjänst och böter *skall* ungdomstjänst väljas om den påföljden inte är alltför ingripande.

Rätten får döma till ungdomstjänst om påföljden *är* tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och den unges tidigare brottslighet. I valet mellan ungdomstjänst och böter *ska* ungdomstjänst väljas om den påföljden inte är alltför ingripande.

Kontaktskyldighet för unga

7 §

Rätten får döma till kontaktskyldighet för unga lägst två och högst sex månader om det inte finns förutsättningar att döma till ungdomsvård eller ungdomstjänst. Rätten får döma till kontaktskyldighet för unga om påföljden är tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och den unges tidigare brottslighet. I valet mellan kontaktskyldighet för unga och böter *ska* kontaktskyldighet för unga väljas om den påföljden inte är alltför ingripande.

Bestämmelser om verkställighet finns i socialtjänstlagen (2001:453).

Ungdomsvård med förstärkningspåföljd

3 §⁴

Om det behövs med hänsyn till brottslighetens straffvärde eller art eller den unges tidigare brottslighet, får rätten förena ungdomsvård med

8 §

Om det behövs med hänsyn till brottslighetens straffvärde eller den unges tidigare brottslighet, får rätten förena ungdomsvård med

1. Ungdomstjänst,

⁴ Senaste lydelse SFS 2006:891.

1. ungdomstjänst enligt 2 § första och andra styckena, eller

2. dagsböter, högst tvåhundra, oavsett om böter har föreskrivits för brottet eller inte.

I valet mellan ungdomstjänst och böter skall ungdomstjänst väljas om den påföljden inte är alltför ingripande.

2. kontaktskyldighet för unga eller

3. dagsböter, högst tvåhundra, oavsett om böter har föreskrivits för brottet eller inte.

I valet mellan ungdomstjänst och böter ska ungdomstjänst väljas om den påföljden inte är alltför ingripande. Om det inte finns förutsättningar enligt 6 § första stycket för ungdomstjänst ska i stället kontaktskyldighet för unga väljas.

Ungdomsövervakning

9 §

Rätten får döma till ungdomsövervakning lägst sex månader och högst ett år om vare sig ungdomsvård, ungdomstjänst eller kontaktskyldighet för unga är tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och den unges tidigare brottslighet.

Bestämmelser om verkställighet finns i lagen (20xx:xxx) om verkställighet av ungdomsövervakning.

Bristande verkställighet av ungdomsvård, ungdomstjänst, kontaktskyldighet för unga och ungdomsövervakning.

4 §⁵

Om den dömde i väsentlig grad underlåter att göra vad som åligger honom eller henne enligt en föreskrift vid ungdomsvård om att han eller hon *skall* följa ett ungdomskontrakt eller enligt en dom på ungdomstjänst, får rätten på talan av åklagare undanröja annan påföljd än böter som dömts ut för brottet och bestämma ny påföljd för detta. I stället för att undanröja påföljden får dock rätten meddela

10 §

Om den dömde i väsentlig grad underlåter att göra vad som åligger honom eller henne enligt en föreskrift vid ungdomsvård om att han eller hon *ska* följa ett ungdomskontrakt eller enligt en dom på ungdomstjänst, *kontaktskyldighet för unga eller ungdomsövervakning* får rätten på talan av åklagare undanröja annan påföljd än böter som dömts ut för brottet och bestämma ny påföljd för detta. I stället för att undanröja påföljden

den dömde en varning, om det är en tillräcklig åtgärd.

Om, av annat skäl än som anges i första stycket, den planerade vården eller de planerade åtgärderna enligt ett ungdomskontrakt eller en vårdplan inte kommer till stånd eller vården eller åtgärderna kommit att i väsentlig grad avvika från vad som planerats i kontraktet eller vårdplanen, får rätten på talan av åklagare undanröja annan påföljd än böter som dömts ut för brottet och bestämma ny påföljd för detta. Detsamma gäller om, av annat skäl än som anges i första stycket, en dom på ungdomstjänst inte till väsentlig del kan fullgöras inom skälig tid.

Om rätten beslutar om undanröjande enligt första eller andra stycket *skall* den, när den nya påföljden bestäms, ta skälig hänsyn till vad den dömde har undergått till följd av den undanröjda påföljden och till böter som har dömts ut enligt 3 § första stycket 2.

5 §⁶

Har någon begått brott innan han eller hon fyllt arton år och finner rätten med tillämpning av 30 kap. att påföljden bör bestämmas till fängelse, skall den i stället bestämma påföljden till sluten ungdomsvård under viss tid. Detta gäller dock inte om det, med hänsyn till den tilltalades ålder vid lagföringen eller annan

får dock rätten meddela den dömde en varning, om det är en tillräcklig åtgärd.

Om, av annat skäl än som anges i första stycket, den planerade vården eller de planerade åtgärderna enligt ett ungdomskontrakt eller en vårdplan inte kommer till stånd eller vården eller åtgärderna kommit att i väsentlig grad avvika från vad som planerats i kontraktet eller vårdplanen, får rätten på talan av åklagare undanröja annan påföljd än böter som dömts ut för brottet och bestämma ny påföljd för detta. Detsamma gäller om, av annat skäl än som anges i första stycket, en dom på ungdomstjänst, *kontaktskyldighet för unga eller ungdomsövervakning* inte till väsentlig del kan fullgöras inom skälig tid.

Om mer än en påföljd undanröjs får rätten bestämma en gemensam påföljd för den samlade brottsligheten.

Om rätten beslutar om undanröjande enligt första eller andra stycket *ska* den, när den nya påföljden bestäms, ta skälig hänsyn till vad den dömde har undergått till följd av den undanröjda påföljden *eller de undanröjda påföljderna* och till böter som har dömts ut enligt 8 § första stycket 3.

11 §

Rätten får döma till sluten ungdomsvård under viss tid om det finns synnerliga skäl med hänsyn till brottslighetens straffvärde eller den unges tidigare brottslighet. Om sluten ungdomsvård inte är tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde får påföljden i stället bestämmas till fängelse enligt vad som följer av 30 och 31 kap.

⁶ Senaste lydelse SFS 2006:891.

omständighet, finns särskilda skäl däremot.

Rätten får bestämma tiden för sluten ungdomsvård till lägst fjorton dagar och högst fyra år.

Bestämmelser om verkställighet finns i lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård.

35 kap.

10 §⁷

Sluten ungdomsvård bortfaller, om domen inte börjat verkställas innan fem år förflutit från det att domen vann laga kraft.

Ungdomsvård, ungdomstjänst, kontaktskyldighet för unga, ungdomsövervakning och sluten ungdomsvård bortfaller, om domen inte börjat verkställas innan fem år förflutit från det att domen vann laga kraft.

Avbryts verkställigheten av dom på *sluten ungdomsvård* skall vad som sägs i första stycket tillämpas på motsvarande sätt i fråga om den fortsatta verkställigheten. Tiden *skall* räknas från dagen för avbrottet.

Avbryts verkställigheten av dom på *sådan påföljd som sägs i första stycket* ska vad som sägs i första stycket tillämpas på motsvarande sätt i fråga om den fortsatta verkställigheten. Tiden *ska* räknas från dagen för avbrottet.

1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 2015.
2. Bestämmelserna i 26 kap. 6 och 8 §§ i sina äldre lydelse ska tillämpas för påföljder som dömts ut före ikraftträdandet.
3. Den upphävda bestämmelsen i 27 kap. 2 a § och bestämmelserna i 3–7 §§ i sina äldre lydelse ska tillämpas beträffande påföljder som dömts ut före ikraftträdandet.
4. Bestämmelserna i 27 kap., 30 kap. 1 och 3 §§ samt 31 i sina nya lydelse ska tillämpas också på gärningar som begåtts före ikraftträdandet.
5. De upphävda bestämmelserna i 28 kap. 2 a, 4–6 och 7–11 §§ ska tillämpas beträffande påföljder som dömts ut före ikraftträdandet.
6. Bestämmelserna i 32 kap. i sina nya lydelse ska tillämpas också på gärningar som begåtts före ikraftträdandet.
7. Bestämmelserna i 33 kap. 6 § samt 34 kap. 1–3, 5, 6, 10 och 11 §§ i sina äldre lydelse ska tillämpas beträffande påföljder som dömts ut före ikraftträdande
8. Den upphävda bestämmelsen i 37 kap. 8 § och bestämmelserna i 37 kap. 10–11 §§ i sina äldre lydelse ska tillämpas beträffande påföljder som dömts ut före ikraftträdandet.

9. Bestämmelserna i 38 kap. 2 a, 3–6, 8, 9, 12 och 20 §§ i sina äldre lydelse ska tillämpas beträffande påföljder som dömts ut före ikraftträdandet. Bilaga 2

Förteckning över remissinstanserna (SOU 2012:34)

Efter remiss har yttrande över betänkandet lämnats av Riksdagens ombudsmän (JO), Göta hovrätt, Hovrätten över Skåne och Blekinge, Hovrätten för Västra Sverige, Hovrätten för Nedre Norrland, Attunda tingsrätt, Stockholms tingsrätt, Falu tingsrätt, Örebro tingsrätt, Helsingborgs tingsrätt, Malmö tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, Vänersborgs tingsrätt, Östersunds tingsrätt, Luleå tingsrätt, Kammarrätten i Stockholm, Förvaltningsrätten i Malmö, Förvaltningsrätten i Umeå, Justitiekanslern, Domstolsverket, Åklagarmyndigheten, Ekobrottsmyndigheten, Rikspolisstyrelsen, Säkerhetspolisen, Kriminalvården, Övervakningsnämnden i Linköping, Övervakningsnämnden i Sundsvall, Övervakningsnämnden i Visby, Brottsförebyggande rådet, Brottsoffermyndigheten, Rättsmedicinalverket, Datainspektionen, Kustbevakningen, Socialstyrelsen, Statens institutionsstyrelse, Barnombudsmannen, Statskontoret, Tullverket, Skatteverket, Kronofogdemyndigheten, Diskrimineringsombudsmannen, Arbetsmiljöverket, Svenska ILO-kommittén, Lunds universitet (Juridiska fakulteten), Stockholms universitet (Juridiska fakultetsnämnden), Stockholms universitet (Kriminologiska institutionen), Norrbottens läns landsting, Botkyrka kommun, Stockholms kommun, Tyresö kommun, Kalmar kommun, Olofströms kommun, Malmö kommun, Falkenbergs kommun, Göteborgs kommun, Hudiksvalls kommun, Sollefteå kommun, FoU-Södertörn, SACO (genom Jusek och Akademikerförbundet SSR), Sveriges Kommuner och Regioner (tidigare Sveriges Kommuner och Landsting), Sveriges advokatsamfund, Föreningen Sveriges Socialchefer och Riksförbundet frivilliga samhällsarbetare.

Svar har inte inkommit från Södermanlands läns landsting, Kronobergs läns landsting, Uppsala kommun, Strängnäs kommun, Valdemarsviks kommun, Nässjö kommun, Sjöbo kommun, Härryda kommun, Tanums kommun, Tidaholms kommun, Forshaga kommun, Skinnskattebergs kommun, Leksands kommun, Strömsunds kommun, Bodens kommun, Svenskt Näringsliv, Nämndemännens riksförbund, Sveriges domareförbund, Brottsofferjourenas Riksförbund, StödCentrum för Unga Brottsoffer, Riksförbundet BRIS – Barnens Rätt I Samhället, Rädda Barnen, Fryshuset, Riksförbundet Kriminellas Revansch I Samhället, X-CONS eller Svenska fängvårdssällskapet.

Riksrevisionen, Ungdomsstyrelsen, Västernorrlands läns landsting, Örebro kommun, Vännäs kommun, TCO, LO och Arbetsgivarverket har avstått från att yttra sig över förslagen.

Yttranden har också inkommit från Nationella samordnaren mot våld i nära relationer (Ju2012:05), Föreningen Skyddsvärnet i Stockholm och ECPAT.

Sammanfattning av departementspromemorian Processrättsliga konsekvenser av Påföljdsutredningens förslag (Ds 2012:54)

Bilaga 4

Inledning

Regeringskansliet gav i april 2012 hovrättspresidenten Fredrik Wersäll i uppdrag att utreda vilka processrättsliga konsekvenser Påföljdsutredningens (Ju 2009:11) förslag leder till. I denna promemoria redovisas de överväganden som gjorts inom ramen för uppdraget och lämnas förslag till författningsändringar.

Påföljdsutredningens förslag

Påföljdsutredningen hade i uppdrag att göra en översyn av påföljdssystemet för såväl vuxna som unga lagöverträdare. Utredningens överväganden och förslag har presenterats i betänkandet Nya påföljder (SOU 2012:34), som överlämnades till regeringen den 31 maj 2012.

Påföljderna för vuxna lagöverträdare

Påföljdsutredningen har föreslagit att påföljderna villkorlig dom och skyddstillsyn utmönstras ur påföljdssystemet och att det i stället införs en möjlighet att besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt.

Villkorligt fängelse innebär att domstolen mäter ut ett fängelsestraff av viss längd, men att den dömden inte behöver verkställa fängelsestraffet i anstalt om han eller hon fullgör ett eller flera villkor. Enligt Påföljdsutredningens förslag ska villkoren bestå av att den dömden under en prøvotid dels avhåller sig från fortsatt brottslighet, dels fullgör en tilläggssanktion. Tilläggssanktionen kan bestå av dagsböter, samhällstjänst, övervaknings- och kontrollsanktion, hemarrest, vård- eller påverkanssanktion eller kontraktsvård. Sanktionen ska vara mer ingripande ju längre det villkorliga fängelsestraffet är.

Enligt utredningens förslag ska det råda en presumtion för villkorligt fängelse när fängelsestraffets längd är kortare än ett år. Presumtionen kan brytas, om det är fråga om återfall i brott eller om det saknas möjlighet att förena ett villkorligt fängelsestraff med en tillräckligt ingripande tilläggssanktion. Det förhållandet att brottet är av viss art eller karaktär ska däremot inte utgöra hinder mot villkorligt fängelse.

Om den dömden återfaller i brott, ska domstolen i första hand döma ut ett nytt villkorligt fängelsestraff och förena detta med en mer ingripande tilläggssanktion än vad som annars hade kommit i fråga. Om det inte finns någon mer ingripande tilläggssanktion att ta till, ska det dömas ut ett ovillkorligt fängelsestraff för den nya brottsligheten. Om inte heller detta är tillräckligt för att möta återfallet, ska det vara möjligt att besluta att ett tidigare utdömt villkorligt fängelsestraff ska verkställas i anstalt.

Påföljderna för unga lagöverträdare

Påföljdsutredningen har bl.a. föreslagit tre nya påföljder för unga lagöverträdare – varningsstraff, kontaktskyldighet för unga och ungdomsovervakning. Påföljderna ska – liksom övriga ungdomspåföljder – endast användas för lagöverträdare som inte fyllt 18 år vid tidpunkten för brottet.

Våra utgångspunkter

Vi har vid våra överväganden utgått från att Påföljdsutredningens förslag kommer att genomföras fullt ut. Våra förslag innebär att straffprocessrätten anpassas till det påföljdssystem som utredningen föreslår. I den mån det har behövts materiella förändringar har vi haft som utgångspunkt att de förslag som lämnas ska grundas på vad som ur ett kriminalpolitiskt och processekonomiskt perspektiv är den rimligaste och mest hållbara lösningen.

Vi har, så långt möjligt, utformat våra förslag så att de inte hindrar en utveckling i den riktning som anges i direktiven för Straffprocessutredningen (Ju 2010:10), EMR-utredningen (Ju 2011:10) och Utredningen om internationell straffverkställighet: genomförande av EU-rambeslut och översyn av internationella verkställighetslagen (Ju 2011:03).

Våra överväganden och förslag**Gripande, anhållande och häktning**

I 24 kap. 1, 6 och 7 §§ RB finns bestämmelser som reglerar förutsättningarna för att gripa, anhålla och häkta den som är misstänkt för brott. Vi föreslår ingen ändring av dessa bestämmelser. Enligt vår bedömning utesluter inte nuvarande reglering att frihetsberövande beslutas, även om det kan antas att det kommer att dömas ut ett villkorligt fängelsestraff för brottsligheten.

Vi anser inte heller att bestämmelserna i 24 kap. 21 § RB, som reglerar förutsättningarna för att besluta att den som döms för brott ska vara häktad efter domen, bör ändras. Undantagsvis kan det uppstå situationer där skälen för häktning är så starka att de motiverar ett beslut om att den dömda ska vara häktad till dess att domen vinner laga kraft, trots att påföljden bestäms till ett villkorligt fängelsestraff. Enligt vår bedömning hindrar inte nuvarande reglering en sådan tillämpning.

Åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning

Åtalsunderlåtelse när det kan antas att det skulle dömas ut ett villkorligt fängelsestraff

Enligt 20 kap. 7 § första stycket 2 RB får åklagare besluta om åtalsunderlåtelse, om det kan antas att påföljden skulle bli villkorlig dom och det finns särskilda skäl för åtalsunderlåtelse. Vi föreslår att bestämmelsen ändras, så att åtalsunderlåtelse får meddelas om det kan

antas att det skulle dömas ut ett villkorligt fängelsestraff och det finns särskilda skäl för åtalsunderlåtelse. Vid återfall i brott ska åtalsunderlåtelse dock kunna meddelas endast om det finns synnerliga skäl.

Ändringarna innebär, mot bakgrund av regleringen i 23 kap. 4 a § RB, att även förundersökningsbegränsning får beslutas när det kan antas att det skulle dömas ut ett villkorligt fängelsestraff och det finns särskilda skäl – eller vid återfall i brott synnerliga skäl – för åtalsunderlåtelse.

Åtalsunderlåtelse i konkurrensfall

Enligt 20 kap. 7 § första stycket 3 RB får åtalsunderlåtelse meddelas om den misstänkte har begått annat brott och det utöver påföljden för det brottet inte krävs någon ytterligare påföljd, s.k. konkurrensfall. Vi föreslår inte någon ändring av bestämmelsen.

Påföljdsutredningen har föreslagit att det vid återfall i brott inte ska vara möjligt att besluta att en tidigare utdömd påföljd ska omfatta även den nya brottsligheten. Den förändringen innebär att utrymmet för åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning i konkurrensfall begränsas något. Regleringen i 20 kap. 7 § första stycket 3 RB ger dock ett visst utrymme för åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning även i situationer där det kan antas att domstolen inte skulle besluta om en sådan s.k. konsumtionsdom. Därmed kan åklagaren undantagsvis besluta om åtalsunderlåtelse eller förundersökningsbegränsning även vid återfall i brott av mindre allvarligt slag.

Betydelsen av att brottslighetens art utmönstras som skäl för ett strängare påföljdsval

En förutsättning för att åklagare ska få meddela åtalsunderlåtelse är att beslutet inte innebär att något väsentligt allmänt eller enskilt intresse åsidosätts. I dag anses det förhållandet att brottet är av sådan art att det finns skäl för ett strängare påföljdsval än vad straffvärdet motiverar vara ett sådant väsentligt allmänt intresse som utgör hinder mot åtalsunderlåtelse.

Enligt Påföljdsutredningens förslag ska brottslighetens art inte längre utgöra skäl för ett strängare påföljdsval. Vid ett genomförande av utredningens förslag kan därför inte det förhållandet att brottet är av viss typ eller karaktär utgöra hinder mot åtalsunderlåtelse.

Åtalsunderlåtelse för unga lagöverträdare

I 17 § LUL finns bestämmelser om åtalsunderlåtelse för unga lagöverträdare. Dessa bestämmelser bör inte ändras utöver vad Påföljdsutredningen har föreslagit.

Strafföreläggande

Enligt 48 kap. 4 § andra stycket RB får villkorlig dom eller villkorlig dom i förening med böter föreläggas genom strafföreläggande, om det är uppenbart att rätten skulle döma till sådan påföljd. Strafföreläggande avseende villkorlig dom får dock inte utfärdas om det finns anledning att förena den villkorliga domen med en föreskrift om samhällstjänst.

Dessa bestämmelser måste ändras och anpassas till det påföljdssystem som Påföljdsutredningen föreslagit. Vi föreslår att strafföreläggande ska kunna utfärdas avseende villkorligt fängelse i högst sex månader, om det villkorliga fängelsestraffet förenas med böter eller samhällstjänst och det är uppenbart att rätten skulle döma till sådan påföljd.

Förordnande av offentlig försvarare

Enligt 21 kap. 3 a § andra stycket 2 RB ska offentlig försvarare förordnas för den som är misstänkt för brott, om försvarare behövs med hänsyn till att det är tveksamt vilken påföljd som ska väljas och det finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller villkorlig dom eller sådana påföljder i förening.

Denna bestämmelse måste ändras och anpassas till det påföljdssystem som Påföljdsutredningen föreslagit. Vi föreslår att försvarare ska förordnas om det är tveksamt vilken påföljd som ska väljas och det finns anledning att döma till annan påföljd än böter. Förslaget innebär att offentlig försvarare ska förordnas om påföljdsfrågan är tveksam och det finns anledning att döma till fängelse, oavsett om det kan antas att fängelsestraffet kommer att dömas ut villkorligt eller ovillkorligt. Tveksamheten i påföljdsvalet kan avse frågan om det ska dömas ut ett bötesstraff eller ett fängelsestraff, om ett fängelsestraff ska dömas ut villkorligt eller vilken tilläggsstraff ett villkorligt fängelsestraff ska förenas med.

Rättegångsbalkens bestämmelser om rättegången i brottmål

Avgörande av efter huvudförhandling i den tilltalades utevaro

Enligt 46 kap. 15 a § första stycket 1 RB får ett brottmål avgöras trots att den tilltalade har inställt sig till huvudförhandling endast genom ombud eller har uteblivit från förhandlingen, om det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter, fängelse i högst tre månader, villkorlig dom eller skyddstillsyn eller sådana påföljder i förening.

Denna bestämmelse måste ändras och anpassas till det påföljdssystem som Påföljdsutredningen föreslår. Vi föreslår att det ska vara möjligt att avgöra ett brottmål efter en huvudförhandling i den tilltalades utevaro, om det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller fängelse, där fängelsestraffet uppgår till högst tre månader eller döms ut villkorligt. En förutsättning för avgörande av målet ska alltså vara att saken kan utredas tillfredsställande.

Avgörande utan huvudförhandling

Enligt 45 kap. 10 a § första stycket 3 RB får tingsrätt meddela dom i brottmål utan att hålla huvudförhandling, om det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter och huvudförhandling varken begärs av någon av parterna eller behövs med hänsyn till utredningen i målet. Vi föreslår att denna bestämmelse utvidgas något. Enligt vårt förslag får tingsrätten avgöra brottmål utan huvudförhandling i samma utsträckning som åklagare får meddela strafföreläggande, dvs. om det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller villkorligt fängelse i högst sex månader i förening med böter eller samhällstjänst. Som

förutsättningar för att målet ska få avgöras utan huvudförhandling ska alltså gälla att ingen av parterna begär huvudförhandling och att huvudförhandling inte behövs med hänsyn till utredningen i målet.

Enligt 51 kap. 13 § andra stycket 3 RB får hovrätt avgöra ett brottmål utan huvudförhandling, om saken kan utredas tillfredsställande och det inte finns anledning att döma den tilltalade till ansvar eller döma honom eller henne till annan påföljd än böter eller villkorlig dom eller sådana påföljder i förening. Huvudförhandling ska dock hållas om en part begär det, om det inte är uppenbart obehövligt. Vi föreslår att regleringen ändras och anpassas till det påföljdssystem som Påföljdsutredningen föreslår. Enligt vårt förslag får hovrätten avgöra brottmål utan huvudförhandling i samma utsträckning som tingsrätt ges möjlighet att avgöra ett brott efter en huvudförhandling i den tilltalades uttalande, dvs. om det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller fängelse, där fängelsestraffet uppgår till högst tre månader eller döms ut villkorligt. En förutsättning för avgörande utan huvudförhandling i hovrätten ska alltså vara att saken kan utredas tillfredsställande. Vidare ska huvudförhandling hållas om en part begär det, om det inte är uppenbart obehövligt.

Liksom enligt nuvarande reglering ska det inte finnas möjlighet att avgöra ett mål utan huvudförhandling om den tilltalade inte har fyllt 18 år. Det gäller både vid tingsrätt och i hovrätt.

Dom i förenklad form

Enligt 30 kap. 6 § RB får en brottmålsdom utfärdas i förenklad form, om den tilltalade har erkänt gärningen och påföljden bestäms till annat än fängelse eller sluten ungdomsvård eller till fängelse i högst sex månader. Denna bestämmelse måste ändras och anpassas till det påföljdssystem som Påföljdsutredningen föreslår. Vi föreslår att domen ska få utfärdas i förenklad form om den tilltalade har erkänt gärningen och påföljden bestäms till annat än fängelse eller sluten ungdomsvård eller om påföljden bestäms till fängelse och fängelsestraffet uppgår till högst sex månader eller döms ut villkorligt.

Omröstning

I 29 kap. 2 och 3 §§ RB finns bestämmelser om hur omröstning i brottmål ska gå till.

Regleringen i 29 kap. 2 § RB innebär bl.a. att det ska röstas i ett sammanhang angående de flesta frågor som rör påföljd för brottet. Vi föreslår att regleringen ändras, så att det framgår att det vid bestämmandet av påföljd först ska röstas om valet av påföljd, innefattande frågan om ett fängelsestraff ska dömas ut villkorligt, och därefter om vilken sanktion ett eventuellt villkorligt fängelsestraff ska förenas med. Vidare föreslår vi att ungdomspåföljderna, som enligt nuvarande reglering i stor utsträckning undantas från omröstningsreglerna, ska omfattas av samma omröstningsregler som de påföljder som i första hand ska tillämpas för vuxna lagöverträdare.

I 29 kap. 3 § RB regleras själva omröstningsförfarandet och rösträkningen. Vi föreslår att bestämmelserna ändras endast på så sätt att det nuvarande undantaget för bl.a. ungdomspåföljder upphävs.

Förbudet mot reformatio in pejus

I 51 kap. 25 § första stycket RB regleras förbudet mot s.k. reformatio in pejus. Bestämmelserna innebär att högre rätt inte får döma ut en påföljd som är svårare eller mer ingripande för den tilltalade än den påföljd som lägre rätt har dömt ut, om det endast är den tilltalade som har överklagat domen eller om åklagaren har överklagat till den tilltalades förmån. Undantag görs dock såvitt avser påföljder som innebär överlämnande till särskild vård. Högre rätt får överlämna den tilltalade till särskild vård även om lägre rätt inte har gjort det och om lägre rätt har överlämnat den tilltalade till särskild vård, får högre rätt döma till annan påföljd.

Vi föreslår förändringar som innebär att förbudet mot reformatio in pejus anpassas till det påföljdssystem som Påföljdsutredningen har föreslagit. Då det enligt utredningens förslag inte ska finnas möjlighet att som påföljd för brott överlämna den tilltalade till särskild vård, föreslår vi att undantaget för sådana överlämnanden upphävs. Därmed kommer förbudet mot reformatio in pejus, till skillnad från i dag, att omfatta även ungdomspåföljderna.

Bestämmelser om rättegången i LUL

Lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL) innehåller bestämmelser om handläggning hos polis, åklagare och domstol av mål och ärenden om brott där den misstänkte inte har fyllt 21 år. I 25–30 a §§ LUL finns bestämmelser om rättegången i mål mot unga lagöverträdare. Till skillnad från övriga bestämmelser i lagen, som så gott som uteslutande avser mål och ärenden där den misstänkte inte har fyllt 18 år, avser flertalet av bestämmelserna om rättegången mål där den tilltalade inte har fyllt 21 år.

Påföljdsutredningen har föreslagit att lagöverträdare mellan 18 och 20 år inte längre ska särbehandlas vid påföljdsvalet. Enligt vår bedömning framstår det som rimligt att de behandlas som vuxna även under rättegången. Vi föreslår därför att samtliga bestämmelser i LUL om rättegången ska avse mål mot den som inte har fyllt 18 år.

Lagstiftning om internationell straffverkställighet

Vi föreslår vissa förändringar i lagen (1963:193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m.m., lagen (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom, lagen (1978:801) om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet samt lagen (1957:668) om utlämning för brott. Ändringarna innebär att regleringen i lagstiftningen om internationell straffverkställighet anpassas till det påföljdssystem som Påföljdsutredningen föreslår.

Konsekvenser av våra förslag

Ett genomförande av de förslag som lämnas i denna promemoria kommer i olika avseenden att påverka personer som misstänks, åtalas och döms för

brott, polismyndigheterna, Åklagarmyndigheten, personer som anlitas som försvarsadvokater, de allmänna domstolarna och Kriminalvården. Bilaga 4

Enligt vår bedömning kommer ett genomförande av förslagen inte att medföra några kostnadsökningar för det allmänna utöver vissa initiala omställningskostnader. Förslagen förväntas inte heller medföra några ekonomiska konsekvenser för företag eller andra enskilda.

Utdrag ur lagförslaget i departements- promemorian Processrättsliga konsekvenser av Påföljdsutredningens förslag (Ds 2012:54)

Förslag till lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

Härigenom föreskrivs att 25 och 27–30 a §§ lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare ska ha följandelydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

25 §¹

Mål i tingsrätt och hovrätt mot den som inte har fyllt *tjuogoett* år *skall*, om det inte möter hinder, handläggas av lagfarna domare som särskilt har utsetts av domstolen att handlägga sådana mål. Detsamma *skall* gälla i fråga om nämndemän som anlitas för tjänstgöring i sådana mål.

I mål som rör brott på vilket endast böter kan följa får andra än dem som avses i första stycket anlitas.

Mål i tingsrätt och hovrätt mot den som inte har fyllt *arton* år *ska*, om det inte möter hinder, handläggas av lagfarna domare som särskilt har utsetts av domstolen att handlägga sådana mål. Detsamma *ska* gälla i fråga om nämndemän som anlitas för tjänstgöring i sådana mål.

27 §²

Mål mot den som inte har fyllt *tjuogoett* år *skall*, om målet avser brott på vilket fängelse kan följa, såvitt möjligt sättas ut till handläggning i sådan ordning att målet inte tilldrar sig uppmärksamhet.

Om offentlighet vid förhandling i mål mot den som inte har fyllt *tjuogoett* år är till uppenbar olägenhet till följd av den uppmärksamhet den tilltalade kan antas bli föremål för, får rätten *förordna* att målet *skall* handläggas inom stängda dörrar. Anser rätten att ett sådant *förordnande* bör meddelas och är också någon som har fyllt *tjuogoett* år tilltalad i målet *skall* rätten, om det kan ske utan att

Mål mot den som inte har fyllt *arton* år *ska*, om målet avser brott på vilket fängelse kan följa, såvitt möjligt sättas ut till handläggning i sådan ordning att målet inte tilldrar sig uppmärksamhet.

Om offentlighet vid förhandling i mål mot den som inte har fyllt *arton* år är till uppenbar olägenhet till följd av den uppmärksamhet den tilltalade kan antas bli föremål för, får rätten *besluta* att målet *ska* handläggas inom stängda dörrar. Anser rätten att ett sådant *beslut* bör meddelas och är också någon som har fyllt *arton* år tilltalad i målet, *får* åtalet mot den som är under

¹ Senaste lydelse 2001:152.

² Senaste lydelse 2005:691.

utredningen avsevärt försvåras, handlägga åtalet mot den som är under tjugoett år som ett särskilt mål. arton år *handläggas* som ett särskilt mål. Bilaga 5

Även om beslut meddelas enligt andra stycket får rätten medge att den tilltalades anhängiga, liksom annan vars närvaro kan väntas bli till nytta, får närvara vid handläggningen.

I mål mot den som inte har fyllt arton år *skall* tingsrätten hålla huvudförhandling även om det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter.

I mål mot den som inte har fyllt arton år *ska* tingsrätten hålla huvudförhandling även om det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter.

28 §³

Rätten får döma till ungdomsvård endast om det i målet finns ett yttrande av nämnden med det innehåll som avses i 11 §. *Om det inte finns särskilda skäl krävs ett sådant yttrande också för att rätten skall få döma den som inte har fyllt tjugoett år till fängelse i mer än tre månader.*

Rätten får döma till ungdomsvård endast om det i målet finns ett yttrande av nämnden med det innehåll som avses i 11 §.

29 §⁴

Mål mot den som inte har fyllt *tjugoett* år ska alltid behandlas skyndsamt.

Mål mot den som inte har fyllt arton år ska alltid behandlas skyndsamt.

Väcks allmänt åtal mot den som inte har fyllt arton år för ett brott för vilket det är föreskrivet fängelse i mer än sex månader, ska de tidsfrister iakttas som är föreskrivna för åtgärder i mål där den tilltalade är häktad.

Inhämtar rätten yttrande från socialnämnden enligt 28 §, ska nämnden yttra sig inom sådan tid att rätten kan hålla huvudförhandling enligt reglerna i andra stycket. Om ärendets beskaffenhet föranleder det, får yttrandet med rättens medgivande lämnas senare.

30 §⁵

I mål mot den som inte har fyllt *tjugoett* år *skall*, om det inte möter synnerliga hinder, domen avkunnas muntligen vid huvudförhandlingen. I övrigt gäller 30 kap. 7 § rättegångsbalken.

I mål mot den som inte har fyllt arton år *ska*, om det inte möter synnerliga hinder, domen avkunnas muntligen vid huvudförhandlingen. I övrigt gäller 30 kap. 7 § rättegångsbalken.

³ Senaste lydelse 2006:894.

⁴ Senaste lydelse 2010:577.

⁵ Senaste lydelse 1994:1760.

I mål om undanröjande av påföljd enligt 32 kap. 4 § brottsbalken *skall* 26 och 30 §§ tillämpas, varvid vad som i dessa paragrafer sägs om huvudförhandling *skall* tillämpas på sammanträde som hålls i målet om undanröjande av påföljd.

I mål om undanröjande av påföljd enligt 32 kap. 10 § brottsbalken *ska* 26 och 30 §§ tillämpas, varvid vad som i dessa paragrafer sägs om huvudförhandling *ska* tillämpas på sammanträde som hålls i målet om undanröjande av påföljd.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2015.

Förteckning över remissinstanserna (Ds 2012:54)

Bilaga 6

Efter remiss har yttrande över promemorian lämnats av Riksdagens ombudsmän, Göta hovrätt, Hovrätten över Skåne och Blekinge, Hovrätten för Västra Sverige, Hovrätten för Nedre Norrland, Attunda tingsrätt, Stockholms tingsrätt, Falu tingsrätt, Örebro tingsrätt, Helsingborgs tingsrätt, Malmö tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, Vänersborgs tingsrätt, Östersunds tingsrätt, Luleå tingsrätt, Kammarrätten i Stockholm, Förvaltningsrätten i Malmö, Förvaltningsrätten i Umeå, Justitiekanslern, Domstolsverket, Åklagarmyndigheten, Ekobrottsmyndigheten, Rikspolisstyrelsen, Säkerhetspolisen, Kriminalvården, Övervakningsnämnden i Linköping, Övervakningsnämnden i Sundsvall, Övervakningsnämnden i Visby, Brottsförebyggande rådet, Brottsoffermyndigheten, Rättsmedicinalverket, Datainspektionen, Kustbevakningen, Socialstyrelsen, Statens institutionsstyrelse, Barnombudsmannen, Statskontoret, Tullverket, Skatteverket, Kronofogdemyndigheten, Diskrimineringsombudsmannen, Arbetsmiljöverket, ILO-kommittén, Lunds universitet (Juridiska fakulteten), Stockholms universitet (Juridiska fakulteten), Tyresö kommun, Sveriges Kommuner och Regioner (tidigare Sveriges Kommuner och Landsting), Nämndemännens riksförbund, Sveriges advokatsamfund, Brottsofferjourernas Riksförbund och Rädda Barnen.

Svar har inte inkommit från Södermanlands läns landsting, Kronobergs läns landsting, Västernorrlands läns landsting, Norrbottens läns landsting, Uppsala kommun, Strängnäs kommun, Valdemarsviks kommun, Nässjö kommun, Kalmar kommun, Sjöbo kommun, Göteborgs kommun, Härryda kommun, Tidaholms kommun, Forshaga kommun, Örebro kommun, Skinnskattebergs kommun, Leksands kommun, Hudiksvalls kommun, Sollefteå kommun, Strömsunds kommun, Vännäs kommun, Bodens kommun, FoU-Södertörn, Svenskt Näringsliv, Sveriges domareförbund, Föreningen Sveriges Socialchefer, Riksförbundet frivilliga samhällsarbetare, StödCentrum för Unga Brottsoffer, Fryshuset (Stiftelsen KFUM Söder), Riksförbundet Kriminellas Revansch I Samhället, X-CONS eller Svenska Fångvårdssällskapet.

Riksrevisionen, Ungdomsstyrelsen, Stockholms universitet (Kriminologiska institutionen), Botkyrka kommun, Stockholms kommun, Olofströms kommun, Malmö kommun, Falkenbergs kommun, Tanums kommun, TCO, SACO, LO, Arbetsgivarverket och Riksförbundet BRIS – Barnens Rätt I Samhället har avstått från att yttra sig över förslagen.

Sammanfattning av betänkandet Slopod straffrabatt för unga myndiga (SOU 2018:85)

Utredningens uppdrag

Vi har haft i uppdrag att överväga och föreslå ändringar beträffande den straffrättsliga särbehandlingen av lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år i syfte att åstadkomma att påföljdsbestämningen för denna åldersgrupp ska motsvara den som gäller för andra myndiga lagöverträdare.

I fråga om *straffmätning* har uppdraget varit att

- överväga och föreslå hur en ordning bör utformas som innebär att lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år behandlas som andra myndiga lagöverträdare vid straffmätningen,
- analysera konsekvenserna av en sådan ordning för lagöverträdare i åldersgruppen 15–17 år och mot den bakgrunden överväga olika modeller för hur straffmätningen för lagöverträdare i åldersgruppen 15–17 år skulle kunna ske samt bedöma behovet av följdändringar, och
- lämna de författningsförslag som behövs.

I fråga om *påföljdsval* har vårt uppdrag varit att

- överväga och föreslå hur en ordning bör utformas som innebär att lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år behandlas som andra myndiga lagöverträdare vid påföljdsvalet och i processuellt hänseende, och
- lämna de författningsförslag som behövs.

Vi har alltså inte haft i uppdrag att överväga *om* den straffrättsliga och straffprocessuella särbehandlingen av lagöverträdare i åldern 18–20 år ska upphöra, utan att överväga och föreslå *hur* ett avskaffande av särbehandlingen kan genomföras beträffande denna åldersgrupp. I fråga om lagöverträdare i åldern 15–17 år har uppdraget formulerats mer öppet. Avseende den åldersgruppen har uppgiften varit att presentera och överväga olika modeller. (Våra direktiv återfinns i bilaga 1.)

Internationell utblick

Som en bakgrund till våra överväganden har vi tagit del av vad som gäller i fråga om särbehandling av unga lagöverträdare i Danmark, Finland, Island, Norge och Tyskland. I alla dessa länder finns det uttryckliga bestämmelser om särbehandling av de allra yngsta lagöverträdarna, även om sättet för särbehandling varierar mellan länderna.

Även i fråga om lagöverträdare som har fyllt 18 år varierar regelverkens utformning. I *finsk rätt* särbehandlas lagöverträdare i åldern 18–20 år såväl vid påföljdsvalet som i fråga om villkorlig frigivning. Motsvarande gäller enligt *isländsk rätt*. Även *tysk rätt* ger utrymme för särbehandling av lagöverträdare i denna åldersgrupp. I *dansk rätt* finns däremot inte någon bestämmelse om särbehandling av lagöverträdare i åldern 18–20 år vid påföljdsbestämningen. Samtidigt kan ålder under 21 år vara skäl för

villkorlig frigivning, enligt den danska rätten, vilket i praktiken innebär en nedsättning av det faktiska straffet med en tredjedel eller hälften av det utdömda straffet. Även i *norsk rätt* saknas uttryckliga bestämmelser om lagöverträdare i åldern 18–20 år men där anses låg ålder vara en generell faktor som beaktas vid påföljdsbestämningen.

Slutsatsen i denna del är att lagöverträdare i såväl åldersgruppen 15–17 år som åldersgruppen 18–20 år särbehandlas i mildrande riktning vid påföljdsbestämningen och/eller i fråga om villkorlig frigivning i de länder som har varit föremål för denna genomgång, med reservation för att det inte går att slå fast exakt vid vilken ålder som beaktandet av låg ålder upphör enligt det norska synsättet.

Ungdomspåföljder, hjärnforskning och ungdomsbrottslighet

Som en bakgrund till våra överväganden har vi också undersökt hur olika påföljder har tillämpats i fråga om unga lagöverträdare under de senaste åren, hur det psykologiska och neurologiska forskningsläget av relevans för frågor om påföljder för unga ser ut och hur ungdomsbrottsligheten har utvecklats under senare tid.

Till att börja med konstaterar vi att det finns en viss, om än begränsad, *korsvis tillämpning* av de särskilda ungdomspåföljderna och påföljder som är avsedda för vuxna. Det förekommer att lagöverträdare i åldern 15–17 år döms till exempelvis fängelse, villkorlig dom och skyddstillsyn samtidigt som det förekommer att lagöverträdare som är 18 år eller äldre döms till exempelvis ungdomsvård. I denna del konstaterar vi vidare att domstolarna i några domar under 2017 har diskuterat straffvärden motsvarande *livstids fängelse* för tilltalade som begått brott i åldern 18–20 år i mål där påföljden har bestämts till fängelse på viss tid. Slopade s.k. ungdomsreduktion för lagöverträdare i åldern 18–20 år kan därför förväntas leda till ytterligare någon livstidsdom eller några livstidsdomar varje år.

Av den *psykologiska* forskning som finns på området framgår att människor uppnår social och emotionell mognad först i 19–21-årsåldern och att förmågan till självkontroll är fullt utvecklad först mellan 23 och 25 års ålder. Den *neurologiska* forskningen – som ger stöd åt de psykologiska forskningsresultaten – talar för att hjärnan är fullt utvecklad först i 25-årsåldern.

När det kommer till *ungdomsbrottslighetens utveckling* talar tillgänglig statistik för att ungdomsbrottsligheten minskar och att den trenden – i huvudsak – gäller även när enskilda allvarliga brottstyper eller klasser av brottstyper studeras.

Mot denna bakgrund drar vi slutsatsen att det inte finns något empiriskt, eller erfarenhetsbaserat, stöd för skärpta påföljder för unga lagöverträdare.

Utgångspunkter för en reform

Våra överväganden och förslag bygger på följande allmänna utgångspunkter:

- Påföljdens stränghet ska stå i proportion till *brottets allvar*.
- Den allmänna repressionsnivån ska inte vara högre än nödvändigt. Detta följer av principerna om *framåtblickande proportionalitet* och *humanitet*. Även en mindre generell straffskärpning kräver rationell argumentation och vägande sakskaäl.
- Rationellt beslutsfattande i fråga om påföljder kräver att den s.k. *konformitetsprincipen* och den s.k. *skuldprincipen* beaktas. Endast den som vid gärningstillfället kunde rätta sig efter strafflagen – och begick gärningen med uppsåt eller av oaktsamhet – får dömas till ansvar. Dessa principer är relevanta även i fråga om vilken *påföljd* som bör utdömas för ett brott. *Graden* av skuld påverkar *graden* av klandervärdhet, vilken ska återspeglas i straffvärdet.
- Ett ökat bruk av fängelsestraff kan vara *kontraproduktivt* genom att det motverkar de dömdas återanpassning i samhället. Fängelsestraff kan leda till att lagöverträdare fostras in i en kriminell livsstil och därmed en ökad återfallsrisk. Vidare finns det en risk för att repressionshöjningar leder till en s.k. *repressionsspiral* med återkommande krav på skärpningar. En utgångspunkt är därför att en mer långtgående repressionshöjning än den som uppdraget kräver bör genomföras endast om det finns starka skäl för en sådan.
- För att motverka brottsligheten krävs *brottsförebyggande åtgärder* i vidsträckt mening, exempelvis åtgärder inom bl.a. utbildningsväsendet, arbetslivet samt social- och hälsovården eller konkreta åtgärder i form av t.ex. stölskydd av egendom. Vidare är det viktigt att de *brottsutredande myndigheternas verksamhet* är effektiv så att en så stor del av brotten som möjligt upptäcks, utreds och kan leda till fällande dom. Våra förslag måste ses i ljuset av behovet av åtgärder på områden utanför straffrätten.
- Vad gärningspersonen har gjort efter *gärningen* påverkar inte straffvärdet och detsamma gäller, något förenklat, omständigheter före *gärningen*. Påföljdssystemets fokus på tidpunkten – eller tiden – för gärningen brukar beskrivas på så sätt att skuldbegreppet är *episodiskt*. Samtidigt talar förekomsten av bestämmelser om brottsexterna faktorer för att det finns ett behov av att kunna beakta faktorer som ligger utanför själva gärningen. Det är en begreppslig fråga vilka faktorer som ska ingå i bedömningen av straffvärdet. Ett s.k. billighetsskaäl, t.ex. att den tilltalade har försökt att avhjälpa brottets skadliga effekter, eller gärningspersonens ungdom skulle kunna sägas innebära lägre grad av skuld och lägre grad av klandervärdhet. Innebörden av bestämmelser om beaktande av gärningspersonens ungdom vid påföljdsbestämningen måste alltså inte med nödvändighet beskrivas på så sätt att han eller hon får en ”rabatt” eller ”reduktion”. Bestämmelserna kan i stället sägas syfta till att *korrigera* straffvärdet, så att gärningspersonen inte får en mer ingripande påföljd än vad han eller hon *förtjänar*.

- Särbehandling av unga lagöverträdare kan på ett övergripande plan förklaras med att unga personer typiskt sett har en *outvecklad ansvarsförmåga*, att unga typiskt sett är mer *psykologiskt känsliga för bestraffning* än vuxna och att samhället bör visa *tolerans* för den unges mognadsprocess. Vidare måste beaktas att Barnkonventionen beträffande personer under 18 år uppställer krav på ett beaktande av barnets bästa och på att det ska finnas lagar särskilt anpassade för barn.
- Det finns ett intresse av att undvika *tröskeeffekter* i påföljdssystemet. Samtidigt skulle alla tänkbara former av utjämning av en tröskeeffekt vid 18 års ålder innebära att enskilda barn i åldern 15–17 år skulle få strängare straff utan att det skulle kunna förväntas leda till vare sig minskad brottslighet på ett allmänt plan eller bättre möjligheter till återanpassning i samhället för de enskilda barnen. En repressionshöjning för barn i ett visst åldersspann utan några förväntade positiva konkreta konsekvenser är inte önskvärd. Intresset av att minimera tröskeeffekter kan inte ensamt motivera långtgående repressionshöjningar.
- Barn och unga vuxna har ofta lägre grad, än äldre vuxna personer, av sådana förmågor som typiskt sett är kopplade till *möjligheten att ta ansvar för sina handlingar* ända upp i 23–25-årsåldern. Graden av sådana förmågor kan variera från individ till individ. Eftersom lägre grad av utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga innebär att den tilltalade har mindre grad av skuld i en gärning är det viktigt att sådana faktorer även fortsättningsvis kan beaktas på individnivå.

Ändrade bestämmelser om straffmätning för unga

När det gäller *lagöverträdare i åldern 18–20 år* föreslår vi att den s.k. ungdomsreduktionen, som regleras i 29 kap. 7 § brottsbalken och som i dag gäller för lagöverträdare under 21 år, framöver ska gälla för den som har begått brott innan han eller hon har fyllt 18 år. Som en följd av detta föreslås att bestämmelsen i 26 kap. 3 § andra stycket brottsbalken – som handlar om att straffskalan i vissa fall kan utvidgas uppåt på grund av återfall i förhållande till brott som den tilltalade begått från och med 21 års ålder – ska ändras så att återfall i förhållande till brott som begåtts från och med 18 års ålder kan beaktas. Ytterligare en följdändring föreslås i 35 kap. 2 § andra stycket brottsbalken, så att bortfallande av påföljd (preskription) för mord och de övriga allvarliga brottstyper som räknas upp i samma paragraf ska ske endast om lagöverträdaren var under 18 år vid tidpunkten för brottet.

I fråga om *lagöverträdare i åldern 15–17 år* diskuterar vi fyra olika modeller:

1. Alternativ 1 innebär att nuvarande reglering ska fortsätta att gälla och fortsätta att tillämpas på samma sätt som i dag beträffande lagöverträdare i åldern 15–17 år. Det innebär i sin tur att det tillkommer en tröskeeffekt vid 18 års ålder i och med att den s.k. ungdomsreduktionen för 18-åriga lagöverträdare ska upphöra.
2. Alternativ 2 innebär att den nuvarande s.k. ungdomsreduktionen för 15-åriga lagöverträdare ska fortsätta att gälla men att den s.k.

reduktionen ska avta i snabbare takt än i dag – och alltså vara mindre än i dag för lagöverträdare som är äldre än 15 år men yngre än 18 år – för att gå mot noll vid 18 års ålder. En tröskeleffekt – såvitt avser straffmätning – skulle på det sättet kunna undvikas. Samtidigt kräver modellen strängare påföljder för 15–17-åriga lagöverträdare utan att det finns några andra skäl för det än att tröskeleffekten motverkas.

3. Alternativ 3 innebär att 15–17-åriga lagöverträdare skulle ta över den plats i systemet som 18–20-åriga lagöverträdare har i dag. Även alternativ 3 skulle alltså kunna eliminera tröskeleffekten vid 18 års ålder. Samtidigt skulle tröskeln vid 15 års ålder (den s.k. straffmyndighetsåldern) bli större än i dag och liksom alternativ 2 kräver alternativ 3 strängare påföljder för 15–17-åriga lagöverträdare utan att det finns andra skäl för det än att tröskeleffekten motverkas.
4. Alternativ 4 innebär att en viss tröskeleffekt tillåts vid 18 års ålder. Det medför att den s.k. reduktionen i åldersspannet 15–17 år inte behöver avta lika hastigt som med alternativ 2. Alternativ 4 framstår alltså som ett slags kompromiss. Samtidigt kan konstateras att även denna modell kräver skärpta påföljder för 15–17-åriga lagöverträdare utan att det finns andra skäl för det än att tröskeleffekten motverkas.

Vi anser att intresset av att undvika en tröskeleffekt vid 18 års ålder inte är så starkt att repressionshöjningar för åldersgruppen 15–17 år bör genomföras med mindre än att det också finns andra skäl för det än att tröskeleffekten motverkas. Eftersom sådana skäl saknas förespråkar vi alternativ 1. Till detta kommer att alternativ 2–4, med sina höjda s.k. straffmätningssvärden för 15–17-åriga lagöverträdare, kan antas leda till att strängare typer av påföljder kommer att tillämpas vid mindre allvarliga brott jämfört med i dag. Domstolarnas praxis i fråga om de särskilda ungdomspåföljderna kan därmed behöva frångås, vilket kan leda till praktiska problem i rättstillämpningen.

Vi föreslår att 29 kap. 7 § brottsbalken kompletteras med en bestämmelse som – genom att dra upp den yttre ramen för den s.k. reduktionen – indikerar att paragrafen i fråga om 15–17-åriga lagöverträdare ska fortsätta att tillämpas på samma sätt som i dag, dvs. att lagöverträdare i åldern 15–17 år som utgångspunkt inte ska kunna dömas till strängare påföljd än vad som motsvarar hälften av straffvärdet. Om någon av de andra modellerna ska väljas, förespråkar vi i andra hand alternativ 4.

Valet av påföljd

Den grundläggande bestämmelsen om påföljdsval för unga lagöverträdare finns i 30 kap. 5 § brottsbalken. I paragrafens första och andra stycke anges att det krävs *synnerliga skäl* respektive *särskilda skäl* för att döma 15–17-åriga respektive 18–20-åriga lagöverträdare till fängelse.

Vi föreslår att 30 kap. 5 § brottsbalken ska ändras på så sätt att dess andra stycke – om att det krävs särskilda skäl för att döma lagöverträdare i åldern 18–20 år till fängelse – tas bort. Följdändringar till den föreslagna ändringen i 30 kap. 5 § brottsbalken föreslås i bestämmelserna i 32 kap.

brottsbalken om tillämpningsområdena för påföljderna ungdomsvård och ungdomstjänst. Bilaga 7

I linje med våra överväganden i fråga om straffmätning för *lagöverträdare i åldern 15–17 år* bedömer vi att bestämmelsen i 30 kap. 5 § första stycket brottsbalken, om val av påföljd för lagöverträdare i åldern 15–17 år, inte bör ändras. Vi konstaterar att vägen till fängelse och andra påföljder avsedda för vuxna lagöverträdare skulle bli kortare om något av alternativen 2–4 skulle väljas. Vi gör även i denna del bedömningen att påföljderna för denna åldersgrupp inte bör skärpas om det, utöver intresset av att motverka en tröskeffekt vid 18 års ålder, inte kan motiveras av vare sig rättvis- eller konsekvensskäl.

Om alternativ 2–4 skulle väljas, skulle ett sätt för att motverka en alltför kort väg till fängelse och andra vuxenpåföljder kunna vara att samtidigt utvidga tillämpningsområdena för de särskilda ungdomspåföljderna, exempelvis genom att höja det maximala antalet timmar ungdomstjänst. Ungdomspåföljder skulle i så fall kunna tillämpas vid högre s.k. straffmätningstvårvärden än i dag. Samtidigt konstaterar vi att det finns praktiska problem med sådana lösningar. Fortsatta överväganden om att ändra de särskilda ungdomspåföljdernas tillämpningsområden skulle kräva biträde av bl.a. medicinsk och psykologisk expertis.

Processuella frågor

En del av vårt uppdrag är att avskaffa all straffprocessuell särbehandling av lagöverträdare i åldern 18–20 år. Vi föreslår därför att de bestämmelser i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare som innebär att inte bara 15–17-åriga lagöverträdare utan också 18–20-åriga lagöverträdare särbehandlas ska ändras så att lagen framöver gäller bara 15–17-åriga lagöverträdare.

Vi gör bedömningen att strängare påföljder för lagöverträdare i åldern 18–20 år kommer att medföra ökad tillämpning av häktning, anhållande och andra processuella tvångsmedel inom denna åldersgrupp.

Konsekvenser av utredningens förslag m.m.

De som i praktiken berörs närmast av våra överväganden och förslag är lagöverträdare i åldern 15–20 år. Vidare berör övervägandena och förslagen domstolar, åklagare, målsägande och offentliga försvarare samt frivården och socialtjänsten. När det särskilt gäller *ekonomiska konsekvenser* berör övervägandena och förslagen i första hand Kriminalvården (inklusive frivården), Statens institutionsstyrelse och kommunerna samt den del av statskassan som motsvarar det allmännas intäkter av dagsböter.

Baserat på bl.a. uppgifter från Kriminalvården och Statens institutionsstyrelse bedömer vi att ett genomförande av utredningens förslag i fråga om *lagöverträdare i åldern 18–20 år* kommer att leda till ökade årliga kostnader för staten med omkring 1,1 miljarder kronor.

Vår i första hand förespråkade modell beträffande *lagöverträdare i åldern 15–17 år* (alternativ 1) är kostnadsneutral. Skulle i stället alternativ 2 eller 4 eller alternativ 3 väljas, skulle de leda till ytterligare kostnadsökningar för staten med omkring 0,2 miljarder kronor respektive 0,8 miljarder kronor.

Finansieringen av förslagen bör ske inom ramen för de resurser som kan förväntas behöva tillföras rättsväsendet på sikt.

De föreslagna ändringarna i lag kan träda i kraft den 1 juli 2020 och det krävs inte några särskilda övergångsbestämmelser.

Lagförslaget i betänkandet Slopad straffrabatt för unga myndiga (SOU 2018:85)

Bilaga 8

Förslag till lag om ändring i brottsbalken (1962:700)

Härigenom föreskrivs att 26 kap. 3 §, 29 kap. 7 §, 30 kap. 5 §, 32 kap. 1 och 2 §§ samt 35 kap. 2 § brottsbalken (1962:700) ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

26 kap.

3 §¹

Har någon dömts till fängelse i lägst två år och begår han eller hon, sedan domen har vunnit laga kraft, brott som är belagt med fängelse i mer än sex år, får för återfallet dömas till fängelse på viss tid som med fyra år överstiger det högsta straff som kan följa på brottet eller, om det är fråga om flera brott, det högsta straff som med tillämpning av 2 § kan följa på brotten. Straffet får dock inte överstiga arton år.

Brott som någon har begått innan han eller hon har fyllt *tjugoett* år får inte läggas till grund för sådan förhöjning som anges i första stycket.

Brott som någon har begått innan han eller hon har fyllt *arton* år får inte läggas till grund för sådan förhöjning som anges i första stycket.

En utländsk dom får tillmätas samma verkan som en svensk.

29 kap.

7 §²

Har någon begått brott innan han eller hon fyllt *tjugoett* år, ska hans eller hennes ungdom beaktas särskilt vid straffmätningen. Rätten får då döma till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet.

För brott som någon har begått innan han eller hon fyllt tjugoett år får inte dömas till svårare straff än fängelse i tio år. Om fängelse på längre tid och på livstid är föreskrivet för brottet eller om det följer av 26 kap. 2 §, får dock dömas till fängelse i högst fjorton år.

Har någon begått brott innan han eller hon fyllt *arton* år, ska hans eller hennes ungdom beaktas särskilt vid straffmätningen. Rätten får då döma till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet.

Ett fängelsestraff som motsvarar mer än hälften av brottets straffvärde får mätas ut för brott som någon har begått innan han eller hon fyllt arton år endast om det krävs för att 4 § ska kunna tillämpas.

Vid tillämpning av denna paragraf får rätten inte döma till svårare straff än fängelse i nio år.

¹ Senaste lydelse 2009:396.

² Senaste lydelse 2009:396.

30 kap.**5 §³**

För brott som någon begått innan han eller hon fyllt arton år får rätten döma till fängelse endast om det finns synnerliga skäl. Att rätten därvid i första hand *skall* bestämma påföljden till slutet ungdomsvård i stället för fängelse framgår av 32 kap. 5 §.

För brott som någon begått efter det att han eller hon fyllt arton men innan han eller hon fyllt tjuogoett år får rätten döma till fängelse endast om det med hänsyn till gärningens straffvärde eller annars finns särskilda skäl för det.

För brott som någon begått innan han eller hon fyllt arton år får rätten döma till fängelse endast om det finns synnerliga skäl. Att rätten därvid i första hand *ska* bestämma påföljden till slutet ungdomsvård i stället för fängelse framgår av 32 kap. 5 §.

32 kap.**1 §⁴**

Den som är under tjuogoett år och som begått brott får dömas till ungdomsvård om han eller hon har ett särskilt behov av vård eller annan åtgärd enligt socialtjänstlagen (2001:453) eller lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga och sådan vård eller åtgärd kan beredas den unge. Vården och åtgärderna *skall* syfta till att motverka att den unge utvecklas ogynnsamt.

Ungdomsvård får dömas ut endast om socialtjänstens planerade åtgärder, i förekommande fall i förening med ungdomstjänst eller böter, kan anses tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och art samt den unges tidigare brottslighet.

Skall åtgärderna vidtas med stöd av socialtjänstlagen, *skall* rätten meddela föreskrift om att den unge *skall* följa det ungdomskontrakt som upprättats av socialnämnden. Innehållet i kontraktet *skall* framgå av domen.

Skall åtgärderna vidtas med stöd av lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga,

Den som har begått brott innan han eller hon har fyllt arton år får dömas till ungdomsvård om han eller hon har ett särskilt behov av vård eller annan åtgärd enligt socialtjänstlagen (2001:453) eller lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga och sådan vård eller åtgärd kan beredas den unge. Vården och åtgärderna *ska* syfta till att motverka att den unge utvecklas ogynnsamt.

Om åtgärderna *ska* vidtas med stöd av socialtjänstlagen, *ska* rätten meddela föreskrift om att den unge *ska* följa det ungdomskontrakt som upprättats av socialnämnden. Innehållet i kontraktet *ska* framgå av domen.

Om åtgärderna *ska* vidtas med stöd av lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga, *ska*

³ Senaste lydelse 2006:891.

⁴ Senaste lydelse 2006:891.

skall den vårdplan som upprättats av socialnämnden fogas till domen.

Om skada på egendom har uppkommit genom brottet och det bedöms vara ägnat att främja den unges anpassning i samhället, får rätten, i samband med att den dömer till ungdomsvård, föreskriva att den unge på tid och sätt som anges i domen *skall* biträda den skadelidande med visst arbete, som syftar till att avhjälpa eller begränsa skadan eller som annars i belysning av brottets och skadans art framstår som lämpligt. Sådan föreskrift får meddelas endast med den skadelidandes samtycke.

den vårdplan som upprättats av socialnämnden fogas till domen.

Om skada på egendom har uppkommit genom brottet och det bedöms vara ägnat att främja den unges anpassning i samhället, får rätten, i samband med att den dömer till ungdomsvård, föreskriva att den unge på tid och sätt som anges i domen *ska* biträda den skadelidande med visst arbete, som syftar till att avhjälpa eller begränsa skadan eller som annars i belysning av brottets och skadans art framstår som lämpligt. Sådan föreskrift får meddelas endast med den skadelidandes samtycke.

2 §⁵

Den som är under tjuogoett år och som begått brott får dömas till ungdomstjänst om påföljden är lämplig med hänsyn till hans eller hennes person och övriga omständigheter. *Den som döms till ungdomstjänst ska åläggas att utföra oavlönat arbete och delta i annan särskilt anordnad verksamhet i lägst tjuugo och högst etthundrafemtio timmar.*

Den som är över arton år får dömas till ungdomstjänst endast om det finns särskilda skäl för det

Den som har begått brott innan han eller hon har fyllt arton år får dömas till ungdomstjänst om påföljden är lämplig med hänsyn till hans eller hennes person och övriga omständigheter. *Har den unge fyllt arton år vid tidpunkten för rättens dom får han eller hon dömas till ungdomstjänst endast om det finns särskilda skäl för det.*

Den som döms till ungdomstjänst ska åläggas att utföra oavlönat arbete och delta i annan särskilt anordnad verksamhet i lägst tjuugo och högst etthundrafemtio timmar.

Rätten får döma till ungdomstjänst om påföljden kan anses tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och den unges tidigare brottslighet och det inte finns skäl för att döma till ungdomsvård. I valet mellan ungdomstjänst och böter ska ungdomstjänst väljas om den påföljden inte är alltför ingripande.

35 kap.

2 §⁶

Bestämmelserna i detta kapitel om bortfallande av påföljd gäller inte för 1. mord eller dråp enligt 3 kap. 1 eller 2 §,

⁵ Senaste lydelse 2015:80.

⁶ Senaste lydelse 2014:407.

2. folkmord, brott mot mänskligheten eller grov krigs-förbrytelse enligt 1, 2 eller 11 § lagen (2014:406) om straff för folkmord, brott mot mänskligheten och krigsförbrytelser,

3. terroristbrott enligt 3 § 1 eller 2 jämförd med 2 § lagen (2003:148) om straff för terroristbrott, eller

4. försök till dessa brott.

Har någon begått brott som avses i första stycket innan han eller hon fyllt *tjugoett* år, gäller dock bestämmelserna om bortfallande av påföljd i detta kapitel.

Har någon begått brott som avses i första stycket innan han eller hon fyllt *arton* år, gäller dock bestämmelserna om bortfallande av påföljd i detta kapitel.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2020.

Förslag till lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

Bilaga 8

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare¹

dels att 25 § ska upphöra att gälla,

dels att 1 och 27–30 §§ ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 §²

I denna lag finns särskilda bestämmelser om handläggning hos Polismyndigheten, åklagare och domstol av mål och ärenden om brott där den misstänkte inte har fyllt *tjuogoett* år.

I övrigt gäller rättegångsbalkens regler och andra bestämmelser.

I denna lag finns särskilda bestämmelser om handläggning hos Polismyndigheten, åklagare och domstol av mål och ärenden om brott där den misstänkte inte har fyllt *arton* år.

27 §³

Mål mot den som inte har fyllt *tjuogoett* år *skall*, om målet avser brott på vilket fängelse kan följa, såvitt möjligt sättas ut till handläggning i sådan ordning att målet inte tilldrar sig uppmärksamhet.

Om offentlighet vid förhandling i mål mot den som inte har fyllt *tjuogoett* år är till uppenbar olägenhet till följd av den uppmärksamhet den tilltalade kan antas bli föremål för, får rätten förordna att målet *skall* handläggas inom stängda dörrar. Anser rätten att ett sådant förordnande bör meddelas och är också någon som har fyllt *tjuogoett* år tilltalad i målet *skall* rätten, om det kan ske utan att utredningen avsevärt försvåras, handlägga åtalet mot den som är under *tjuogoett* år som ett särskilt mål.

Även om beslut meddelas enligt andra stycket får rätten medge att den tilltalades anhöriga, liksom annan vars närvaro kan väntas bli till nytta, får närvara vid handläggningen.

Mål mot den som inte har fyllt *arton* år *ska*, om målet avser brott på vilket fängelse kan följa, såvitt möjligt sättas ut till handläggning i sådan ordning att målet inte tilldrar sig uppmärksamhet.

Om offentlighet vid förhandling i mål mot den som inte har fyllt *arton* år är till uppenbar olägenhet till följd av den uppmärksamhet den tilltalade kan antas bli föremål för, får rätten förordna att målet *ska* handläggas inom stängda dörrar. Anser rätten att ett sådant förordnande bör meddelas och är också någon som har fyllt *arton* år tilltalad i målet *ska* rätten, om det kan ske utan att utredningen avsevärt försvåras, handlägga åtalet mot den som är under *arton* år som ett särskilt mål.

¹ Senaste lydelse av 25 § 2001:152.

² Senaste lydelse 2014:650.

³ Senaste lydelse 2005:691.

I mål mot den som inte har fyllt arton år *skall* tingsrätten hålla huvudförhandling även om det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter.

I mål mot den som inte har fyllt arton år *ska* tingsrätten hålla huvudförhandling även om det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter.

28 §⁴

Rätten får döma till ungdomsvård endast om det i målet finns ett yttrande av nämnden med det innehåll som avses i 11 §. *Om det inte finns särskilda skäl krävs ett sådant yttrande också för att rätten skall få döma den som inte har fyllt tjugooett år till fängelse i mer än tre månader.*

Rätten får döma till ungdomsvård endast om det i målet finns ett yttrande av nämnden med det innehåll som avses i 11 §.

29 §⁵

Mål mot den som inte har fyllt tjugooett år ska alltid behandlas skyndsamt.

Mål mot den som inte har fyllt arton år ska alltid behandlas skyndsamt.

Om det väcks allmänt åtal mot den som inte har fyllt arton år för ett brott för vilket det är föreskrivet fängelse i mer än sex månader, ska de tidsfrister iakttas som är föreskrivna för åtgärder i mål där den tilltalade är häktad. Den förlängda tidsfrist som anges i 45 kap. 14 § andra stycket andra meningen rättegångsbalken ska dock inte tillämpas.

Om rätten begär ett yttrande från socialnämnden enligt 28 §, ska nämnden yttra sig inom sådan tid att rätten kan hålla huvudförhandling enligt reglerna i andra stycket. Om ärendets beskaffenhet motiverar det, får yttrandet med rättens medgivande lämnas senare.

30 §⁶

I mål mot den som inte har fyllt tjugooett år *skall*, om det inte möter synnerliga hinder, domen avkunnas muntligen vid huvudförhandlingen. I övrigt gäller 30 kap. 7 § rättegångsbalken.

I mål mot den som inte har fyllt arton år *ska*, om det inte möter synnerliga hinder, domen avkunnas muntligen vid huvudförhandlingen. I övrigt gäller 30 kap. 7 § rättegångsbalken.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2020.

⁴ Senaste lydelse 2006:894.

⁵ Senaste lydelse 2014:321.

⁶ Senaste lydelse 1994:1760.

Förteckning över remissinstanserna (SOU 2018:85)

Bilaga 9

Efter remiss har yttrande över betänkandet lämnats av Arvika kommun, Attunda tingsrätt, Barnafrid, Barnombudsmannen, Brottsförebyggande rådet, Brottsofferjouren, Brottsoffermyndigheten, Diskrimineringsombudsmannen, Domstolsverket, Ekobrottsmyndigheten, Falköpings kommun, Fryshuset, Förvaltningsrätten i Falun, Förvaltningsrätten i Jönköping, Göteborgs kommun, Helsingborgs kommun, Helsingborgs tingsrätt, Herrljunga kommun, Hovrätten för nedre Norrland, Hovrätten för Västra Sverige, Inspektionen för vård och omsorg, Justitiekanslern, Kammarrätten i Stockholm, Karlshamns kommun, Karolinska institutet, Kriminalvården, Luleå tingsrätt, Malmö kommun, Malmö tingsrätt, Mullsjö kommun, Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, Norrköpings tingsrätt, Polismyndigheten, Riksdagens ombudsmän, Ronneby kommun, Skurups kommun, Socialstyrelsen, Statens institutionsstyrelse, Statskontoret, Stiftelsen Allmänna Barnhuset, Stockholms kommun, Stockholms tingsrätt, Stockholms universitet, Svea hovrätt, Sveriges advokatsamfund, Sveriges domareförbund, Sveriges kommuner och landsting, Säkerhetspolisen, Umeå kommun, Uppsala tingsrätt, Åklagarmyndigheten, Örebro kommun och Örebro universitet.

Yttrande har också inkommit från Akademikerförbundet SSR. Två yttranden har dessutom inkommit från enskilda personer.

Alingsås kommun, Kalmar kommun, Malung-Sälens kommun, Solna kommun, Statens skolverk, UNICEF Sverige och Västerviks kommun har avstått från att yttra sig.

Arboga kommun, Bodens kommun, Borgholms kommun, Bris Barnens Rätt i Samhället, FoU Södertörn, Föreningen Maskrosbarn, Föreningen Sveriges Socialchefer, Gällivare kommun, Linköpings universitet, Linnéuniversitetet, LSU-Sveriges ungdomsorganisationer, Malå kommun, Nationell Samverkan för Psykisk Hälsa, Osby kommun, Riksförbundet frivilliga samhällsarbetare, Riksförbundet Kriminellas Revansch i Samhället, Rädda Barnen, Svenska Föreningen för Barn- och Ungdomspsykiatri, Sveriges kristna råd, Sätters kommun, Tanums kommun, Unga KRIS, X-CONS, Ånge kommun, Ängelholms kommun och Östersunds kommun har beretts tillfälle att yttra sig men inte inkommit med något yttrande.